

૨૬૫૪

શ્રી.

ગાયકવાડી રાજ્યનો ઇતિહાસ.

પરમાનંદ મોઝાભાઈ મુનસી.

વડોદરા ફર્સ્ટ ક્લાસ સીટી મુનસીફ.

અને

હરગોવિંદ કેશવલાલ શાહ.

પીણ વર્નાક્યુલર સ્કૂલના હેડમાસ્તરે

રચી, છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો.

આવૃત્તિ ૩ જી.

(નકલ ૩૦૦૦)

સર્વ જાતિના હુકમ રચનારે સ્વાધિન રાખેલા છે.

૧૯૪૧

અમદાવાદમાં

મામાની હવેલી મધ્યે અં ૫૦ પ્રિં ૦ અને ૮૦

અં ૦ કંપની (લિમિટેડ) ના પ્રેસમાં

રણછોડલાલ જંગરામે છાપ્યો.

સંવત્ ૧૯૪૧ મૃગશીર. ૬૦ સન ૧૯૮૫.

કીમત રૂ. ૦-૪-૦

આ પુસ્તક સંનિ ૧૮૧૭ ના ૨૫ મા આફ્ર પ્રમાણે
રજીસ્ટર કરાવેલું છે માટે આમાંના કોઈ પણ ભાગ
છાપશે અગર છપાવશે તેમજ ભાષાંતર કરશે અગર
કરાવશે તો તે કાયદા મુજબ જવાબદાર થશે.

૬૦૬૦

ક

પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતનો ધણો ભાગ ગાયકવાડ સરકારના તાબામાં છે. તેમજ ગુજરાતમાં મોટામાં મોટું દેશી રાજ્ય ગાયકવાડ સરકારનું છે. સખ્ય એ રાજ્ય ક્યારથી સ્થાપન થયું; તે હિસોતર કેમ વધેલું-જયું, આજ સુધીમાં એ ગાદીએ કેવા અને ક્યાં ક્યાં રાજ થયા વગેરે જાણવાની ગુજરાતના વતનીઓને અને તેમાં વિશેષ કરીને ગાયકવાડી રૈયતને હિતકા થાય એ સ્વાભાવિક છે. લોકોની એ આશા પૂરી પડે એવું આજસુધીમાં એકે પુસ્તક નિકળ્યું નથી. નિશાળોમાંના એથા પોરણમાં ચાલતા ગુજરાતના ઇતિહાસમાં એ રાજ્યની હકીકત છે ખરી પણ તે ટુંકી છે. સખ્ય ગાયકવાડી રાજ્યનો ખુલાસાવાર ઇતિહાસ બનાવી લોકોની આગળ મૂકી મનમાનતી સેવા બજાવવાના વિચાર મારા દીલમાં ધણા દિવસથી ઘોળાયા કરતા હતા. ગાયકવાડી રાજ્યની બંગોળ બહાર પડ્યા પછી એટલે આશરે બે વર્ષ અગાઉ એ રાજ્યનો ઇતિહાસ બનાવવાને મારા પરમ મિત્ર પરમાનંદદાસે મને બલામણ કરેલી કે જેથી મારા જૂના વિચાર તાજ થયા, અને એ કામ પૂરું કરવા મેં હાથમાં લીધું. વચગાળે કેટલીક અડચણો આવ્યાથી આ પુસ્તક બહાર પડતાં વિલંબ થયો કે જેને માટે હું દિલગીર છું.

સાધારણ વાંચનારને તેમજ નિશાળના છોકરાઓને શિક્ષણમાં અનુકૂળ પડવાને સાર આ પુસ્તકમાં આપ્રકરણ

પાડેલાં છે. દરેક પ્રકરણમાં ધ્યાન કરીને એક એક રાજની ઉ-
દ્ધીકૃત છે. છેલ્લું એટલે આઠમું પ્રકરણ વડોદરાની ગાદી-
એ થએલા મહારાજનું નથી પણ તે કડીવાળા પ્રખ્યાત
મહારાજનું છે. એમના વિષે અનેલા રાસડાથી એ છેક
નાના છોકરા સુધીમાં પણ પ્રખ્યાત છે. એમની મુને મહારાજ
રાજની રમૂજ લઢાઈ હોવાથી; મહારાજને સરકારે
મદદ કરવાથી તેમને ગુજરાતનો ધણોક ભાગ મળ્યો, અને
એમની સત્તા ગાયકવાડી રાજ્ય ઉપર વધી વગેરે અગત્યની
તેમજ મનોરંજક બાબત હોવાથી તેનું એક અભાવનું વ-
ધારાનું ૮મું પ્રકરણ કહેલું છે જે કે વાંચનારાઓને કંટાળા
બરેલું નહીં થઈ પડે એવી આશા રાખું છું.

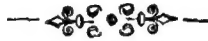
રાજ્યોના ગુણદોષ અને પરાક્રમની સાથે તેમની અને
તેમના કુટુંબની વંશાવળી માલમ પડવાને પુસ્તકને છેડે આડ
આપ્યું છે તે વાંચેલી ગાયકવાડ સરકારના કુટુંબમાં ક્યાં ક્યાં
અને કેટલાં માણસો હતાં તે સહેજ જણાઈ આવશે. નિ-
શાળોના વિદ્યાર્થીઓને આ પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવાની
ઉલટ થાય સખખ સહેલાં વાક્ય અને સાદી ઇબારત કર-
વાને મેં ખતતી કાળજી રાખી છે.

આ પુસ્તક ખતાવવામાં રાસમાળા, મી० મગનલાલકૃત
ગુજરાતનો ઇતિહાસ તથા મુંબાઈ હાઈકોર્ટના વકીલ મિ०
ગીરધરલાલે કરેલા કોલકરારના બાબાંતરના પુસ્તકમાંથી મેં
મદદ લીધેલી છે, જેથી આ જગોએ હું તેમનો ઉપકાર મા-
નવાને ચૂકતો નથી. તા. ૨૧-૬-૧૯૭૭.

બીજી આવૃત્તિ.

આ રાજ્યની ભૂગોળ નેવી રીતે ગાયકવાડી કેળવણી
ખાતામાં ક્લાસ યુક તરીકે પોરણ ખીજમાં દાખલ થયેલી
છે તેવી રીતે આ ઇતિહાસ પણ પોરણ ૪ થામાં દાખલ
અભ્યેલોછે અને તેમાં ખાતાના અધિકારી સાહેબની પસંદગી
અમાણે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે.

તા. ૫-૬-૮૫	} મોજે હરગોવિંદ કેશવભાજ શાહ.
ચુ. વડોદરા.	
	પીઠ તાલુકે પેટલાદની વર્નાકુલર
	સ્કૂલના હેડ માસ્ટર.
	વડોદરા સ્ટેટ.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ શું

(કલમ. ૧-૧૮)

શિવાજીની સુરત ઉપર ચઢાઈ તથા મરેઠાઓનું યુજરા-
તમાં આવવું. (૧)—ખંડેરાવ દાબાડે તથા દામાજીરાવ
ગાયકવાડનું કુલમાં આવવું. (૨)—ખાલાપૂરની લઢાઈ-
માં દામાજીરાવનો જય. (૩)—દામાજી અને ખંડેરાવના
મરણ પછીનો ફેરફાર. (૪)—ગાયકવાડી રાજ્યની સ્થાપના.
(૫)—નિભમુજમુલકને અધિકાર ઉપરથી ખસેડવો તથા
ફરતમ અક્ષીખાંની ચઢાઈ. (૬)—પીલાજીરાવ ગાયકવાડ
અને કંયાજીની લઢાઈ. (૭)—ઓથની વહેંચણી. (૮)—
સરખ્ખંદની હામેદખાન ઉપર જીત. (૯)—સરખ્ખંદની
ખાદશાહ તરફ નાણાની માગણી તથા ચીમનાજી સાથેની
લઢાઈ. (૧૦)—ત્રિંબકરાવની પેશવા ઉપર ચઢાઈ તથા
તેનું મરણ. (૧૧-૧૨)—ગાયકવાડ અને પેશવા વચ્ચે સ-
માધાની. (૧૩)—ગાયકવાડને બીજી પદવિ મળી. (૧૪)—
અભયસિંહ યુજરાતનો સૂબો થયો. (૧૫)—અબ્દુલ્લાખે-
નનું મરેઠા અગર અભયસિંહની સામા થવું. (૧૬)—પી-
લાજીનો ધાત. (૧૭)—વડોદરાં પાછું તાખે કરવું. (૧૮.)

પૃ. ૧૩

પ્રકરણ ૨ શું.

(કલમ. ૧૯-૨૫)

દામાજીરાવની જોધપૂર સુધી ચઢાઈ. (૧૯)—હોલકરને
યુજરાતમાં આવવાની ઉશ્કેરણી તથા અભયસિંહને અ-
ધિકાર ઉપરથી ખસેડવો. (૨૦)—યુજરાતમાં અધિકા-

રીઓના ફેરફાર તથા દામાજીરાવની હિપયુક્તિ.(૨૧)—દામા-
જીરાવનું સતારે જવું તથા પેશવા સાથેના કરાર.(૨૨)—
મરેઠાઓના હાથમાં અમદાવાદ આપ્યું.(૨૩)—દામાજીરા-
વનું મરણ અને તેમના છોકરાનાં નામ. (૨૪-૨૫)

પૃ. ૨૦ પ્રકરણ ૩ યું. (કલમ. ૨૬-૩૩)

શિયાજીરાવનું ગાદીએ બેસવું.(૨૬)—~~ગાયકવાડનો ઇંગ્રેજ~~
જ સાથે સંબંધ.(૨૭)—ગાયકવાડનું પેશવાથી સ્વતંત્રપણું
અને ઇંગ્રેજ સાથે દોસ્તી. (૨૮) કૃતેસિંગનું મોત ને ગો-
વિંદરાવનું ગાદીએ બેસવું.(૨૯)—આબાસેલુકરનું યુજરા-
તમાં આવવું.(૩૦)—ગવરનરનું સુરત આવવું, અને ગા-
યકવાડના વડીલોને તેમને મળવા મોકલવા. (૩૧)—સેલુ-
કરની હાર અને અમદાવાદ હસ્તગત થયું.(૩૨)—ગોવિંદ-
રાવનું મરણ. (૩૩).

પૃ. ૨૫ પ્રકરણ ૪ યું. (કલમ. ૩૪-૪૪)

ગેનાબાહનું સતી થવું બંધ પડવું તથા આનંદરાવ મ-
હારાજનું ગાદીએ બેસવું.(૩૪)—ગજરાબાહ અને રાજજી
આપાજી વચ્ચે અણબનાવ.(૩૫)—કડીવાળા મહારાજરાવનું
સામા થવું તથા ઇંગ્રેજ તરફ ગાયકવાડની મદદની માગ-
ણી.(૩૬)—મેજરવાકરનું યુજરાતમાં આવવું.(૩૭)—આ-
નંદરાવ મહારાજના દેખાવનું વર્ણન.(૩૮)—મહારાજ અ-
ને વાકરસાહેબની ભેટ.(૪૦)—રાજની અબ્યવસ્થા.(૪૧)—
ગાયકવાડીરાજમાં આરબોનું જોર અને તેમને કાઢવાના
વિચાર.(૪૨)—ઇંગ્રેજ સરકારે રૂપીઆ ધીરૂ અને સિબદિ

વધારી.(૪૩)—ગંગાધર શાસ્ત્રીનું પુત્રે જયું અને તેનું મોત.(૪૪).

પૃ. ૪૧ પ્રકરણ ૫ મું. (કલમ. ૪૫-૪૭)

આનંદરાવનું મરણ તથા શિયાજીરાવનું ગાદીએ બેસવું. (૪૫)—બાળહત્યાના કુંડમાં ગાયકવાડની મદદ.(૪૬)—લક્ષ્મીસુધારવાનો ઈંગ્રેજ સરકારનો તગાદો અને રાજ્યને ધમકી ઇત્યાદિ.(૪૭).

પૃ. ૪૫ પ્રકરણ ૬ કું. (કલમ. ૪૮-૫૭)

ગણપતરાવ મહારાજનું ગાદીએ બેસવું તથા રાજ્યનો ખંગાળા સાથે સંબંધ.(૪૮)—ખંડેરાવ મહારાજનું ગાદીએ બેસવું. (૪૯)—૧૮૫૭ના બલવામાં મહારાજની મદદ. (૫૦)—વિજયપૂરનું ખંડ.(૫૧)—હથિયાર લેવાની શરૂઆત. (૫૨)—ઘાતકો શિક્ષાની મનાઈ. (૫૩)—ગોવિંદરાવદિવાન અને બાહિસાહેબ વચ્ચે ખટપટ. (૫૪)—મકરપરે સરકારનું રહેવું. (૫૫)—દત્તક લેવાની સનંદ.(૫૬)—મહારાજનું મરણ.(૫૭).

પૃ. ૫૦ પ્રકરણ ૭ મું. (કલમ. ૫૮-૬૫)

મહારાવ મહારાજનું પાદરેથી આવવું. (૫૮)—સરદારોને રૈયતનો પોકાર તથા ૧૮૭૩નું કમિશન.(૫૯)—મિ. દાદાભાઈ વગેરેને મોટા મોટા હોદ્દા સોંપવા. (૬૦)—ફેર સાહેબની બદલી તથા મહારાજને ગાદીએથી ખસેડવા. (૬૧)—તોફાન. (૬૨)—શિયાજી મહારાજનું ગાદીએ બેસવું અને નવા દિવાન સાહેબનું નિમાવું. (૬૩) મહારાજનાં લગ્ન તથા તખ્ત નસીન થવું અને દિવાન સાહેબ પોતાને

જ

દેશ કારભાર છોડી ગયા તથા નવા દિવાન સાહેબનું નિમાનું.

(૬૪) યુવરજ કુતેસિંહરાવ મહારાજનું જન્મવું. (૬૫)

પૃ. ૫૫ પૂરવણી નંબર ૧ લો. (કલમ ૧-૨૧)

કડીવાળા મહારાવ ગાયકવાડની જાણવાન્નેગ બીના.

પૃ. ૭૬ પૂરવણી નંબર ૨ જો.

શ્રી ગાયકવાડ મહારાજની વંશાવળીનું આડ.

પૃ. ૮૧ પૂરવણી નંબર ૩ જો.

આ માદી ઉપર થએલા રાજ્યોનું જાણવાન્નેમલકી-
કત પત્ર.

શ્રી ગાયકવાડી રાજ્યનો ઇતિહાસ.

ગાયકવાડ સંસ્થાનની હદ.

૧. ગાયકવાડ સંસ્થાન હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ ભાગે મુંબઈ પ્રદેશમાં આવેલું છે. એ સંસ્થાનમાં ૨૯૭૧ ગામ તથા ૨૧૫૮૮૯ માણસની વસ્તી છે. એનું ક્ષેત્ર ૬૫૧ વર્ગ કીલોમીટર કાંપ મુદ્દા ૮૫૭૦ ચોરસ માઇલ છે. આ સંસ્થાનનો ધણેક ભાગ ગુજરાતમાં છે; બાકીના થોડોક ભાગ કાઠિયાવાડમાં છે. ગુજરાતમાં જે ભાગ છે તેની સીમા નીચે પ્રમાણે છે.

૨. પૂર્વે ઇડર સંસ્થાન, પરાંતીજ પરગણું, મહિકાંઠો, ખેડા જિલ્લો, પંચમહાલ, રેવાકાંઠો અને ખાતરજ જિલ્લો છે. દક્ષિણે સુરત જિલ્લો, વાંસદા સંસ્થાન અને રાજપીપળાનો કુંધક ભાગ છે. પશ્ચિમે અંબાતનો અખાત, સુરત તથા ભરૂચ જિલ્લો, અંબાતનું સંસ્થાન, અમદાવાદ જિલ્લો અને મહિકાંઠો છે. ઉત્તરે રાધનપૂર સંસ્થાન, પાલણપૂર સંસ્થાન અને ઇડર સંસ્થાનનો કુંધક ભાગ છે.

૩. આ સંસ્થાનનાં પરગણાં આખા ગુજરાત સાથે મેળબે છે. તેના ચાર રાજકીય ભાગ પાડેલા છે. તે નીચે પ્રમાણે.

બા.૧લો—એની ઉત્તરે રાધનપૂર તથા પાલણપૂર છે, પૂર્વે ઇડર સંસ્થાન, પરાંતીજ પરગણું તથા મહિકાંઠો; દક્ષિણે ખેડા તથા અમદાવાદ જિલ્લો અને પશ્ચિમે અમદાવાદ જિલ્લો ને મહિકાંઠો છે. એમાં મુખ્ય ગામ-પાટણ, સિદ્ધપૂર, વ-

* ભગોળના ક્ષેત્રફળમાં તફાવત છે તે આ નોંધ દરેક સુધારી લેવાની જરૂર પડે.

ડનગર, વિશનગર, વિજાપૂર, કડી, દેહગામ ને આતરસુંબા છે.

ભા.૨જો—એની ઉત્તરે ખેડાજીલ્લો; પૂર્વે રેવાકાંઠા અને પંચમહાલ; દક્ષિણે રાજપીપળાનું સંસ્થાન અને ભરૂચ જીલ્લો; અને પશ્ચિમે ભરૂચ જીલ્લો તથા અંબાત સંસ્થાન છે. એમાં મુખ્ય ગામ-વડોદરા, ડાભાઈ, સંમેડા, પાદરા, પેટલાદ, વસો, સોજીત્રા વગેરે છે.

ભા.૩જો—આની ઉત્તરે ભરૂચ જીલ્લો અને રાજપીપળાનું સંસ્થાન; પૂર્વે આનંદેશ જીલ્લો; દક્ષિણે સુરત જીલ્લો તથા વાંસદાનું સંસ્થાન; અને પશ્ચિમે સુરત જીલ્લો છે. આ ભાગમાં મુખ્ય ગામ નવસારી, ગણદેવી, કામરેજ, બજેશ્વર, સોનગઢ ને બારા હત્યાદિ છે.

ભા.૪જો—એ ભાગ કાઠિયાવાડમાં છે. એમાં અમરેલી, દામનગર, ધારી, કોડીનાર, શીયાનગર તથા પશ્ચિમ તરફ ઓપ્પામંડળમાં દ્વારકાં અને બેટ છે.

૪. મુખ્ય નદિયો—અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, નર્મદા, ઢાંહર, વિશામિત્રી, મહી, સાબરમતી, સરસ્વતિ તથા બનાસ એ સર્વે ઉપર કહેલા પહેલા ત્રણ ભાગમાં છે. રૂપેણ, શીંગવડો તથા શુત્રંજ એ કાઠિયાવાડ માંહેલા ભાગમાં છે.

પ્રકરણ ૧ લું.

૧. દિલ્હી શહેર મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં છે, ત્યાંની ગાદી ઉપર મોગલ વંશનો બાબરથી છઠ્ઠી પેઢીએ શાહજહાંનો દીકરો ઐરંગઝેબ પાદશાહ હતો, તેના વખતમાં શિવાજી મરેઠો બળવાન થયો. તેણે પ્રથમ ૧૬૬૪ માં પુનામાં મરેઠી રાજ્ય સ્થાપ્યું. ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે ગુજરાતમાં આવીને સને ૧૬૬૯ માં છ દિવસ સુધી સુરત શહેર લૂંટ્યું. તે વખતે ત્યાં વેપાર ધણો ધમધોકારે ચાલતો હતો. વળી ઇંગ્લેન્ડ તથા વલંદા લોકોની વખારો પણ ત્યાં હતી. સને ૧૬૭૦માં

શિવાજી મોટી ફાજ લઈ બીજીવાર મુરત ઉપર ચઢી આવ્યો, અને તે શહેર લૂટ્યું. એ રીતે પ્રથમ લૂટ મેળવવાની લાલચે મરેઠા લોક ગુજરાતમાં આવવા લાગ્યાં.

૨. સને ૧૭૦૮ ને શુમારે મરેઠાની ગાદીએ શિવાજીથી ત્રિજી પેઢીએ શાહુ છત્રપાત થયા. એમનો સેનાપતિ ખંડેરાવ દાબાડે કરીને હતો. તે ગુજરાતમાં પોતાના ઘાડા ઝોકાવા લાગ્યો, તથા ખંડણી પણ ઉઘરાવવા લાગ્યો. એ ગુજરાતની ઘણી ખરાબી કરનારો પુરૂષ હતો. એની સાથે પુતા શહેર પાસે દાવડી નામે ગામ છે, ત્યાંના પટેલ ઝોંગેજી ખાવાના ભાઈ દામાજીરાવ ગાયકવાડ હતા.

૩. એ લોકોનો ગુજરાતમાં આવવાનો રસ્તો ખાનદેશમાં પીપલનેર, સોનગઢ, નવાપૂર અને નવસારી થઈને હતો. એ રસ્તા ઉપર તેમણે પોતાની તરફનાં યાણાં મૂકેલાં હતાં. પ્રથમ તો એ લોક અમદાવાદની પડોશમાં ભટકવા લાગ્યા. પણ ત્યાંથી પાછા જઈ નાંદોદ અને રાજપીપળાની પાસેના બળવાન દેશમાં વિશેષ જાગ્રુતી સ્થાપના કરી ત્યાં રહીને ગુજરાત અને દક્ષિણ વચ્ચેના વેપારના મુખ્ય રસ્તા ઉપર સત્તા ચલાવવા લાગ્યા. ઈ. સ. ૧૭૨૦ માં *બાલાપૂર આગળ એક મોટી રેઝદાઈ થઈ. તેમાં દાબાડેનું લશ્કર પોતાના શર-વીરપણાથી પ્રખ્યાતિ પામ્યું. એ રણક્ષેત્રમાં એક સરદારે પ્રથમજ કીર્તિ મેળવી. તે સરદાર એકે જોના ભાગ્યમાં ગુજરાતના કારભારમાં અગત્યની સત્તા ચલાવવાનું લખ્યું હતું. એ સરદાર દામાજીરાવ ગાયકવાડ હતા. એમનાં શાહુરાજા આગળ ખંડેરાવ દાબાડેએ ઘણાં વખાણ કરીતેમને પોતાના હાથ નીચે બીજી પાયરીએ રખાવ્યા, અને તેમને

* ખરાબમાં આવેલું છે. ૧ એ લડાઈ નિઝામ રાજ્ય સ્થાપનાર અસાફજી અને સૈયદના સૂબા આલમ અલીખાન વચ્ચે થઈ હતી. પહેલાના પક્ષમાં શાહુરાજાના કેટલાક મુખ્ય અમલદારો અને બીજાના પક્ષમાં ખંડેરાવ દાબાડેહતો. એ સેનાપતિ સાથે દામાજીરાવ એક સિપાઈતરીકે નોકરે હતા.

સમથેર બહાદુરનો કિતાબ અપાવી તેમનું નામ વધરાવ્યું.
ગાયકવાડ ભારેગવ ગોત્રી મરેઠા કહેવાય છે.

૪. ઉપરની લઢાઈમાં જય પામ્યા પછી થોડા મહિનાને
અંતરે દામાજીરાવ ગાયકવાડ મરણ પામ્યા અને તે પછી;
થોડેક દિવસે ખંડેરાવ દાભાડે પણ ગુજરી ગયા, તેથી ખંડે-
રાવ દાભાડેની જગાએ તેનો દિકરો ત્રિબંકરાવ દાભાડે સને
૧૭૨૧ના મે માસમાં સેનાપતિ થયો અને દામાજીરાવ ગા-
યકવાડને પેટે કાંઈ સંતાન ન હોવાથી તેમના ભાઈ ઝીંગોજી
બાવાને પીલાજીરાવ તથા માલોજીરાવ નામે બે દીકરા હ-
તા તેમાંના પીલાજીરાવ ગાયકવાડને તેમના કાકાની જગાએ
કરાબા, અને માલોજીરાવને ડમોઈ પાસેનું સંમિડા ગામ
આપ્યું. પીલાજીરાવ ગાયકવાડના વંશને હજી સુધી વડોદ-
રામાં રાજ કરે છે. તેમજ માલોજીરાવના વંશને પણ વડો-
દરામાં રહે છે.

૫. ગાયકવાડી રાજ પીલાજીરાવે પ્રથમ ઇ. સુ. ૧૭૩૦
માં સ્થાપ્યું. એમનો મિત્ર કંથાજી કદમ ભાડે કરીને શાહુ રા-
જનો સરદાર દાહોદમાં હતો, એ બંનેનાં નામ મળીને પીલુ-
કંથાજી નામ આપ્યા ગુજરાતમાં પ્રસિદ્ધ છે.

૬. ગુજરાતના સૂબા સરખુલંદખાનના હાથ નીચે સુ-
બતખાનને ઠરાવી નિબમુલમુલકને એ પ્રાંતના અધિકારે
ઉપરથી દૂર કર્યા. તેથી એનો કાકો હામેદખાન સરખુલંદખા-
નની સામે થયો. એ હામેદખાને કંથાજીકદમ ભાડેને પો-
તાની મદદે આવવાને માટે ઓથ આપવાની કબૂલ કરી,
તેથી એની સાથે તે જવાને તૈયાર થયો. પણ તે વખતે સુ-
બતખાન ઇડરમાં હતો. ત્યાંથી આવતાં રસ્તામાં એ બંને
સરદારોએ પોતપોતાની ફૈજ એકઠી કરી ગુજરાતની રાજ-
ધાનીથી થોડાક માઈલને છેટે એક બીબા ઉપર હથ્થાં કરી
તેમાં સુબતખાન ડેર મરાયો, ને હામેદખાનના હાથ નીચે

રાજધાની આવી. પણ એ મરનારનો બાઈ *અબરામ કુ-
લીખાન મઠી આવ્યો તે લટતાં લટતાં દગાથી મરાયો.
આવો બનાવ બન્યો તે વખતે તેનો ત્રીજો બાઈ રસ્તમ
અક્ષીખાં સુરત શહેરના ફાજદારી અધિકારે ઉપર હતો
અને પીલાજીરાવ ગાયકવાડ તેના શહેર પાસે રહેતા હતા તેથી
તેમની સાથે તેને મળી જવાને સારી તક મળી હતી. કેમકે
જેવા રસ્તમઅક્ષીએ પોતાના બાઈના માઠા સમાચાર જાણ્યા
કે તરતજ મરેહા શત્રુ સાથે સલાહ કરીને હામેદખાન ઉપર
હથ્થાં કરવા માટે એમને સામેલ રહેવાને તેડાવ્યા. આ
અધા અધિકારી મરેહા સાથે સામા પક્ષવાળાએ ડરાવ
કરી રાખ્યો હતો તોપણ એનું કહેણ તેમણે કબલ કંઈ,
અને કોના બહાણી રહેવાથી લાભ થાય એમણે તેનો પોતાના
મન સાથે ખરેખરો નિશ્ચય કરેલા માટે રસ્તમઅક્ષી સાથે
અમદાવાદ બહાણી ગયા. તે બંને જણા મહી નદી ઉતરી
અડાસ બહાણી જતા હતા તેવામાં ફજલપૂર આગળ હામેદ-
ખાને તેમના ઉપર હથ્થો કર્યો; પણ રસ્તમઅક્ષીના
તોપોના મારા આગળ તેને પાછા હટવું પડ્યું. આ વેળાએ
પીલાજીરાવ ગાયકવાડે રસ્તમઅક્ષી બહાણી રહેવાનું પસંદ કર્યું.
તે ઉપરથી તેમણે રસ્તમઅક્ષીને કહ્યું કે તોપો મારે સ્વાધિન
કરીને તમે આપણા શત્રુઓ જે નાસેછે તેમની પાછળ
દોડીને તેઓને મારો. આ શૂરા મુસલમાને પીલાજીરાવની
કપટકારી સલાહ પ્રમાણે વર્ચવાને પ્રારંભ કર્યો નહીં એટલા-
માંજ તેની તોપો ફેરવીને રસ્તમઅક્ષીની ફાજ ઉપર તે
પીલાજીરાવ ગાયકવાડે પાછળથી હથ્થાં કરી, તોપણ તેણે
બહાદુરીથી ફેટલીકવાર સુધી પોતાનું રક્ષણ કર્યું. પરંતુ તેની
ફાજનો માણસો છેકજ ઘટી ગયેલા તેથી બચવાનો સંભવ
તેને લાગ્યો નહીં, અને પોતાના મન સાથે વિચાર કર્યો કે હું

*એની કબર અમદાવાદમાં કલેક્ટર સાહેબના બંગલા
આગળ છે.

જલાઈશ તો મને કેદ કરી મારી નાંખશે. તે ઉપરથી પોતે પોતાની મેળે છાતીમાં કટાર મારી મરણ પામ્યો.

૭. પીલાજીરાવ ગામકવાડે આ પાપ કર્મ કર્યું તેના બદલામાં કુંથાજીની ઓથમાં અરધા બાગીઆ યજ્ઞ પડ્યો; એ બંને જણા મળીને પોતપોતાનો ભાગ ઉધરાવાને ગયા. પણ દ્રવ્યમાં ભાગ પડવાથી કજીઓ ચાલુ થયો. કેટલીકવારે મુધી આ વાંધાને લીધે શહેર અને ગામડાં ઉપર માત્ર વધારે બોળે યજ્ઞ પડ્યો. પીલાજીરાવના ધાતકી સ્વભાવને લીધે લોકો તેમના કરતાં કુંથાજીને વધારે ચહાતા. તેથી કુંથાજીએ “લોકો મને વધારે ચહાયછે, માટે તમને જે પૈસા આપીએ તે લઈ તમારે પાછા જવું” આવું એક માણસ સાથે પીલાજીરાવને કહેવડાવ્યું. આ અપમાનથી કોપાયમાન થઈને પીલાજીરાવે તેજ માણસને કેદ કર્યો, કુંથાજીએ તેને છોડી મૂકવાનો ધણો આગ્રહ કર્યો; પણ તેમણે માન્યું નહીં, તેથી તે બંને જણ પોત પોતાનો હક્ક નક્કી કરવાને હથીઆર લઈ ઉઠ્યા, સારી પેઠે લઢાઈ થયા પછી કેટલીકવારે પીલાજીરાવ હાર્યો, તેથી તે એડાની પાસેના માતર પરગણામાં નાસી ગયા. કુંથાજીએ અંભાતમાંથી ખંડણી લીધી, તથા ઇંગ્રેજોની કોઠીવાળા પાસે રૂપ૧૦૦૦) માગ્યા, ત્યારે તે નહીં આપવાને તેના અધિકારીઓએ તકરાર કરી અને કારણ જણાવ્યું કે શાહુ રાજાએ અમોને વેપારની છટ આપેલી છે. તેથી એ વાત કુંથાજીએ છોડી દીધી. એ કોઠીનો મુખ્ય અધિકારી મિં. ધન્સ ત્રીડાઈ જઈને તેઓને “હથીઆર સજેલા હરામખોર” કરી કહેવા લાગ્યો. કુંથાજી તેના આવા બોલવા ઉપરથી માત્ર હરયા.

૮. હમિદખાનના સહાયકારી તેને તજીને જાય નહીં એટલા માટે આગળથી વિચાર કરી હમિદખાને એવો ઠરાવ કર્યો કે મહીનદીની પૂર્વ બાણીની ઓથ પીલાજીરાવ ગામકવાડે અને પશ્ચિમ બાણીની કુંથાજીરાવ લે. મરેઠા લોક-

નૌ ચોમાસામાં પોતાને રેઠાણે જવાનો ચાલ હતો, તેથી અંભાતજલઢાઈ થયા પછી પીલાજીરાવ ગાયકવાડ સોનગઢ ગયા, અને કુંથાજીરાવ પોતાનું એક પરગણું જે ખાનદેશમાં હતું ત્યાં ગયા.

૬. હામેદખાનનો આવો જખરો બળવો બેસાડી દેવાને દિલ્હીના પાદશાહે ગુજરાતના સૂબા સરયુલંદખાનને ગુજરાત તરફ જવાને ફરમાવ્યું, તે ઉપરથી તે મોટી ફાજ એકઠી કરી અમદાવાદ તરફ આવવાને નિકળ્યો. હામેદખાનને પોતાના મરેઠા સહાયકારી આવી મળવાને રાહ જોવાનો વખત રહ્યો નહીં, કેમકે સરયુલંદખાનની ફાજ તો લગભગ અમદાવાદ આગળ આવી પહોંચી. તે ઉપરથી અમદાવાદના રક્ષણ અર્થે થોડા કિલ્લેદારોને મૂકીને પોતે નિકળી ચાલ્યો. પણ એટલામાં એના મદદનિશ મરેઠા લોકો મહીનદી ઉતરીને મેહમદાવાદ આગળ તેને આવી મળ્યા એટલે અમદાવાદ બહારી પાછો વળ્યો. એ શહેરમાં એક ટોળી સરયુલંદખાનના પક્ષમાં હતી, તેણે હામેદખાનના કિલ્લેદારોને હરાવી શહેર બહાર કાઢી મૂક્યા. સરયુલંદખાનની ફાજ જે દિવસે આગળ આવી પહોંચી તેજ દિવસે હામેદખાનને પોતાનો મુકામ શાહીબાગમાં કરવો પડ્યો. સરયુલંદખાનની ફાજને આગળ બહુ વધવા દીધી હતી. હામેદખાનના સાથે સરયુલંદખાને લઢાઈ કરી તેમાં હામેદખાનની જીત થઈ, પણ એ જીત થવામાં તેને ઘણું નુકશાન વેઠવું પડ્યું. મરેઠા લોક બીજીવાર લઢાઈ કરવાને સમર્થ નહીં હતા, તેથી હામેદખાન પણ તેમના જેવો લૂટારો થઈ પડ્યો. એ સરયુલંદખાને પરગણે પરગણે લશ્કરી અધિકારી મૂકી દીધા હતા, અને જોઈએ તે કરતાં પણ વધારે અંદોખરત કરી દીધો હતો, તોએ પણ કુંથાજી અને પીલાજીરાવે આઠે માસ લટ કરવી જારી રાખી અને ચોમાસું ખેડું ત્યારેજ એ ધંધો જોડી પોતે પોતાને રેઠાણે ગયા.

૧૦. મરેઠાની થતી લૂટફાટ અટકાવવાને સરજીલંદખાને
 ઘણાંએ પ્રયત્ન કર્યો, તોપણ તેના સ્વાધિનમાં જો દેશ હતો
 તેની એવી તો બરી અવરથા થઈ ગઈ હતી કે તેનાથી પોતાના
 અર્ચને માટે જોઈએ તેટલી પણ ઉપજ થઈ શકી નહીં. તેથી
 નાણાની મદદ મોકલી દેવાને બાદશાહને લખ્યું, પરંતુ તેની
 માગણી ઉપર કાંઈ પણ ધ્યાન આપ્યું નહીં. ત્યારે તેણે
 પીલાજીરાવ ગાયકવાડને ચોથ આપવાની કબૂલ કરી. એથી
 તેઓ લૂટ કરતા બંધ રહ્યા. પણ તેથી સરજીલંદખાનનું કાંઈ
 વળ્યું નહીં. કારણ કે મરેઠા સરદારો ચોથને બદલે સર્વ
 ખંડણી ઉધરાવી લેવા લાગ્યા, અને કોઈ પ્રકારે દેશનું
 રક્ષણ કર્યું નહીં. છેવટે શાહુ રાજાના પ્રધાન બાજીરાવ પે-
 શવાનો બાઈ ચીમનાજી આપા મોટી ફાજ લઈ ગુજરાતમાં
 આવ્યો, અને ઘોળકુંડ પરગણું લૂટી લીધું. તેમજ પેટલાદ
 પરગણાની ખંડણી પણ ઉધરાવી લીધી. પોતાના બાઈના
 કહાબ્યા પ્રમાણે ચીમનાજીએ સરજીલંદખાનને કહ્યું કે ગુ-
 જરાત દેશની ચોથ અને સરદેશમુખી આપવાની કબૂલાત
 આપો તો બીજા સર્વ લૂટારાઓના જૂલમમાંથી અમે દેશ-
 નો બચાવ કરીએ. સરજીલંદખાને એને એ ડરાવ પણ
 મેળુર રાખ્યો, પરંતુ તેનો સાથે એણે એવી રીતે કરાર કરી
 લીધો કે એ હજાર પાંચસે મરેઠા ઘોડેસ્વાર પેશવા સરકારે
 ગુજરાતમાં જાય રાખવા, અને અમારી રાજ સત્તા સાચ-
 વવાને બને તેટલી મદદ આપવી. વળી ઉપરના ડરાવ સુધે
 શાહુરાજ બહાદુરી બાજીરાવ પેશવાએ એમ પણ કબૂલ
 કર્યું કે જ્યાં મન થએલા જમીનદારને તથા બીજા લોકની
 સલાહ શત્તિમાં બંગ કરનારા હરકોઈને મરેઠી પ્રજા આમલ
 આપે નહીં અથવા તેમની સાથે સામેલ થાય નહીં. આ
 ડરાવ મુખ્યત્વે કરીને ઉઘાડી રીતે પીલાજીરાવ ગાયકવાડને
 અર્થ કરેલો જણાવો હતો. કેમકે તે દેશના લૂટારા અને
 કોળીઓની સાથે મળી ગયેલા હતા.

૧૧. આ પ્રમાણે પેશવા સરકારે સરખુલંદખાનની સાથે કરાર કર્યો કે તરતજ ત્રિંચકરાવ ડાભાડેએ બીજા મરેદા સરદારો સાથે સંપ કરવાનો અને ગુજરાતમાં મોટી ફાજ એકઠી કરવાનો આરંભ કર્યો, જ્યારે તેની પાસે પાત્રીશ હજાર ફાજ થઈ અને નિજમુલ્લમુલ્કે આશય આપવાને હા પાડી, ત્યારે તેણે પેશવા ઉપર ચઢાઈ કરવાનો ઠરાવ કર્યો. પીલાજીરાવ ગાયકવાડ, કંયાજીરાવ, રઘુરાવકદમંભાંડે, શિવાજી, આનંદરાવ પરમાર અને બીજા કેટલાક મરેદા સરદારો તેની મદદે આવી પહોંચ્યા. ત્રિંચકરાવ ડાભાડેએ એવું બાનું કાઢ્યું કે શાહુરાજાનું રાજ્ય લેવાને પેશવા સરકાર લોભ કરે છે, તેથી તેનો ખયાવ કરવાને દક્ષિણ ઉપર ચઢાઈ કરું છું. બાજીરાવે શત્રુઓની સામે જવાનો નિશ્ચય કર્યો. એની ફાજ સંખ્યામાં ઓછી હતી. પણ તેમાં જૂની પાગાના સ્વાર અને કીર્તિ પામેલા કેટલાક સરસ મરેદા માનકરી હતા. તે લઇને પોતે સત્વર ગુજરાત બહારી આવ્યો, ને થોડી મુદતમાં નર્મદા નદી ઉતરીને આણી તરફ આવ્યો. આઠેકાણે તેની ફાજના મોખરાના યોદ્ધાને પીલાજીરાવ ગાયકવાડના છોકરા દામાજીરાવની હાથ નીચેની ટૂંકડી સાથે લઢાઈ થઈ. તેમાં બાજીરાવની છેક હાર થઈ ગઈ, તોપણ તે નિરાશ થઈ ગયો નહીં. પણ આગળ વધીને *વડોદરા તથા ડભોઈ વચ્ચે બીલપૂર ગામ પાસે શત્રુઓની સાથે બીજ્યો. એ ગામ પાસે ડાભાડેની છાવણી હતી.

* એ શહેર પ્રથમ પીલાજીરાવ ગાયકવાડે ઇ. સ. ૧૭૨૬ માં તેના સૂબા હુસેનુદીન પાસેથી લઈ લીધું હતું. તેથી તે સૂબા ખંભાત અને પછી સોરઠમાં જતો રહ્યો. બાજીરાવ પેશવાએ તેના કબજામાંથી વડોદરું લઈ લેવાને માલોજીરાવ પવાર મારફતે ઘણી કોશીશ કરાવી, પણ તેમાં તે ફતેહ પામ્યો નહીં. બીજીવાર પણ બાજીરાવ વડોદરું પાછું લઈ લેવા મટિ પંડે મદદ આપ્યો, પણ પીલાજીરાવની ફાજ તેને પાછો હઠાવી કાઢ્યો.

૧૨. આ અગત્યની લઢાઈ ઇ. સ. ૧૭૩૧ માં થઈ. એમાં બ્યારે બાજુરાવને પોતાના દુશીઓ સાથે લઢાઈ કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો, ત્યારે પોતાની સદાયની રીતીથી ઉલટી રીતે વર્ષિને શત્રુના લશ્કરની છેક લગભગ આવીને લઢવા લાગ્યો. તેથી સેનાપતિના નવા રાખેલા માણસોથી ટકી શકાયું નહીં, અને લઢાઈ થતાં પહેલેજ મારે નાસી ગયા. તેમની સાથે કંથાજી કદમ બાંડે પણ નાહો. ફક્ત અંડેરંચ દાબાડેના જીતા માણસોજ તેના રક્ષણ અર્થે રહ્યા. બાજુરાવ ઘોડા ઉપર બેથીને આવા મોટા પ્રસંગે જોઈએ તેટલું શૂરાતન બતાવીને વઢવા લાગ્યો. દાબાડે હાથી ઉપર બેઠો હતો. એણે પોતાની ફાજનાં માણસો નાસતાં જોઈને પોતાના હાથીના પગે સાંકળ નંખાવી દીધી. રણક્ષેત્રમાં બારે યુદ્ધ થયું. પણ તેમાં કોનો જય થયે તે કેટલી વાર સુધી સમજાયું નહીં તેવામાં કમાનની પસંચ કાન સુધી ખેંચીને બાણનો પ્રહાર કરતાંજ ત્રિંચકરાવને અચાનક ગોલી વાગી તેવોજ તે પડ્યો. પેશવાનો જય થયો, અને તેની મરેઠા સરદારો ઉપર કહેવા માત્ર સત્તા થઈ.

૧૩. આ જય મેળવતાં બાજુરાવ ધાયલ થયો હતો, તોપણ સરબુલ્લદખાનની સલાહથી ગાયકવાડ સરકારના તાબાનું વડોદરું શહેર સર કરવાને તૈયાર થયો. પણ પછી તરતજ ગાયકવાડે તેની સાથે સલાહ કરી, તેથી તે લઢાઈ ન કરતાં સતારે પાછા ગયો.

૧૪. જેમ બીજી દરેક મુલકી લઢાઈઓમાં થાયછે તેમ દાબાડે ઉપર જય મેળવ્યાથી ધણા લોકોને પેશવા ઉપર પણ ઈર્ષ્યા આવી તે મટાડી દેવાને તેણે ધણો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, અને તેઓનું સમાધાન કરવાને પોતાથી બન્યા તેટલા ઉપાયો કર્યા. ત્રિંચકરાવ ડાબાડેના બાળ પુત્ર પશ્યંતરાવને તેની માતૃશ્રીના દેખરેખપણા નીચે સેનાપતિનો અધિકાર

આપ્યો, અને તેઓના પ્રથમ ૧ મુતાલિક પીલાછરાવ ગાયકવાડ હતા, તેથી તેમને તે જગો ઉપર કાયમ કરીને તેમના વંશપરમપરાના સમશેર બહાદુરના પદ સાથે સેનાપ્તાસજ્ઞે જનમ બીજી પદવિ આપી. પછીથી ફરીને તકરાર થાય નહીં એટલા માટે એક લેખ તૈયાર કરીને તેમાં પેશવાએ અને સેનાપતિએ સહીયો કરી. તે લેખમાં એવું લખ્યું હતું કે ગુજરાત અને માળવામાં એક બીજાની જગાઓએ, તેમાં કોઈ કોઈએ હાથ ધાલવો નહીં; આપ્તા ગુજરાત પ્રાંતની તમામ બંધવસ્થા સેનાપતિ કરે, પણ તે પેશવાની મારફતે સતારાના સરકારને ઉપજનો અડવો ભાગ આપે.

૧૫. સરયુલંદ્યાને ગુજરાતની ઓથ અને સરદેશમુખી મેરેડાઓને આપવાની કબુલ કરી તે વાત પાદશાહેને પસંદ પડી નહીં, માટે સરયુલંદ્યાનની જગો ઉપર મારવાડના રાજા અભયસિંહેને ઠરાવ્યો. તે રાજ્યનો કબજો લેવાને ફ્રાન્સ લઈ આવ્યો તેની સામે સરયુલંદ્યાન થયો. પણ આખરે સરયુલંદ્યાન હારીને દિલ્હી પાછો ગયો. ત્યાં તેનું ઘણું અપમાન થયું.

૧૬. સરયુલંદ્યાનના હાથ નીચે બહુ પરમણાના ફ્રાન્સદારી કામ ઉપર આ વેળાએ અબ્દુલ્લાખેગ હતો. એ પરગણું નિજમુલમુલ્કને તેના અંગના પરગણા તરફે આગળ આપવામાં આવ્યું હતું. અબ્દુલ્લાખેગમને નિજમુલમુલ્કનેક આલમખાનનો ઇલકાબ પણ આપ્યો હતો. તે ઉપરથી હવે અબ્દુલ્લાખેગ પોતે નિજમુલમુલ્કનો નોકરદું એવું માની લેવા લાગ્યો. તેથી તે અભયસિંહ કે મેરેડાઓને પોતે પત કરવા લાગ્યો નહીં.

૧૭ ઇ. સ. ૧૭૩૨માં અભયસિંહના ફ્રાન્સદારે ગાયકવાડ સરકારનું વડોદરા પરગણું લઈ લીધું અને તે શેરખાન આખીને સોંપ્યું. પણ પીલાછરાવ લઢવાને બહાર પડ્યા અ-

ને કેટલીક જીતો મેળવીને ઘણાં મુખ્ય કિલ્લા પોતાને સ્વા-
ધિન કરી લીધા પછી રાઠોડે અંતે તેમને રામશરણ પહોં-
ચાડવાનો હુકમ કર્યો, તેમની સાથે સલાહ કરવાને મિશ્રે
તે કામ સાધવાને કેટલાંક માણસો મોકલ્યાં. આ વખતે
પીલાજીરાવ ગાયકવાડ ડાકોર ગામમાં જ્યાં શ્રી રણછોડજી
મહારાજનું ધામ છે ત્યાં પડાવ નાંખી રહેલા હતા. તેમને
વહેમ આવે નહીં એટલા માટે અભયસિંહનાં માણસોએ
કેટલીકવાર સુધી આવજા કર્યાં કર્યું. એક દિવસે તેઓ
એક સાંજની વખતે આત્મા લેઇને ગાયકવાડ સરકારના
તંત્રમાંથી નિકળ્યા. પણ તે માંહેનો એક કાંઈ જરૂરિયાતની
વાત કહેવાની રહી ગઇ છે એવું મિશ્ર કાઠીને પાછો ગયો;
અને પીલાજીરાવના કાનમાં કંઈ કહેવાનું છે એવું જોજીકરજી
તેમના કાળજી વચ્ચે કઠાર મારી, તેથી તેઓ મરણ પામ્યા.

૧૮. આ પ્રમાણે પીલાજીરાવ ગાયકવાડનો ધાત કર્યો.
તોપણ અભયસિંહની મન કામના કાંઈ પૂર્ણ થઈ નહીં, કા-
રણકે વડોદરા પાસે પાદરા નામે ગામ છે, ત્યાંનો દેશઈ પી-
લાજીરાવ સાથે મિત્રાઈ રાખતો હતો. તેથી તેણે આખા
દેશના બીજા તથા કોળી એકઠા કર્યા. તે વખતે પીલાજીરાવ-
ના ભાઈ માલોજીરાવ જંબુસરથી આવી પહોંચ્યા અને
તેમણે વડોદર પાછું શરખાન બાબી પાસેથી સને ૧૭૩૪માં
પોતાને સ્વાધિન કરી લીધું તે હજી સુધી ગાયકવાડ સરકાર-
ના તાબામાં છે. આ વખતે બાબી વાડાસીનોરમાં હશે.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૧) મરેઠી રાજ્ય પ્રથમ કોણે સ્થાપ્યું? (૨) અંડેરાવ દા-
બાડે કયા રાજાનો સેનાપતિ હતો તથા એની સાથે ગુજરાત-
માં કોણે આવ્યું હતું? (૩) બાલાપૂર આમળની લઢાઈમાં
પ્રથમ કીર્તિ કોણે મેળવી તથા તેથી તેને શાશા કાયદા થયા?
(૪) દામાજીરાવ આરે મરણ પામ્યા તથા તેમની જગ્યાએ

કોને ઠરાવ્યા? (૫) ગાયકવાડી રાજ્ય કોણે કઈ સાલમાં સ્થાપ્યું? (૬) યુજરાતના સૂબા સરજુલંદના હાથ નીચેના નિબંધુલમુલકને ખસેડવાથી શા શા ખતાવ ખત્યા તે કહો? (૭) ક્ષત્રિયામાં ભાગ પડવાથી પીલાજીરાવ અને કંથાજી વચ્ચે શો ખરિણામ નિપજ્યો? (૮) પીલાજીરાવ અને કંથાજીરાવને ઓથની વહુચણ કોણે અને કયી રીતે કરી આપી? (૧૦) સરજુલંદે પીલાજીરાવને શાથી ઓથ આપવી કબૂલ કરી અને તેથી તે પાર પડ્યો કે નહિ? (૧૪) પીલાજીરાવને યશવંતરાવનો મુતાલિક કાયમ રાખવાથી બીજી કયી પદવિ મળી? (૧૭) પીલાજીરાવને કોણે અને શી રીતે મરાવ્યા તે કહો? (૧૮) પીલાજીરાવના ક્યા ભાઈએ ક્યા દેશાઈની મદદથી વઢોદર પાછું તાપે કર્યું અને તે કોને કબજે હતું?

૨૦૦૦૦૦૦૦૦

પ્રકરણ ૨ જું.

૧૯. પીલાજીરાવના વડા પુત્ર દામાજીરાવ ગાયકવાડ સોનગઢથી મોટી સેના લઈને આવ્યા. તેમણે યુજરાતની પૂર્વ બાજીનાં કેટલાંક મુખ્ય પરગણાં પોતાને સ્વાધિન કરી લઈને ઠેક જોધપૂર સુધી ચલાઈ કરી. તેથી અમદાવાદ શહેર પોતાના એક મુતાલિકને સોંપીને પોતાનું વંશ પરમપરાનું રાજ્ય સંભાળવાને અભયસિંહને ત્યાં જવાની જરૂર પડી.

૨૦. આ પ્રમાણે દામાજીરાવ ગાયકવાડે યુજરાતમાં પોતાનો પાયો જમાવ્યો, અને તેમના આપનો ધલકાળ સેનાખાસખેલ તથા વડાવાનાં સમશેર બહાદૂરનો, એ બંને બેગા કરી પોતે લખવા લાગ્યા. ત્યાર પછી બે વરસે પોતાના આપના સમાવાળા કંથાજી કદમ બાડીને પ્રાંતમાંથી હાંકી કાઢ્યો. પણ બીજે વરસે એટલે ઇ. સ. ૧૭૩૫ માં તે હોલકરને હક્કાં કરવા માટે તેડી લાવ્યો. તેઓએ એકાએક આવી અમદાવાદની ઉત્તરનાં કેટલાંક શહેર લૂટી લીધાં;

અને ઇડર, પાલણપૂર તથા છેક બનાસ નદી સુધી ખંડ-
ણી ઉધરાવી લીધા પછી જેવા તેઓ એકાએક આવ્યા તે
વાળ પાછા ગયા. ત્યાર પછી તરતજ અભયસિંહને ગુજરા-
તના અધિકાર ઉપરથી દૂર કરીને તેને કેકાણે નજીક વસા
મોમીનખાનને બાદશાહે ઠરાવ્યો, અને ઇ. સ. ૧૭૩૭માં
તે અમદાવાદ આવ્યો. પણ અભયસિંહના મુતાલિક રતન-
સિંહે તે શહેર તેને સ્વાધિન કર્યું નહિ. તેથી તેને કાઠા મૂકવા
સાથે દામાજીરાવ ગાયકવાડની મદદ માગવાની મોમીનખાનને
જરૂર પડી. આ ઉપરથી એક બીજાએ સામ સામા ઠરાવ
કરાવી લીધા પછી રતનસિંહને કાઠી મૂકવાને ગાયકવાડ સ-
રકારે રંગોળીને કેટલીક ફોજ આપી પોતાના નવા મળતીયા
સાથે મોકલ્યો. જેવો તેઓએ અમદાવાદ ઉપર હુમલો કર્યો
કે તરતજ તેઓને શત્રુએ પાછા હટાવી દીધા. પણ રતન-
સિંહ છેવટે તેઓને તાપે થયો, ને અમદાવાદ ઇ. સ. ૧૭૩૭
માં મોમીનખાનને સ્વાધિન થયું. બાદશાહ તથા મરેઠાનો
ખંડણીમાં અને સત્તામાં બરોબર ભાગ મોમીનખાનને ઠર-
વ્યો હતો. આ ગોઠવણ એવી થઈ કે જેથી સામું જીત્યાનું
મૂળ ઉભું થયું. એજ વરસમાં બાદશાહે નિજમુલમુલ્કને સ-
મજાવોને દિલ્હી પાછો બોલાવી લીધો, અને ગુજરાત તથા
માળવાનો અધિકાર તેના હોકરા ગાજીવર્દિનના નામથી એ-
ને સોંપ્યો. પણ તેની સાથે એવી શરત કરી લીધી હતી કે
તેણે મરેઠાઓને બંને પ્રાંતમાંથી હાંકી કાઢવા. આ પ્રમાણે
કરી શકવાનું તેનામાં કૌવત નહોતું. તેણે તેના બળવાન શ-
ત્રુ બાજીરાવ પેશવા સાથે લઢાઈ કરી, પણ તેમાં તેનું કાંઈ
ફાવ્યું નહિ. તેથી તેણે એવી રીતનો કરાર કરી આપ્યો કે
બાજીરાવને આખો માળવા પ્રાંત અને અંબળા તથા નર્મદાનદી
વચ્ચેના તમામ પ્રદેશનું સંપૂર્ણ આધિપત્ય બાદશાહ પાસેથી
મારે અપાવવું.

૨૧. દામાજીરાવ ગાયકવાડ હવે તો બહુ સત્તા વાળા મા-

હુસ થઈ પડ્યા. ત્રિંબકરાવની વિધવાના તે વ્યવસ્થાપક
 હતા. તેથી દાબાડેની ટૂંકડી ઉપર પણ પોતાની મરજી પ્ર-
 માણે સર્વે સત્તા ચલાવવા લાગ્યા. કારણ કે યશવંતરાવ તે
 કામ ઉપાડી લેવા જેવો પાકો ઉમરનો થયો હતો ખરો પણ
 તેના મુખ્ય તરીકે કામ ચલાવવા જેટલી તેનામાં આયડ
 નહોતી. મરેડાઓની સર્વે સરદેશમુખી તથા કાઠિયાવાડમાંની
 તમામ ખંડણી દામાજીરાવ ગાયકવાડે મોમીનખાનનું
 ઇ. સ. ૧૭૪૩માં મરણ થયું ત્યાંસુધી ઊધરાવી લીધી.
 બાદશાહના હુકમથી અબદુલ્લઅઝીઝખાનને ગુજરાતનો નવો
 સૂબો ઠરાવ્યો. તે આ વખતે દક્ષિણમાં ઐરંગાબાદમાં હતો.
 ત્યાંથી કેટલાક માણસની ફોજ એકઠી કરીને પોતાના નવા
 અધિકાર ઉપર જવાને નિકળ્યો. પણ રસ્તામાં જતાં સુરત
 મૂકીને ભરૂચ આગળના અંકલેશ્વર ગામ પાસે આવી પ-
 હોંચતાં દામાજીરાવના પક્ષવાળાઓએ તેના ઉપર ઓચિંતો
 હુમલો કરી તેની ટૂંકડીનો પૂરેપૂરો નાશ કર્યો. તારે પ-
 ણી ફકીરઉદવજાને અમદાવાદનાં કબજે કરવાને દિલ્હીથી
 મોકલ્યો. પણ ઇ. સ. ૧૭૪૪માં દામાજીરાવની ટૂંકડી જે
 રંગોળના તાબામાં હતી, તેણે તેની સામે થઈને કબજે ક-
 રવા દીધો નહિ. આ વેળાએ દામાજીરાવ સતારામાં હતા,
 એ લાગ જોઈને એમના ભાઈ ખંડેરાવે પોતાને અનુકૂળ
 પડતો ફેરફાર કરી દીધો, તેમાં રંગોળને કામ ઉપરથી દૂર
 કરી પોતાની તરફના એક માણસને અમદાવાદ ઉપર ઠરા-
 વ્યો. વળી ફકીરઉદવજાને તેણે કેટલોક આશરો આપ્યો.
 પણ દામાજીરાવે તાબડતોબ પાછા આવીને તેઓનો સંબંધ
 જે મરેડાઓના સ્વાર્થને નુકશાનકારી થઈ પડે તેપહેલાં તે
 તોડી નાંખ્યો. ખંડેરાવને ખોરસદનો કિલ્લો અને મૂલ્યવાન
 નડિયાદ પરગણું આપ્યું, તથા વડોદરામાં તેને પોતાનો મુતા-
 લિક ઠરાવ્યો. આ ઉપરથી વ્યવસ્થા કરવાથી દામાજીરાવ

પોતાના કુટુંબના ઘણા માણસો ઉપર પોતાનું ઉપરીપણું જાળવી શક્યા. પોતાની સત્તાને ખલેલ પહોંચાડનારી અડચણ અરેખરી આવી હતી, તે દૂર કરી એમણે ફકિર ઉદવલતને માન્ય ક્યો નહીં, તથા તેને બદલે પોતાનો જૂનો મળતિયો જે મોમીનખાન તેના દિકરા તથા બાઇએને આશરો આપ્યો.

૨૨. શિવાજીની સ્ત્રી તારાબાઇએ પ્રથમ પોતાના છોકરા રાજરામને સમજાવીને કહ્યું કે તારો ચાકર બાલાજીરાવ બાજીરાવ પેશવા તારી સર્વ સત્તા બધાવી પડ્યોછે. તે તું પાછી મેળવી લે. પણ તેમાં તે બાઇનું કાંઈ વળ્યું નહિ. તે ઉપરથી તારાબાઇએ ઈ. સ. ૧૭૫૧માં દામાજીરાવ ગાયકવાડને લખી મોકલ્યું કે મરેઠી રાજ્યને અને રાજાને બ્રહ્મણોના હાથમાંથી છોડાવવાને તમારે સતારે આવવું. દામાજીરાવ ગાયકવાડ આ ઉપરથી સતારે જવાને નિકળ્યા. તે સ્ત્રી પહોંચ્યા એવા સમાચાર બાલાજીરાવને મળ્યા કે તરતજ રાજાને સતારાના કિલ્લામાં બોલાવી એકદમ કેદ કરી દીધો. પ્રથમ તો દામાજીરાવે પેશવાના સરદારોને હરાવ્યા, અને સત્પરે જઈને તારાબાઇને મળ્યા. પણ પછીથી તરતજ પશું હડવું પડ્યું; અને બાલાજીરાવ પેશવા સાથે કોલકરાર કરવાની અગત્ય પડી. પેશવાસરકારે દામાજીરાવને પોતાના કબજામાં આવેલા જોઈને ગુજરાતમાંના જે કાંઈ રૂપિયા ચડેલા હતા તે તથા કેટલોક મૂલક માગ્યો. ત્યારે દામાજીરાવે કહ્યું કે હું તો દાબાડેનો મુતાલિક છું, તેથી તમારી માગણી કબૂલ કરવાને મને અધિકાર નથી. આવા ઉત્તર ઉપરથી દાબાડેના કુટુંબના તથા ગાયકવાડના કુટુંબના કેટલાક માણસોને કેદ કરી એક ડુંગરી કિલ્લામાં રાખ્યાપછી તેણે ધાતકીપણે દામાજીરાવની જાવણી ઉપર લૂટ કરીને તેમને કેદ કરી પુને મોકલી દીધા. ત્યાંથી તેમને છોડતાં પહેલાં ઘણા સજા કરાર તેમણે કરી આપવા એવું કહ્યું. તે કરાર એવા હતા કે તેથી તેમને ઘણું નુકશાન લાગે; પરંતુ અંતે તે તેમને કબૂલ કરવાની ગ-

૨૪ પડી. તે કરાર એવા કે ચઢેલા રૂપિઆને બદલે પંદર લાખ રૂપિઆ આપવા, અને ગાયકવાડના તાબામાં હાલ જે દેશ છે તેમાંથી તથા હવે પછીના જે જીતે તેમાંથી અરધો ભાગ આપવો. એ અરધો ભાગ આપવાને દામાજીરા-જે ધડૂળથી કબૂલ કર્યું. જે ઠેકાણેથી ખંડણીની ઉપજનો ભાગ સરદેશ મુખી અથવા લૂટ મળે તેમાંથી અરધા બાદ કરતાં બાકીનામાંથી અરધો હિસ્સો આપવો એ પણ કબૂલ કર્યું. વળી પેશવાને જ્યારે અગત્ય પડે ત્યારે દશ હજારથી ઓછા સહિત મદદ આપવી કબૂલ કરી. દાબાડેના મુતાલિક તરીકે ગુજરાત પ્રાંતમાંના તેના ભાગને પેટે પ્રતિ વરસે ૫૨૦૦૦૦ રૂપિયા આપવા. રાજના માણસોના અરચને પેટે દર વરસે ૬૦૦૦ રકમ આપવી. આ કરારથી પેશવાના તાબામાં જે પરગણાં આવે ત્યાં થાણાં બેસાડવાને મદદ આપવી. તથા સૌરાષ્ટ્રના આખા દ્વીપકલ્પમાંથી ખંડણી ઉધરાવવાના કામમાં એ પણ મદદ કરવી. ઉપર પ્રમાણે સર્વ કરાર દામાજીરાવ ગાયકવાડે કબૂલ કર્યા. પેશવાએ પોતાના નાના ભાઈ રઘુનાથરાવને ગાયકવાડની સાથે ઉપલા સર્વ કરારનો અમલ કરી લેવા માટે ગુજરાત તરફ મોકલ્યો. ઇ. સ. ૧૭૫૫ માં દામાજીરાવને કેદમાંથી છોડ્યા એટલે તે પણ પોતાની ફોજ સહિત ગુજરાતમાં રઘુનાથરાવને આવી મળ્યા. તેઓ બંને જણ ખંડણી ઉધરાવતા તથા દેશને તાબે કરી લેતા આજ્યા. આલતા ચાલતા અમદાવાદના કિલ્લા નજદીક આવી પહોંચ્યા ત્યાં સુધી કોઈએ તેમને અટકાવ્યા નહિ.

૨૩. આ વખતે અમદાવાદ શહેર જીવાનમર્દખાન બાબીના હાથમાં હતું. તેને મોમીનખાનના ભાઈએ પોતાનું મરણ થતાં પહેલાં મોગલના તાબાના ભાગ ઉપર ડરાવેલો હતો. પણ દામાજીરાવ જેવામાં કેદમાં પડેલા હતા તેવામાં તે શહેરની સર્વ સત્તા પોતાના હાથમાં લઈ બેઠો હતો. ૬-

કત ગાયકવાડ સરકારનું લહેણું વસૂલ કરી લેવા દેતો હતો. જ્યારે ખંતે એકઠા મળેલા સરદારો અમદાવાદ આગળ આવ્યા ત્યારે જીવાનમર્દખાન પાલણપૂર હતો. તે શહેરનો કોટ મઠો ઉતરતાં પહેલાં તો તે ત્યાં આવી પહોંચ્યો, અને તેને જોઈ તેના કિલ્લેદારોને નવો જીરુસો તરત ઉત્પન્ન થયેલો તેથી તેઓએ ઘણા આગ્રહથી બચાવ કર્યો. જીવાનમર્દખાન બાબીની સહકાષ્ઠી તેના લાભમાં પ્રતિષ્ઠિત કરાર થયો. તે કરાર એકે જો તે શહેર જોડી દે તો પાટણ, વડનગર, વિજાપુર, રાધણપૂર તથા બીજાં કેટલાંક પરગણાં તેને આપવાં, તે ઉપરથી તેણે અમદાવાદ ઇ. સ. ૧૭૫૫માં મરેઠાએને સ્વાધિન કર્યું ત્યારથી તેની ઉપજ પેશવાએ તથા ગાયકવાડે અરધોઅરધ વહેંચી લેવા માંડી. પણ પેશવાએ સર્વ કિલ્લેદારો પોતાની તરફના મૂક્યા અને હમણાં ગાયકવાડ સરકારની જ હવેલી છે તેજ હવેલીમાં દામાજીરાવની ફોજ રહે એમ હતું. માધવરાવ પેશવાની સામે રાધુબાએ ફિતૂર ઉઠાવ્યું, તેમાં ગાયકવાડે રાધુબાને મદદ કરવા માટે પોતાના દીકરા ગોવીંદરાવને લશ્કર આપી ઇ. સ. ૧૭૬૮માં તેની સાથે મોકલ્યા. પણ એ લઢાઈમાં રાધુબા હાર્યો. તેથી ગાયકવાડને એટલી શિક્ષા કરી કે, ૫,૨૫,૦૦૦ રૂપિયાની ખંડણી ખેસાડી; અને સમાધાની વખતે ત્રણ હજાર તથા લઢાઈમાં પાંચ હજાર સ્વાર દર વરસે નોકરીમાં લેવા તથા પેશવાએ કેટલાંક પરગણાં પાછાં આપવાં કબૂલ કર્યાં, તે ઉપરથી તેમણે બીજા રૂપીઆ ખે લાખ ત્રેપન હજાર આપવા કબૂલ કર્યા. પહેલી તથા આ મળી એકંદરે ખંડણી દર વરસે ૭,૭૮૦૦૦ રૂપીઆની કરી લીધી.

૨૪. આ વખતે દામાજીરાવ ગાયકવાડ પોતાની પાછળ પાંચ પુત્ર મૂકી પાટણ શહેરમાં ઇ. સ. ૧૭૭૨માં મરણ

પામ્યા. તેમની છત્રી આજ પણ પાટણમાં છે. એ દામા-
જીરાવ ગાયકવાડનો શિક્ષો નામે પ્રમાણે હતો.

શિક્ષો.

દામાજીરાવના ભાઈ જીસીંગરાવને દીકરો નહીં હતો, અ-
ને બીજાભાઈ ખંડેરાવને દામાજીરાવે હિંમતે બહાદૂરનોઈ-
લકામ્ય આપીને કડી પરગણાની જાગીર આપી હતી. એ
ખંડેરાવને *મલ્હારરાવ નામે દીકરો હતો.

૨૫. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે દામાજીરાવ ગાયકવાડને પાંચ
પુત્ર હતા. તેઓનાં નામ—બીજી સ્ત્રીના મોટા પુત્ર શિયા-
જીરાવ, પહેલી સ્ત્રીના બીજા પુત્ર ગોવિંદરાવ, મલ્હારરાવ
જે રામરાવ અને ત્રીજી રાણીના છોકરા માનાજીરાવ તથા
કુતેસિંગરાવ હતા.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૧૯) જોધપૂર સુધી કોણે ચઢાઈ કરી ને તેથી અભય-
સિંહને શું કરવું પડ્યું ?

(૨૦) નજીવુદ્દવલાને શાથી ગાયકવાડની મદદ માગવી
પડી? (૨૧) દામાજીરાવ સતારામાં હોવાથી તેમના ભાઈએ

* એનો ઇતિહાસ રમૂજ જાણી છેવાડે પૂરવણી નંબર ૧
લે હલાયલો આપેલો છે.

શો ફેરફાર કરી દીધો તથા તે દામાજીરાવે પાછો શી હુકિત-
એ તોડી પાડ્યો? (૨૨) તારા બાપએ દામાજીરાવને શાથી
તેડાવ્યા અને ત્યાં જવાથી તેમને પેશવા સાથે શા શા કરા-
ર કરવા પડ્યા? (૨૩) રાધુઆની મદદે ગોવિંદરાવને મોકલ-
વાથી ગાયકવાડ સરકારને શું નુકશાન થયું? (૨૪) દામાજી-
રાવ ક્યારે મરણ પામ્યા?

—ૐૐૐ—

પ્રકરણ ૩ જું.

૨૬. દામાજીરાવ ગાયકવાડ ગુજરી ગયા તે વખતે ગોવિં-
દરાવ ગાયકવાડ પુનામાં હતા. તેમણે માધવરાવ પેશવાને
મોટી નજરે આપી તથા પોતાના બાપના કરેલા કરારે કુ-
બૂલ કરી પોતાનું નામ બાપની જગ્યાએ સેનાપ્તાસમેલ સ-
મથેરે બહાદૂરમાં દાખલ કરાવ્યું. શિયાજીરાવ મોટા પણ
ભોળા હતા, સખખ તેમનો હક ઉઠાવ્યો. પેશવા સરકારની
મરજી માંહોમાંહે કુટ કરાવી ગાયકવાડ સરકારનું જોર કમી
કરવાની હતી. તે ઉપરથી તેમણે શિયાજીરાવનો હક પાછળથી
કબૂલ કર્યો. તેથી ગોવિંદરાવ અને કૃતેસિંગરાવ, એ બે બા-
પએ વચ્ચે ભારે વેર આવ્યાં. કારણ કે કૃતેસિંગરાવને પેશ-
વા સરકાર તરફથી શિયાજીરાવના મુતાલિક ડરાવવામાં આ-
વ્યા હતા. પોતાનું પાસુ મજબૂત કરવા માટે કૃતેસિંગરાવે
ઈ. સ. ૧૭૭૨ માં ઇંગ્રેજ સરકારની સાથે કર્હેણ ચલાવ્યું.
પણ તેઓએ તે વખતે કંઈ દાદ દીધી નહીં. પણ પાછળ-
થી એટલે ઇ. સ. ૧૭૭૩માં ઇંગ્રેજ સરકારે ગાયકવાડ સર-
કાર સાથે સલાહ કરી. એ સલાહ થઈ તેવામાં બરચના
નવાબની સાથે ગાયકવાડ સરકારને ઠંટો થયો. તેથી એજ
સાલમાં બરચ શહેર નવાબ પાસેથી ઇંગ્રેજ સરકારે લઈ
લીધું, અને તેમાં ગાયકવાડ સરકારનો જોડો ભાગ હતો તે-

ટલો લખી લઈ જેવી રીતે તે નવાખ પાસે રહેતું હતું તેવીજ રીતે ઇંગ્રેજ સરકાર પાસે રહ્યું.

૨૭. માધવરાવના દીકરા નારાયણરાવનું ખૂન થયા મછી રાધુખાએ ફરીથી ગોવિંદરાવનો દાવો મંજૂર કર્યો. પચ્ચ મંત્રિની ટોળી નારાયણરાવ પેશવાના મરણ પછી જન્મેલા પુત્ર માધવરાવ નારાયણને ગાદીએ બેસાડવાને મચેલી હતી, તેથી તે ટોળીના લશ્કરથી રાધુખાને ગુજરાતમાં નાસી જવું પડ્યું, ત્યારે રાધુખાએ ગોવિંદરાવને પોતાના પક્ષમાં લીધા અને કૃતેસિંગરાવને શત્રુ જેવા ગણ્યા. જ્યારે રાધુખાને ઇંગ્રેજ લશ્કર આવી મળ્યું, ત્યારે રાધુખાએ કૃતેસિંગરાવને મંત્રિયોથી છૂટા પડવાને ધમકી આપી, પણ તેમાં તે કાળો નહોતો. ગુજરાતમાં ઇંગ્રેજ લશ્કરની કૃતેહ થઈ ત્યારે કૃતેસિંગ અને રાધુખા વચ્ચે કોલકરાર થયો. તેમાં એવું ઠર્યું કે તેમણે રાધુખાને લશ્કર અને નાણાની મદદ કરવી અને રાધુખાએ ગોવિંદરાવને દક્ષિણમાં જાગીર આપવી. ઇંગ્રેજ સરકારે એ કોલની ખાંદિધરી માટે ભરૂચ અને ખીજાં પરગણાંમાંનો ગાયકવાડ સરકારનો હુમલાનો ભાગ પોતે લેવો એવું લખાવી દીધું. રાધુખાની સાથે હવેથી તેઓએ સંમંથ તોડી નાંખવાનું ધાર્યું હતું. તેથી પુનામાં કર્નલ એપ્ટને મંત્રિની ટોળી જોડે પુરંધરની સલાહ કરી. તે સલાહમાંનો એક ઠરાવ એ હતો કે જો કૃતેસિંગરાવને પેશવા સરકારની રજામંદી વિના મૂલક આપવાનો અખત્યાર નથી એમ સાબિત થાય તો કૃતેસિંગથી મળેલો મૂલક પાછો આપવો. મંત્રિયોના પક્ષવાળાઓની એમ કરવાની મરજી એ હતી કે કૃતેસિંગરાવ પુનાના દરબારનું ઉપરી-પણું કબૂલ કરે. તેઓએ સને ૧૭૭૮ માં ચઢેલી ખંડણી લઈ પાછા કૃતેસિંગરાવને સેનાખાસએલ બતાવ્યા.

૨૮. ત્યાર પછી ગાયકવાડ કુટુંબ જોડે ઇંગ્રેજ સરકારે સલાહ કરી. ગાયકવાડને પેશવાથી સ્વતંત્ર ઠરાવી મરેઠા લો-

કનું જોરે કમી કરવાનો વિચાર કર્યો. યુજરાતમાં પેશવા સાથે લઠાઈમાં જનરલ ગાડડે કાંઈક જીત કરી, તેથી કૃતેસિંગરાવ જોડે સામા સામી દોસ્તીનું તહનામું સને ૧૭૮૦ માં થયું. તેમાં એ ઠરાવ થયો કે કૃતેસિંગરાવે મહીનદીની ઉત્તરની પેશવાનો મૂલક લેવો તથા તાપી નદીની દક્ષિણનો મૂલક, ભર-ચની ઉપજ અને નર્મદા નદીના કાંઠેના સીનોર જામની પા-સેનાં ગામો ઇંગ્રેજ સરકારને આપવાં. લઠાઈ વખતે પેશવા સરકાર તરફની ખંડણી માફ કરવી અને ઇંગ્રેજ લશ્કરની ફોજમાં ત્રણ હજાર સ્વાર મોકલવા. આગળ સને ૧૮૮૨ માં સાલખાઈનું તહનામું થવાથી ઇંગ્રેજ સરકાર તથા પેશવા સરકાર વચ્ચે સલાહ થઈ, તેથી ગાયકવાડ સરકારનો મૂલક લઠાઈની પૂર્વે જો મહત્તો તેમ રહ્યો અને કૃતેસિંગરાવને પ્રથમ પ્રમાણે પેશવા સરકારને ખંડણી આપવાનું હતું; પણ પા-છળનું લહેણું બધું મૂકી દેવામાં આવ્યું.

૨૬. કૃતેસિંગરાવ ગાયકવાડ પોતાની હવેલીના જાળ ઉપ-રથી સાડીએ ઉતરતાં પડી ગયા તેથી સને ૧૭૮૯ માં મરણ પામ્યા. તે દિવસથી તેમના બાઈ માનાજીએ શિયાજીરાવના નામે રાજ્ય કારભારનાં દોર પોતાના હાથમાં લીધા. અને એ કપૂલ રાખવા માટે પેશવા સરકારને મોટી નજર આપી. પણ માંધાજી સિંધિયાએ ગોવિંદરાવના હક્કને સહાય કરી. તેથી માનાજીએ પોતાનું જોર મજબૂત કરવાને સને ૧૭૮૦ ના જો-લી પ્રમાણે ઇંગ્રેજોની સોડ પકડી. પણ સાલખાઈના તહના-માથી આગલી જોલી ૨૬ થઈ ગઈ છે, એમ કહી તે લોકોએ વચમાં પડવાને ના પાડી. સને ૧૭૯૩ માં માનાજીરાવ મરણ પામ્યા; તેથી કુટુંબ કલેશ બંધ પડ્યો, અને ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ એજ સાલમાં ગાદીએ બેઠા. તે વખતે મોટી નજર આપ્યા ઉપરાંત તાપી નદીની દક્ષિણનો ભાગ તથા સુરતના કુરજની આવકમાંનો ભાગ પેશવાને આપવો એવા સંજ્ઞા ઉ-

પર સહી કરવી પડી. પણ પેશવા સરકારેએ પાછળથી આ પેલું લીધું નથી. કારણ કે ઇંગ્રેજ સરકારે એવો વાંચો ઉઠાવ્યો કે એ તો સાલબાઈના તહનામાથી ઉત્પન્ન થાય અને ગાયકવાડ સરકારનો મૂલક તોડવામાં આવે છે.

૩૦. ત્યાર પછી કેટલેક વરસે પેશવાની તરફથી તેમનો ભાઈ ચામનાજી આપા ગુજરાતનો સુબો થયો. તેણે પોતાની તરફથી વહીવટ કરવાને આપા સેલુકરને ઠરાવ્યો. એ વખતે બાજુરાવ પેશવા અને તેના પ્રધાન નાના ફડનવીસ વચ્ચે બનાવ નહોતો. તેથી તે પ્રધાનને અને તેની તરફના બીજા અમલદારોને બાજુરાવે સિંધિયા પાસે કેદ કરાવ્યા. તેમાં ઉપર લખેલો આપાસેલુકર પણ હતો. તેણે પોતે કેદમાંથી છૂટવાને માટે દંડ લાખ રૂપિયાનું ખત લખી આપવા કહ્યું હતું તે લખી આપી ગુજરાતમાં આવ્યો કે તરતજ સિંધિયાએ પેલા રૂપિયાની ઉધરાણી કરી. તેથી સેલુકરને જીલમ સિવાય બીજી કોઈ પણ રસ્તો સુઝ્યો નહીં. સખ્ય તેણે અનેક પ્રકારના ધરા નાંખ્યા, અને હરેક બાને લોકોને દંડ્યા; તે એટલે સુધી કે કાંતનારીને પણ મૂકી નહીં. તેથી સેલુકરનું નામ વિસારે પડ્યું નથી, અને તેના આજ પણ રાસડા ગવાય છે.

૩૧. ઈ.સ. ૧૮૦૦માં સુરતનો નવાબ મરણ પામ્યો એટલે તેના તાબાનો મૂલક ઇંગ્રેજ સરકારના હાથમાં આવ્યો. તેના બંદોબસ્ત સારું મુંબાઈના ગવર્નર મિ. ડંકન સાહેબ સુરત આવ્યા. તેમની મુલાકાત સારી ગોવિંદરાવ ગાયકવાડે પોતાના વહીવટને મોકલી તેની મારફતે ચોરાશી પરગણું તથા બીજા હજુ આપવા માંડ્યા. પણ વગર માગે એ પ્રમાણે કરવાનું કારણ પાછળથી માલમ પડ્યું. તે એકે સેલુકર ગાયકવાડ સરકારને હેરાન કરતો હતો, તેમની હવેલી છીનવી લીધી હતી, અને તેના સખાને કાઢી મૂક્યો હતો, તેથી તે-

ની સામે થવા માટે ગાયકવાડ સરકારે તરતજ તેમની મદદ માગી. પણ તે વાત ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નહીં.

૩૨. તેટલા માટે ગાયકવાડ સરકારે પોતાના સાધનવડે તોડી પાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે ઉપરથી તેમણે પોતાના સરદાર શિવારામ ગારદીને ફોજ આપી અમદાવાદ જવાનો હુકમ કર્યો, એટલે તેણે પોતાની ફોજ સહિત અમદાવાદ જઈ શહઆલમના રોજ આગળ પડાવ કર્યો. એ માણસ કામનો ઠંડો હોય એમ જણાય છે. કેમકે લોકોમાં એવી કહેવત ચાલતી હતીકે “શિવારામ ગારદી, જ્યાં પડ્યા ત્યાં એક મહિનો ને આઠ દી” આ વાત સેલુકરે સાંભળી કે તરતજ કાઠિયાવાડથી પોતાના તાબાના સરદારો તથા ઠાકોરોને તેડાવ્યા. તેઓએ શહેર બહાર શહઆલમનારોજ આગળ જઈ ગાયકવાડી ફોજ સાથે લડાઈ કરી. તેમાં સેલુકરની હાર થઈ, અને તે પોતાના કિલ્લામાં જઈ ભરાઈ બેઠો. તેથી છેવટે તેના માણસોએ તેને તજી દીધો એટલે ગાયકવાડી સરદારે શહેર લઈ સેલુકરને પકડી લીધો. ઈ. સ. ૧૮૦૦ પણ તેના એટલો બધો રોકૂ લોકોમાં બેસી ગયો હતો કે જી વખતે તેને બેડીઓ ઠોકવાને લવાર લાવ્યા, તે વખતે લવાર તેને બેડીઓ ઠોકતાં ધૂનવા લાગ્યા. એ રંગતાનમાં ધણોજ ગુલતાન રહેતો એમ માલમ પડે છે. કેમકે ગાયકવાડ સરકારનું લશ્કર શહેરમાં પેસી ભદ્ર સૂધી આવ્યું ત્યાંસૂધી એણે નાચ બંધ કર્યો નહોતો. કોઈ માણસ એમ કહેવા આવે કે ગાયકવાડનું લશ્કર શહેરમાં આવ્યું, ત્યારે તે એવો જવાબવાળો કે “કાય ફિકર આરો, યેજોદા” તે આવા ઢંગથી ગાયકવાડની સામો થયો હતો, તેથી ગુજરાતનું રાજ્ય ખોયું. તે ઉપરથી એવી કહેવત થઈ પડી કે “હાથમાં ઢંડો, બગલમાં મોઢી; હવેલી લેતાં ગુજરાત ખોઈ.”

૧ શી ફિકર છે, આવવા દ્યો.

૩૩. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે અમદાવાદ ગાયકવાડ સરકારના હાથમાં આવ્યું. પેશવા સરકારનો ગુજરાતમાં જે જે ઠેકાણે હુકમ આજતો હતો, ત્યાં ત્યાં પોતાનો ચલાવ્યો. પેશવા સરકારને ઈજારા બદલ દર વરસે પાંચલાખ રૂપિયા પામેંચતા કરતા હતા, એ પ્રમાણે કરવામાં સને ૧૮૦૦ માં ગોવિંદરાવ મહારાજ કૈલાસવાસી થયાથી હરકત પડી, અને રાજ્યમાં ફરીને ગડબડ આજવા લાગી.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૨૬) ઇંગ્લેન્ડ સરકાર અને ગાયકવાડ સરકાર વચ્ચે સલાહ ક્યારે અને કયા રાજની વખતમાં થઈ ? (૨૭) ફતેહિંગરાવ અને રાધુખા વચ્ચે કરાર ક્યારે થયો અને તેમાં શું હતું ? (૨૮) ગાયકવાડ સરકાર અને ઇંગ્લેન્ડ સરકાર વચ્ચે દોસ્તીનું તહનામું ક્યારે થયું અને તેમાં શો દરાવ હતો ? (૨૯) ગોવિંદરાવ મહારાજ ક્યારે ગાદીએ બેઠા ? (૩૦) ગુજરાતનો કયો સૂબો ગાયકવાડને હેરાન કરતો હતો ? (૩૧) શિવારામ અને સેલુકર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો.

— ❧ ❧ ❧ —

પ્રકરણ ૪ થું.

૩૪. મહારાજ ગોવિંદરાવ ગાયકવાડનું મરણ ઉપર લખ્યા પ્રમાણે મધ્વરાત્રિએ થયું. હવે બાબાજી આપાજી અને મીર કમાલુદ્દીન એ બે મુખ્ય લશ્કરી સરદાર તથા મંગળ પારેખ અને શામળ બહેચર એ બે મોટા સરાફ કે જેઓના તાબામાં આરબનું લશ્કર હતું, તેઓએ એકઠા મળીને કામની બચરથા કરવા માંડી. સવારના પહેરમાં કુટુંબની સર્વ બાઈઓ એકઠી થઈ તેમાં લખતરના ઘરની આલા રજપૂતના કુટુંબની ગેનાબાઈ કરીને મહારાજની રાણી

હતી તે સતી થવાને તૈયાર થઈ પણ તેના કારભારીઓએ તે બાઈને સારી પેઠે સમજાવી અને કુરાન તથા હિંદુની રીત પ્રમાણે સોગન બાઈને તેને ખાતીપૂર્વક કહ્યું કે તમારા સ્વામિની વખતમાં તમારી જોવી સત્તા અને પ્રતિષ્ઠા હતી તેવીજ અમે સાચવી રાખીશું. પછી ગોવિંદરાવ મહારાજને અગ્નિદાહ દેવાને લઈ ગયા, અને તેમના વડા પુત્ર આનંદરાવ ગાયકવાડ ખરા હુકદાર સને ૧૮૦૦માં ગાદી ઉપર બેઠા. માછ ગોવિંદરાવ મહારાજનો પ્રધાન રાવજી આપાજી. અમદાવાદ હતો. તેણે તરતજ પાછા આવીને કારભાર ચલાવવા માંડ્યો. કાનોજીરાવ કરીને માછ રાજનો દાથી પુત્ર હતો. તે ઘણો થુરો અને ટંડાખોર હતો. તેણે પોતાના બાપની હયાતીમાં તોફાન કર્યું હતું. તે ઉપરથી તે લોભને લીધે આગળ ડગલાં આ વખતે ભરે નહીં, માટે એ વાત પ્રધાને બોળ કારભારી અને સરાફને કહી તેનો અટકાવ કરવાનો પ્રયત્ન પ્રથમ કરવા માંડ્યો. પણ એ કરાવ કબૂલ કરવામાં આવ્યો નહીં. પછી કાનોજીરાવ તરતજ પોતાની સાથે મળી ગએલા કારભારીઓની મદદથી રાજનો ધણી થઈ બેઠો, અને આનંદરાવ મહારાજને કેદ કર્યા. કાનોજીરાવ ઘણો જીલમી માણસ હતો. એ નહારા માણસને પોતાના દુર્ગુણ બતાવવાને હવે પૂરેપૂરો લાગ મળ્યો. એણે રાજ્યના સર્વ કારભારીઓ ઉપર ઘણો જીલમ કરવા માંડ્યો અને આનંદરાવ મહારાજ ઉપર ખરેખરી સજાઈ નહીં પણ તેમનો એટલો બધો ધિક્કાર કરવા માંડ્યો કે પોતાના ભાઈની ઉઘાડી સજાહથી એની સામે એક ટોળી બંધાઈ. એ ટોળાએ સને ૧૮૦૧માં રાતની વખતે તેનું રહેવાનું ઘર ઘેરી લઈને તોફાન નહીં કરવાનો બંદોબસ્ત કર્યો પછી તેને પકડીને આનંદરાવ મહારાજની સામે લાવ્યા. એ મહારાજની આજ્ઞા ઉપરથી તેનાં હથીઆર મૂકાયાં અને તેને બે-

ડીએ જડી ગુજરાત અને માળવાની વચ્ચેના *કુંગર ઉપર કિલ્લો હતો ત્યાં લઈ જઈ કેદ કર્યો. આ બનાવ બન્યા પછી રાવજી આપાજી ખરેખરો પ્રધાન થયો.

— ૩૫. ગજરાખાઈ નામે કુતેસિંગરાવ મહારાજની કુંવરી હતી. તેને રાવજી આપાજી સાથે કાંઈ કારણસર કજીએ થયો. તેથી પ્રધાને ત્યાંથી નીકળી ચાલીને સુરતમાં જઈ આમય લીધો, અને વરસની આખરી પહેલાં તો રાવજી પ્રધાનના પ્રધાનવટાની સામે એ કરતાં પણ વધારે બચ ઉપજાવે એવો એક નારાજ થએલો પુરૂષ થયો. તે પુરૂષ એ કે, જેના બાપ ખંડેરાવને હિંમતે બહાદુરનો ધલકાળ આપી કડીની જગીર આપવામાં આવી હતી, તેનો દીકરો મહારાવ હતો. તે કડીની ગાની ઉપર કુતેસિંગરાવ ગાય-કવાડે તેને કબૂલ રાખી તેના બાપનો જે ધલકાળ હતો તે ધારણ કરવા દીધો હતો. એણે ગાયકવાડ સરકારના વડાધર સાથે પોતાનો રાજ્યધર્મ ચાલતો રાખવાનું કબૂલ કર્યું હતું. તે ઉપરથી તેના પાસેથી ચારસે અશ્વારોની નોકરી લેવાને ઠરાવ્યું હતું, અને જે કદાપિ તે તેમ ન કરે તો દર વરસે ૧,૨૦,૦૦૦ રૂપિયા આપે. આ પ્રમાણે દરવાચી તે કડીનો નક્કી જગીરદાર થયો, પણ વડોદરાના રાજાનો પટાવત ગણાતાં છતાં પોતાના રાજ્યમાં સ્વતંત્રપણે અધિકાર ચલાવવા લાગ્યો.

૩૬. રાવજી પ્રધાને મહારાવની પાસે એટલી ખંડણી માગી તેથી તથા કાનોજીરાવની અયોગ્ય રીતે સ્થિતિ થએલી તે તેનાથી સહન થઈ શકી નહીં. તેથી પોતે પ્રસિદ્ધપણે કહેવા લાગ્યો કે હું ખંડણી આપનાર નથી. તેમ છતાં જે તેમને મારી સાથે લઢવું હોય તો હું તૈયાર છું. આ સામાવાળીઆની વાત ગજરાખાઈની ટોળીવાળાઓએ પણ સ્વિકારી હતી. તે ઉપરથી મહારાવે ફાજ એકઠી ક-

* એને રામપૂર રોટીઆનો કુંગર કહે છે.

રવાને પ્રારંભ કર્યો. એ ઉધાડી રીતે બોલવા લાગ્યો કે રાવ-
 વજી આપાજીએ અને તેના ભાઈ બાબાજીએ કેટલાંક સત્તા
 ઉપરાંતનાં અને જુલમનાં કામ કર્યા છે, માટે હું તેઓને
 શિક્ષા કરું છું અને ગાયકવાડના કુટુંબનાં બીજાં મક્ક
 ભૂમો સાથે તથા કાનોજીરાવ સાથે ખોટી વર્તણૂંક ચલાવ્વી
 ને તે જુલમનાં કામદારોએ જે તેઓના વાજબી હુકો ખુંચી
 લીધા છે તે પાછા આપવાને હું આગળ પડ્યો છું. મુક-
 દરાવ નામ માજી રાજનો દાશી પુત્ર હતો, તે પણ આવી
 વખત સાધીને ડાકોર ગામે શ્રી રણછોડજી મહારાજનાં દ-
 ર્શન કરવા જવાનામિથે બહુ ધન અને ડ્રવેર લઈને વડો-
 દરેથી ચાલી નિકળ્યો. તેને પાછો બોલાવી લાવવાને કામદા-
 રોએ ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેણે તેમનું માન્યું નહીં અને
 ઉલટો તોફાન કરવા લાગ્યો. તેથી તેઓએ તેને પકડી લાવવા
 સારૂ ફોજ મોકલી પણ તે પકડાયો નહીં અને નાસી
 જઈને કડીમાં મલ્હારરાવના પક્ષમાં ભરાઈ બેઠો. મલ્હાર-
 રાવ વિશનગર અને વિજાપૂરના કિલ્લા જોરાવરીથી લઈ
 લીધા. તે કાનોજીરાવને માટેજ લઈ રાખ્યા છે એવું ફોકટ
 ડોશ ખતલાવતો હતો. તેની તરફથી લડવાને જુદે જુદે ડે-
 કાણે થઈને આળીશ હજાર ફોજ તૈયાર છે એવી ખબર
 મારવા લાગ્યા, ગાયકવાડ સરકારની નોકરીમાં એક આગળ
 લામેલો જુનો નોકર જે શિવારામ ગારદી હતો, તે પણ
 કામદારોની ગેરવર્તણૂંકથી કુંટાળીને મલ્હારરાવના પક્ષમાં
 ગયો. એણે એવી વાત ઉડાવી કે બીજા કેટલાક અમલદારો
 પણ મારી પેઠે કરવાની તૈયારીમાં છે. કજીઓ કરી ઉઠેલી
 ટોળીઓની ફોજ સામ સામે આવી ગઈ, એટલે બાબાજી
 આપાજી અમદાવાદ નજદીક શાહીબાગ આગળ છાવણી
 કરી પડ્યો અને તેની એક ટોળી *કાલીકાકોટ આગળ પ-

* એટલે ભદ્રકાળીનો કોટ હોય એમ લાગે છે.

ડી. મહારાવ પોતાની ફેજનો એક ભાગ રાખી રહ્યો, પણ તેનો બાઈ હનમંતરાવ ખીન્ને ભાગ લઈને કડીથી આઠ ગાઉ આગળ આવીને બાબાજીની ફેજથી થુમારે સાત ગાઉને અંતરે કલોલ આગળ છાવણી નાંખી પડ્યો. નાની નાની ત્રણ વાર લડાઈઓ થઈ ચૂકી, અને તેમાં મહારાવની જીત થઈ જઈ. આવી સ્થિતિમાં હોવા છતાં ખંને પક્ષધાળાઓએ ખ્રિષ્ટિય ગવરનરનો આશરો માગ્યો. કાનોજરાવની વતી ગજરાખાઈના કામદારે ખ્રિષ્ટિય સરકારને જેમ યોરાસી પરગણું ને સુરત શહેરની ચોથ આપવાને કબૂલ કર્યું, અને વળી તે સાથે યોરાસી પરગણા કરતાં ચીખલી પરગણું જે ઘણું સરસ છે તે પણ આપવાને કબૂલ કર્યું હતું, તેમ આણીગમવાળાએ ૧૮૦૨ માં આનંદરાવ ગાયકવાડની વતી તેના પ્રધાન રાવજી આપણીએ મિં. ડુંકન સાહેબ પાસે મીરકમાં તુદીને અને ખીજા જે વકીલોને મોકલ્યા, અને કહેવરાવ્યું કે ગોવિંદરાવના વખતમાં યોરાસી પરગણું તથા સુરતની ચોથ આપવાનો ઠરાવ થયો હતો. પણ તેના અમલ તે વખતે થયો નહોતો, તે રીત પ્રમાણે થવા વિષેનો તેઓએ દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. ખ્રિષ્ટિય ગવરનરે સદરહુલ ખેલા ખંને પક્ષકારોના હક્ક વિષેનો વિચાર કર્યા પછી છેવટે આનંદરાવ મહારાજના નામથી પૂર્ણ અધિકાર ચલાવનારા કામદારોને આશરો આપવાને ઠરાવ કર્યો. કારણ કે એ પ્રમાણે કરવાને મિં. ડુંકન સાહેબને ઘણાં કારણ મળી આવ્યાં; તે એ કે—આનંદરાવ ગાયકવાડનાં પરગણાં જે કડીના જગીરદારના મૂલકની પાસે હતાં, તેનોજ માત્ર કબજો મહારાવ કરી એ.

† એ ખંને પરગણાં ગોવિંદરાવ ગાયકવાડે પ્રથમ આપવાને કબજ કરેલાં, પરંતુ તેમનું મરણ થતાં સુધી પેશવાએ મંજૂર નહીં કરેલાં સબબ એમને એમ અદબ્બદ હતાં.

કો હતો. પરંતુ તે જતાં બાકીનો આખો દૃશ્ય તો આનંદરાય મહારાજના તાબામાં હતો; તો એવી રીતિના પક્ષવાળા માણસોનાં વચન ઉપર બરોસો રાખવો મૂકી દેઈને તેના સામાવાળીઆ કાનોછરાવના પક્ષના લોકોનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને ગવરનર સાહેબને કાંઈ વિશેષ કારણ જણાયું નહીં. વળી ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યના અરેખરા ઉપરી આનંદરાય મહારાજ હતા અને પોતાના કામદારોએ જે ડરાવ કરવા ધારેલા હતા તે પ્રમાણે કરવાને પોતાના વિચાર ખુશી રીતે જણાવીને મહારાજાએ ખ્રિષ્ટિય સરકારને વચ્ચે પડવા માટે આદરસત્કાર ભરેલી રીતે અરજ કરી હતી, કે સાલબાઈના કોલકરાર પ્રમાણે ગાયકવાડના રાજ્યમાં થતા વિભાગ અટકાવવા જોઈએ. તેમજ ગવરનર સાહેબને એવી પણ સૂચના કરવામાં આવી કે મહારાજા સિંધમાંથી પારકી ફાજ લાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. તો એ પ્રમાણે થવાથી ગુજરાતમાં ખ્રિષ્ટિય સરકારની સત્તા નોખી પડી જશે. વળી મિ. ડુકન સાહેબને એમ પણ ધાર્તી લાગી કે આનંદરાય મહારાજના કામદારોને માગેલો આશરો ખ્રિષ્ટિય સરકારે જણાવી આપવામાં નહીં આવે તો એ સિંધિયાની પાસે જઈ માગશે. આ બધાં કારણોને માટે ખ્રિષ્ટિય સરકારે પોતાના મધ્યસ્થપણાનું વજન પાડવા સાર તથા ગાયકવાડ સરકારનું રાજ્ય આખે આખું રાખવાને માટે ફાજની એક ટૂકડી મોકલવાને તૈયાર કરી.

૩૭. એ ટૂકડીમાં ચારેસે યુરોપિયન સહિત બે હજાર માણસો હતાં. એ ટૂકડીનો અધિકાર મેજર વાકર સાહેબને આપવામાં આવ્યો. એ અધિકારી ગુજરાતના ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. મેજર વાકર સાહેબને માટે એવો પણ ડરાવ કરવામાં આવ્યો કે જેમ બને તેમ લશ્કરી દેખાવ મૂકી દેઈને વડોદરાના ખ્રિષ્ટિય રેસિડેન્ટનું પદ ધારણ કરવું. મેજર

વાકર સાહેબને એવી ઉધાડી રીતે સૂચના કરવામાં આવી કે ચોરાશી પરગણાનો તથા સુરતની ચોથ બાબત અમલ કરવા માટે તમોને મોકલવામાં આવે છે. માટે પ્રથમ તો અમારે ગાયકવાડ સરકારના વકીલો સાથે વડોદરે જવું.

૩૮. સને ૧૮૦૨ ના ને મહિનામાં મેજર વાકર સાહેબ સુરતથી નિકળ્યા, તેજ મહિનામાં વડોદરે આવી પહોંચ્યા. વડોદરેથી થોડાક માઇલને છેટે તેમને માન આપવા માટે પ્રધાન તરફનાં કેટલાંક માણસો યોગેજાં હતાં, તે તેમને મળ્યાં. વળી શહેરથી એક કોથને છેટે તેમને તેડી લાવવા માટે રાવજી આપાજી સામો આવ્યો. એની સાથે એના સર્વ મુલકી અને લશ્કરી કામદારો પણ હતા. તેઓ ત્યાં આગળ ખુદી જગોમાં ખીછાનાં ખીછાવી બેઠા, ને તેઠેકાણે મેજર વાકર સાહેબની આરબ જમાદાર વિગેરે પ્રત્યેક મળવા લાયક માણસ સાથે મુલાકાત થઈ, અને બધાએ અતિથય બાવ બતાવ્યો. ત્યાંથી શહેરમાં ગયા. ત્યાં એમને માટે તંજુ ઠોકાવી રાખ્યા હતા. તે વખતે અદબસર હથિયાર રાખી એમને માન આપવા માટે ફ્રાન્સ ઉભી રાખેલી હતી. તેઠેકાણે તોપોના બહાર કરી તેમને સજામતી આપી. ખીજે દિવસે પ્રધાન તેમની પાસે ગયો ને તરતજ કડી તાંબે કરી લઇને મહારાવને કાઢી મૂકવાની તેણે પોતાની ધણીજી આતુરતા બતાવી. મેજર વાકર સાહેબને એ વેળાએ તે વાતની ચરચા ચલાવવાની મરજી નહોતી. માટે ખંભાત આગળ આવેલી ફ્રાન્સને સારૂ સરસામાન પહેંચાડવા વિષેની ખીજી વાત ચલાવી. આ મુલાકાતની વેળાએ એવા ડરાવ થયો કે મહારાજની મુલાકાત લેવાને મેજર વાકર સાહેબે ત્રીજે પહેરે જવું. એ ડરાવ આનંદરાવ ગાયકવાડે ફેરવ્યો, અને કહ્યું કે મુલાકાત લેવાને પ્રથમ એમને બોલાવવા એ ઠીક નહીં. આ સમ્યક્તાના બદલામાં ગાયકવાડ સરકાર

રને રસ્તે જતાં મેજર વાકર સાહેબ મળ્યા, એટલે આ-
નંદરાવ મહારાજ પોતાના હાથી ઉપરથી તરતજ ઉતરી
પડીને બિચ્છા ને તેમની સાથે તંબુમાં ગયા. એ મહારાજની
સાથે દરબારના સર્વ કામદારો, ઘોડેસ્વાર અને પાયદળ એ-
સર્વ હતાં. તેઓ ત્યાં પહોંચ્યા કે તરત તોપોની સલામતી.
આપવામાં આવી. આ મુલાકાત વખતે મેજર વાકર,
સાહેબે મહારાજને એક ખાનગી ઓરડીમાં જઈવાને વિનતી
કરી. તેથી જે જે અમલદારોને તથા સરદારોને તેઓની
સાથે રહેવાને મેજર વાકર સાહેબે પસંદ કર્યા, તેઓને લઈ-
ને મહારાજ તે ઓરડીમાં ગયા. ત્યાં આગળ ગવરનર
સાહેબની સલામ પહોંચ્યાડવામાં આવી, અને માત્ર મહા-
રાજ ગોવિંદરાવના મૃત્યુ વિષેના દિલાસાનો સંદેશો વાંચી
કહેવામાં આવ્યો. તે રાત્રીએ જરા પણ લક્ષ આપ્યા વિના
સાંભળ્યું. તે ઉપરથી મેજર વાકર સાહેબને તરતજ માલમ
પડ્યું કે કોઈ પણ બાબત ઉપર એક લક્ષ ચક્રી દેવાને
તેમનું ચિત્ત અશક્ત છે. ત્યાં જે કંઈ દીઠામાં આવ્યું તેનું
વર્ણન મેજર વાકર સાહેબે નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

૩૬. “આનંદરાવ મહારાજ આશરે તેત્રીશ કે ચોત્રીશ
વરસની વયના છે. તેમનું શરીર બળવાન છે. તેમના અંગ
ઉપર નબળાઈની કાંઈક દેખીતી નિશાની નથી, પણ તેમનો
ચહેરો મોટી આંખોએ કરીને નબળો હોય એમ લાગે છે.
તે કદાપિ સ્વાભાવિક હશે અથવા નુકશાનકારી કેરી પદાર્થ
ખાવાને લીધે હશે. કામ કરવાને તેઓ અશક્ત હોય એમ
જણાય છે. તેનું કારણ તેમના અંગના નિર્બળપણાને
લીધે નહીં પણ ઘણું કરીને ગાંભીરું કવાના નકારા બસનને
લીધે છે. મનને આવા નિર્બળપણાની નિશાનીઓ છતાં
પણ તેમનામાં સ્મરણ શક્તિ હોય એમ જોવામાં આવે છે.
કારણ કે તેમણે પોતાના કામદારોમાંનાં કેટલાકનાં નામ મ-

ણી ખતામ્યાં. પણ તેમને પોતાના રાજ વહીવટનું સામાન્ય
 જ્ઞાન હતું, તેથી કોઈ વખતે ગભરાઈ ગએલા જીવામાં
 આવે તો રાવજી તથા કમાલુદ્દીન તેમને મદદ કરતા. કોઈ
 કોઈ વખતે તેમનું કંઈ પણ લક્ષ જતું તો પોતાના શરીર
 ઊંચેનાં ધરેણા પહેરેલાં કોઈ પણ અંગ ઉપર જતું. તેઓ
 પોતાની પાંચડીનો શીરપેચ વારેવારે પાંસરો કરતા હતા, ને
 પોતાના હાથનું કડું કાંડેથી અંગરેખાની ચુડ ભણી અસે-
 ,ડતા હતા. તેટલામાં આગામહમદના ઘડીઆળ ઉપર લક્ષ
 જવાથી તે લઈ તેમણે નાના છોકરાની પેઠે જોયું. આ પ-
 છી જ્યારે મુલાકાત થઈ રહેવા આવી ત્યારે તેઓ સાવધ
 થયા હોય એમ જણાયું, અને પોતે કહ્યું કે મારે માથે ઘણા
 શત્રુ છે. વળી તેઓ મારા વિષે ખોટી ખોટી વાતો ઉડાડે છે,
 તો મને એવી આશા છે કે તે આપ ગયરનર સાહેબને જા-
 હેર કરશે કે જ્યાં તેઓ ભૂલથાપ આવ નહીં, આવી રીતે
 બુલતા તે વેળાએ રાવજી અને કમાલુદ્દીન પણ વારે વારે
 બાલવા લાગતા હતા. ત્યાર પછી આનંદરાવ ગાયકવાડે મહા-
 રરાવની દુશ્મનાઈ વિષે વાત કાઢી, ને કહ્યું કે મારા શત્રુને
 શિક્ષા કરવાને જેમ અને તેમ ઉતાવળા જશે એવી આશા
 છે. તેને કડીમાંથી કાઢી મૂકવો એવું મને ધણીવાર કહ્યું.
 આ મતલબ પૂરી પાડવાને તેમણે ઘણી આતુરતા ખતાવી.
 તેમજ તે વિષે તેમના કામદારો પણ ફરી ફરીને એની એ
 વાત કહેતા હતા. તે ઉપરથી મેં રાજને ખાત્રીથી કહ્યું
 કે ગાયકવાડ સરકારના કાયદાને માટે કંપની સરકાર હમેશાં
 નજર રાખે છે. તેજ પ્રમાણે આ વખતે પણ આપના
 હક્કના વાજબીપણાને લીધે ઈંગ્રેજ સરકારની ફેજ આવે.
 આંચ નહીં આવવા દે. આ ઉપર લખેલી મુલાકાતની વે-
 જાએ આનંદરાવ મહારાજે વિનય પૂર્વક વર્ણવેલું અલાવી,
 ને ઈંગ્રેજ સરકાર ઉપર પોતાનો આધાર છે તે તથા તેમના

પૂર્વજ્ઞેના કુંપની સરકાર સાથેના ધાડા સંબંધને ક્ષીધિ તેઓ-
ની સાથેની તેમના પ્રીતિ અને માન એ વારંવાર તેમણે
કહી બતાવ્યું. રીત પ્રમાણે પાન સોપારી અને ગુલાબ વહે-
આયા પછી આનંદરાવ ગાયકવાડ રજા લઈ વિદાય થયા.

૪૦. મજર વાકર સાહેબ મહારાજને મળવા સાર જીજ્ઞે
દિવસે તેમની હવેલીએ ગયા, તે વખતનું વર્ણન તેણે નીચે
પ્રમાણે કર્યું છે.—

“પેહેલી વાર કરતાં આ વેળાએ રાજાનો દેખાવ વધારે
ઝંભીર અને આનંદી દેખાય છે. વળી તેમનામાં પ્રથમની
કેટલીક મૂર્ખાઈ દુર થઈને તેને ઠેકાણે ઉદારતા અને બુદ્ધિ-
નો કેટલોક અંશ આવે છે. ખુદ્દી રીતે વાતચીત થયા પછી
મહારાજાએ મને સરપાવ આપ્યો તે પછી મને એક જાન
નગી ઓરડામાં જવાને કહ્યું. ત્યાં મુખ્ય મુખ્ય માણસોનું
ટોળું તેઓના ચાકરો સહિત તે ઓરડામાં ધસી આવ્યું.
આનંદરાવ ગાયકવાડે રાવજીનાં વખાણ કર્યાં તથા મહારા-
રાવને યોગ્ય શિક્ષા કરવાને ખરેખરી ઇચ્છા જણાવી. મહારા-
જાને મેં પૂછ્યું કે કાનોજીરાવને તમારા અભિપ્રાયથી કેદ કર-
વામાં આવ્યા છે કે નહીં. ત્યારે તેનો કાંઈ ઉત્તર નહીં આપતાં
તેઓ પોતાનું માથું નીચું રાખી ચુપ થઈ રહ્યા. “તેથી
તેમના ઇન્દ્રિયોએ ઉત્તરે આપવા માંડ્યો, પણ તેઓ
તો મુજબાએ બોલ્યાજ નહીં. પછી તેમણે ચુપકીથી મારા
કાનમાં એવું કહ્યું કે આરબ જમાદાર બધા મારા કંઠા સ-
ત્રુ છે, તેથી તેઓ મને વાત કરવા દેતા નથી. ત્યારે પછી
અમે સર્વે વિદાય થયા.” મહારાજાનો એક વિશ્વાસુ માણસ
મંગળ પારેખ હતો, તેણે મજર વાકર સાહેબને પાછળથી
કહ્યું કે કાનોજીરાવને કેદ કરવા બાબત મહારાજાને જે પૂછ-
વામાં આવ્યું હતું તે તે વખતે ધર્મની અસરને લીધે તેમ-
નાથી બોલાયું નહીં. કારણ કે પોતાના બાકીને કેદ કરવા

એ શુદ્ધ જીરેણું તથા પાપનું કામછે, એવું સમજતાં છતાં પણ તેમને કેદ કરવા માટે લોકોની તરફથી અગત્ય પડી હતી. એ વાત જ્યારે બની ત્યારે તેમણે શોકની નિશાની અતાવવા માટે પોતાની ઘઠી વધારી હતી, અને તેમને બહુ દિવસ સુધી દુઃખ રહ્યું હતું.

૪૧. મેજર વાકર સાહેબને ગાયકવાડ સરકારનું રાજ્ય એટલું બધું નામનું અને અવ્યવસ્થિત જણાયું કે બહારનો આશરો મળ્યો નહોતો હોત તો તે તટી ગયું હોત. બંદોબસ્તની અવ્યવસ્થાને લીધે ઉત્પન્ન થતાં દુઃખો લોકો ઉપર એટલાં બધાં વિંટાઈ વળ્યાં હતાં કે ભાગ્યેજ વિચારમાં આવી શકે, બીજું કંઈ ન છતાં જ્યાં ત્યાં અવ્યવસ્થાજ ચાલી રહી હતી. સર્વ ખાતાના માણસોનો પગાર ચઢી ગયો હતો. પૈસા ધીરનારાઓને દેશ સાતમાં લખી આપેલો હતો. તેથી તેઓ જમ પોતાની નજરમાં આવે તેમ તેમાંથી વસૂલ કરી લેતા હતા. એક પગારદાર નાયક રાજના કરતાં વધારે સત્તા ધારણ કરીને દેશમાં ફરતો હતો તેમજ વળી લશ્કરી સરદારોએ આખું રાજ પોતાને તાબે કરી લીધું હતું અને રાજને પણ પોતાને સ્વાધિન કરી લીધા હતા. તેઓ રાજકારભારના કામમાં બિલકુલ કુશળ નહોતો હોવાથી તેઓનો ખરેખરો કામગીરી તો સરકારના હાથમાં હતો. આખા વર્ષમાં ગાયકવાડ સરકારને જે ખર્ચ થતું તે ઉપજ કરતાં ચાર પાંચ લાખ રૂપિયા કરતાં વધારે થતું હતું. રાવજી આપાજી પ્રધાન પોતાની તિક્ષ્ણ બુદ્ધિ અને ડહાપણથી રાજ્યનો કારભાર ચલાવવાને યોગ્ય પ્રુરુષ હતો. પરંતુ ચાલીશ વર્ષની મુદતમાં મરેઠી રાજ્યની બહુકિંશાખાઓ ઉખડી ગઈ હતી તે જોવાથી તથા આ રાજ્યના કેટલાક ફરફારમાં સામલ રહેવાથી, ને તેમાં થતા ફરફારોથી સારી રીતે માહિતગાર થઈ રહ્યો હતો. તેથી તે જરાક જાહેરી થઈ ગયો હતો, અને તે.

નો સાવધાની મટી જમને કોઈ કોઈ વખતે તેજામાં બીક-
ણપણનો પ્રવેશ થતો. તેને પોતાની મરજી પ્રમાણે રાજ્યનો
વહીવટ ચલાવવાને જોઈએ તેટલી છૂટ પણ નહીં હતી.
આરબ સરદારોએ જે પોતાના રાજ્યની સત્તા છીનવી
લીધી હતી, તે પાછી તેમની પાસેથી કબજે કરી લેવાને
તેનામાં જોઈએ તેટલું ધૈર્ય નહતું. વળી કોઈ કોઈ વાર ઇંગ્લેન્ડ
સરકારના વિચાર ઉપર તેને વિશ્વાસ આવતો નહીં અને વળી
જેઓની સાથે ખરેખરી ચોક્કસી રાખવાની હોય તેઓની
સાથે વાત ચીત કરવામાં સાલસાઈ અને નિઠકપટપાણું
રાખતો હોય એમ જણાતું હતું. એ દિવાન વિષે એમ પણ
કહેવાય છે કે તે પોતાના મનનું મોકળાપણું વારેવારે બતાવતો
હતો. તે પોતાના કામ કાજમાં અને રાજકીય કામ કાજમાં
વહેમ ખાય એવા તેનો રવબાવ હતો.

૪૨. સને ૧૮૦૨ના ઠરાવમાં એવી શરત હતી કે ઇંગ્લેન્ડ
સરકારે ગાયકવાડ સરકારને આરબ લોકોનું જોર કમી કર-
વાને મંજૂર કરવી. વળી સને મજકુરના ઠરાવથી વડોદરાના
રાજ્યના અંદરના કારબારમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકારને વચ્ચે
પડવાને બિહુદ છૂટ મળી હતી. જ્યારે એ ઠરાવ થયો ત્યારે
વડોદરા રૂક્ત નામનું જ રાજ હતું. કાનોજીરાવ તથા મહારાવ
આનંદરાવ મહારાજની સત્તાનો તિરસ્કાર કરતા હતા.
રાજનું શરીર તો આરબોએ બાંધી લીધું હતું. એ આર-
બો સંખ્યામાં થોડા તો હતા, પણ તેમના હાથમાં સમ્રાજ
બંધકરી હોદ્દા હતા. તેથી કાનોજીરાવને ગાદીએ બેસાડવાની
તેઓની ખટપટ તેના સાથે ચાલતી હતી. ગાયકવાડ સરકાર
ઇંગ્લેન્ડ સાથે એવું કહેણ ચલાવી રહ્યા હતા કે જો આરબો
ગુજરાત છોડીને જાય તો તેઓને ચઢેલી પગાર મળે અ-

*કોલકુરાર અંક ૭૦ની કલમ ૪ થી પ્રમાણે.
†આરબો આગળ રાજનું કાંઈ ચાલતું નહીં.

ન તેમની ખરદામ પણ સારી થાય. પરંતુ આરખોએ ના
 પાડી. તે ઉપરથી શહેર વડોદરા કે જેને તેઓ પોતાને કબ-
 જે કરી બેઠા હતા, તેને ઇંગ્લેન્ડ સરકારે ઘેરો બાંધ્યો. તેથી
 આખરે આરખ લોકો શરણે ગયા, અને ચંદેલો પગાર લઈ
 તેઓના જનમાલની જ્યાં જ્યાં બહિષ્કારી આપવામાં આવી
 હતી ત્યાં ત્યાં પોતાની જગોએ ઇંગ્લેન્ડ સરકારની બહિષ્કારી
 અપાવીને તેઓએ જવાનું કબૂલ કર્યું. તે વખતે ગુજ-
 રાતમાં કોઈપણ પ્રકારનો બંદોબસ્ત બહિષ્કારીયા જામીનગીરી
 સિવાય થતો નહીં. ગાયકવાડ સરકારને શાહુકારોએ જે નાણાં
 ધીરેલાં હતાં, તેમાં આરખ લોકોના જમાદાર જામીન થયા
 હતા, એટલુંજ નહીં પણ તેઓના ઉપર કોઈપણ પ્રકારે
 જૂલમ કરવામાં આવે તો તેઓ પોતાના જન બહિષ્કારીમાં
 ધીરતા હતા. એક સેએ એ બહિષ્કારીનો રીવાજ એટલાસાથ
 રાખ્યો હશે કે રાજ કોઈપણ કોલથી વાંકા ચાલે નહિ. માટે
 એ પણ રૈયતના હાથમાં એક જાતનો અંકુશ આપવામાં
 આવ્યો હતો. જ્યારે આરખોને રજા આપવામાં આવી, ત્યારે
 તેઓ તે કબૂલતથી મુક્ત થયા. તેઓએ પોતાની જામીન-
 ગીરી કાઢી નંખાવીને તેને કેમણે ઇંગ્લેન્ડ સરકારની જામીન-
 ગીરી અપાવી તેઓના મહોર ચોઢાવી લીધી. તેમજ વળી જે
 લોકોએ આરખ લોકોને કાઢવામાં ગાયકવાડ સરકારને નાણાં
 વગેરેની મદદ કરેલી તેમના; દિવાન તથા બીજા કામદારો
 જેઓ રાજ્યનું ખરેખરું દિવાની કામ ચલાવતા હતા, કે જેઓ
 એ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના હસ્તગત થતાં પહેલાં પોતાના તથા
 પોતાના વંશજોના રક્ષણ માટે પ્રથમ બંદોબસ્ત કરી સેવા
 ધારેલું હતું તેમના, બહિષ્કારી ઇંગ્લેન્ડ સરકારે કબૂલ રાખી
 હતી. તે વખતે પોતાનો જાપતો ખેસાડવા તથા લોકોનું
 માન રાખવા માટે ઇંગ્લેન્ડ સરકારને આવી બહિષ્કારીઓ
 કરવી ઘણીજ જરૂરની હતી. જ્યાં સુધી વડોદરાના રાજ

કારભારમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકારે જાપતો તથા બારીક લક્ષ રાખ્યું ત્યાં સુધી લોકો ઉપર ગાયકવાડ સરકારથી કંઈ પણ હરકત થઈ શકી નહીં. પણ સને ૧૮૦૫ પછી જ્યારે ગાયકવાડ સરકારને કારભાર સ્વતઃહવાલે કરી દીધો, ત્યારે લોકો ઉપર જૂલમ ગુજારવા માંડ્યો. તે સવિસ્તર લખવાની આ ઢેકાણું કાંઈ જરૂર જણાતી નથી.^૧ હાલ થોડાં વરસ થયાં તો ઇંગ્લેન્ડ સરકારનો વિચાર એવો ચાલતો હતો કે જે ચાર જણાની બાંહેધરી વંશપરમપરાની કબૂલેલી છે, તે શિવાય જેમ બને તેમ બીજી બાંહેધરીમાંથી નિકળી જવાય તો ઠીક.

૪૩. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે આરબ લોકો ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યમાં ઘણા જોરાવર થઈ પડ્યા હતા, ને વખતે ગાયકવાડ સરકારને નજર કેદ પણ કરી મૂકતા હતા. તે આના તરફના માણસનો ખર્ચ દર વરસે ત્રણ લાખનો થતો હતો. તોપણ તેમને કંઈ કહી શકાતું નહોતું. કારણ કે તેઓના પગારના રૂપિયા વિશ્વ લાખ ચઢેલા હતા. તેને પેટેરાજ્યની સઘળી ઉપજ તેમને લખી આપેલી હતી. તેથી તેઓને રજા પણ આપી શકાતી ન હતી. મૂલક સાનમાં લખી લઈ એ રૂપીઆ ઇંગ્લેન્ડ સરકારે ગાયકવાડ સરકારને ધાર્યા. એ આરબોને રજા આપવામાં કાંઈ પણ ખૂનરેણુ થવામાં આવી નહીં. ત્યારપછી ગાયકવાડની ફકુમકે જે લશ્કરે ઇંગ્લેન્ડ સરકાર આપે, તેને પેટે સાતલાખ એંશીહજાર રૂપીઆનો મૂલક તેમને કાઢી આપ્યો. એ બધા બંદોબસ્ત એકઠા કરી સને ૧૮૦૫માં એક ચોકસાઈ તહનાતું કર્યું. તેમાં ફકુમકની સિબંદી વધારી તેના ખર્ચને *પેટે અગીઆરલાખ

૧ એ સંબંધી પૂરતો હેવાલ તા. પમી અગષ્ટ સને ૧૮૬૩ ની પાર્લામેન્ટરી બેલ્યુઅકોમાં આપેલો છે.

† કોલકરાર અંક ૭૧ પ્રમાણે. † કોલકરાર અંક ૭૨ નું.

* એની વિગત મહારાવની હકીકતમાં જોવી.

સિતેરહજારનો મૂલક આપ્યો. ઇંગ્રેજ સરકારના ગાયકવાડ સર-
કાર ઉપરના લહેણા શુમારે એકતાળીશમા અરૂપીઆ હતા.
તેને પેટે દર સાસે રૂ. ૧૨,૯૫,૦૦૦ની પેદાશ થાય એટલી જ-
મીન કાઢી આપી. ગાયકવાડ સરકારે પેશવા સાથેની નાણા-
ની તકરારમાં બાંજગડ કરવા માટે ઇંગ્રેજ સરકારને ઠરાવ્યા
હતા. અર્થાત ઇંગ્રેજ સરકાર સાથે શી તરેહનો સંબંધ થયો
હતો તે અષ્ટાંગુ ૧ કોલકરારમાં વર્ણવ્યું છે. આપેલા મૂલકમાંથી
સરકારના અર્ચનેટલા પેદાસ થઈ નહીં માટે ગાયકવાડ સર-
કારે બીજો મૂલક રૂ. ૧,૭૬,૧૯૮ની ઉપજનો રવધારી આપ્યો.

૪૪. કાઠિયાવાડની અંડણી અને અમદાવાદનો હજારો
પાંચ વરસને પટે પેશવા સરકારે આપેલો તે સને ૧૮૦૪માં
પૂરો થવાથી ફરી દશ વરસનો નવો કરી આપ્યો. તે ઇંગ્રેજ
સરકારે વચ્ચે પડવાથી અને તેમની બાંહેધરીથી દર વરસે
રૂ. ૪૫,૦૦૦ નો ડરેલો હતો. આ લહેણાના બદલામાં ગાય-
કવાડ સરકારે પેશવા તરફ લહેણું કાઢ્યું. કારણ પેશવા સર-
કારે ભરચના વસૂલાતનો ગાયકવાડનો ભાગ તેમને પૂછ્યા
સિવાય ઇંગ્રેજ સરકારને આપ્યો હતો તે તથા ગુજરાત એ
પેશવાનો મૂલક હતો તે છતાં તેમાં વિશેષ ને સિંચંદી ગા-
યકવાડની રોકાયેલી હતી તેના પગાર અર્ચના રૂપીઆ
ગાયકવાડ પેશવા પાસે માગતા હતા. આમ થવાથી પેશવાએ
ઉપલો પટો પૂરો થયા પછી બીજો નવો કરી આપ્યો નહીં,
અને બાજરાવ પેશવાના માનીતા ત્રિંબકજી ડોંગલાએ કાઠિ-
યાવાડના રાજાએને જણાવી દીધું ને, પેશવા સરકારની
અંડણીનો ભાગ ગાયકવાડને હવેથી આપવો નહીં. આ એક
બીજાના લહેણા બદલની તકરારનો ફડચો કરવાને ગાયકવાડ
સરકારે પોતાના દિવાન ગંગાધર શાસ્ત્રીને ઇંગ્રેજ સરકારની
બાંહેધરી લઈ ઇ. સ. ૧૮૧૪માં પુને મોકલ્યો. ત્યાં ઘણી હરકતે
પહોંચ્યા પછી બાંજગડ થઈ થઈ. પણ તેમાંથી કાંઈ માખણ

૧ કોલકરાર અંક ૭૨માં. ૨ કોલકરાર અંક ૭૩માં જુઓ.

નિકળ્યું નહિ. તેથી પ્રનાના રેસિડેન્ટ મિસ્તર એલ્ફિન્સ્ટન સા-
હેબને પૂછી પાછા ૧૩૦૬રે આવવાનો વિચાર કર્યો. એ શાસ્ત્રી
બહુ ડાહ્યો પણ હૃદયનો બોળો તેથી સામાના કપટની વાત
જાણવા છતાં પણ તેણે કંઈ ગણકાર્યું નહીં, ને પેશવા સરકારે
પંદરપૂરની જાત્રા કરવા જતા હતા, તેમની સાથે તે પણ જા-
યો. પરંતુ પેશવા સરકારના કારભારી ત્રિંબકજી ડેંગલાએ
પંદરપૂરમાં એ શાસ્ત્રીને સને ૧૮૧૫ માં મરાવી નંખાવ્યો.
નિર્પરાધીને મારવો તે મોટું પાપ છે, તો વળી આતો બ્રાહ્મણ
અને દેવ ભૂમિમાં ખૂન થયું, તેથી એ પાપીને માથે અધોર
પાપ પડ્યું એવું હિંદુ શાસ્ત્રમાં છે. પણ સ્વાર્થના માં
આગળ એ સર્વ વાત કોરે મૂકી પેશવા અને ડેંગલા એ બંને
નામુકરે ગયા કે અમે કંઈજ જાણતા નથી. તથાપિ આ-
ખા દેશમાં એવી વાત ચાલી કે ડેંગલાએજ મારી નંખાવ્યો.
તે વાત ઈંગ્રેજ સરકાર તરફથી તજવીજ થતાં સાબિત થઈ;
તે ઉપરથી પેશવા સરકાર પાસેથી એ ગુન્હેગારને લઇને ત્યાં-
ના રેસિડેન્ટ સાહેબ થાણાના કિલ્લામાં રાખ્યો, પણ ત્યાંથી એ
નાસી ગયો. પરંતુ તે ફરીથી પકડાયો ત્યારે તેને મુનારગઢના
કિલ્લામાં જન્મ કેદ રાખ્યો. આ ઉપર લખેલા દગાને લીધે
સને ૧૮૧૭ના કરાર ઉપર પેશવા સરકારને સહી કરવી પડી,
ત્યારથી પેશવાનો ગાયકવાડ સરકાર ઉપરના લહેણા બદલનો
બધો દાવો રદ થયો, ને પાછલા લહેણાને પેટે ચાર લાખ
રૂપિયા લેવા કરી માંડી વાળ્યું. પણ પેશવાનું રાજ બંધ
વળવાથી તે ગાયકવાડ સરકારને બરેવા પડ્યા નહીં. ત્યાર પછી
નવી સલાહ સને ૧૮૧૯માં થઈ. તે આનંદરાવ ગાયકવા-
ડના તરફથી તે વખતના કામ ચલાવનાર કુતેસિંગ મહારાજ
કરી. તેમાં મુખ્ય ઠરાવ એ હતો કે સિયંદી વધારવી.
ગાયકવાડ સરકારે પેશવાના ઇજારાથી જે હકો મુજરાતમાં

મળ્યા હતા તે ઇંગ્રેજ સરકારે તેમને આપી દીધા, ને ઇંગ્રેજ સરકારે કેટલોક મૂલક અદલબદલ કરી પોતાના અમલનો મૂલક નક્કી કર્યો. લદાઈ વખતે ઇંગ્રેજ લશ્કર સાથે ગાયકવાડ સરકારે સ્વારો કુમકે આપવા, તથા દરેક કોળદારી યુદ્ધેગાર આપવા લેવા.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૩૪) ગોવિંદરાવ મહારાજ પછી ગાદીએ કોણ બેઠું અને તેમના વખતમાં કયા માણસને કેદ કરી ડુંગરી કિલ્લાપર મોકલી દીધો? (૩૫) રાવજી આપાજીને સુરત જવાની કેમ જરૂર પડી? (૩૬) ગાયકવાડ સરકાર સામે મહારાવ શાથી યુદ્ધો અને તેથી તેમને કોની મદદ માગવી પડી? (૩૭) ઇંગ્રેજ સરકારે કયા અમલદારને કેટલા માણસો લઈ ગાયકવાડની મદદે મોકલ્યો હતો? (૩૮) મેજર વાકર સાહેબનો આવકાર કરવા માટે કોણ વગેરેની ગોઠવણનું વર્ણન કરો? (૪૧) ગાયકવાડી રાજ્યની અવ્યવસ્થાનું વર્ણન કરો? (૪૨) આનંદરાવ મહારાજના વખતમાં આરખોનું જોર કેટલું હતું તેનું ખ્યાન કરો? (૪૩) આરખોને ચઢેલો પગાર આપવા માટે કોણે રૂપિઆ ધીર્યા? (૪૪) ગંગાધર શાસ્ત્રીની શાથી પુત્રે જવું પડ્યું અને જવાથી શી ખીના ખની તે કહો?

પ્રકરણ ૫ મું.

૪૫. આનંદરાવ મહારાજ સને ૧૮૧૯ માં કૈલાસવાસી થયા ત્યારે તેમના બાઈ શિયાજીરાવ મહારાજ ગાદીએ બેઠા. એ મહારાજ ગાદીએ બેઠા એટલે ઇંગ્રેજ સરકારને વડોદરાના રાજકારબાર ઊપર ઘણી કાળજી રાખવી પડતી હતી તે કાઠી નાંખવાનો તેમણે વિચાર કર્યો, અને એવું *દરાબંધુ

* કોલકરાર અંક ૭૫ માં જુઓ.

કે ગાયકવાડ સરકારે બાહેધરીદાર દિવાનો, ખંડીઆની કબૂલતો તથા શાહુકારોના કોલ માન્ય રાખવા સને ૧૮૨૦માં ગાયકવાડ સરકારને કુલ દેવું એક કરોડ રૂપીઆનું થઈ ગયું હતું. એ દેવું કાઢી નાંખવા માટે છ મુખ્ય શાહુકારોને ત્યાંથી ઇંગ્લેન્ડ સરકારે પોતાની જમીનગીરીથી રૂપીઆ આપાયા, અને તે દેવાને પેટે ગાયકવાડ સરકારે દર વર્સે પંદરલાખ રૂપીઆ આપતા રહેવું એવો ઠરાવ કર્યો. એકિસ્ત બરાબર ભરાતી નહોતી, તેથી સને ૧૮૨૫ માં તેમણે બીજા ઠરાવ એવો કર્યો કે કરજ ફીટાડવા માટે કેટલાંએક ગામ અમોને ઇનરે આપવાં. પણ એ વાત શિયાળરાવ મહારાજે કબૂલ કરી નહિ. તે ઉપરથી તથા જમીનગીરી પણ કાઢી નાંખવાની ન માલમ પડી તે ઉપરથી સને ૧૮૨૮ માં પેટલાદ, કડી, આરા, ડભોઈ, સંખેડા, બાધરપૂર, સીનોર, અમરેલી, દામનગર, શીયાનગર, કાઠિયાવાડ ઇલાકામાંનાં મહિકાંઠા ઇલાકામાંનાં ને રેવાકાંઠા ઇલાકામાંનાં સંસ્થાનોની તથા રાજપીપળા અને ઉદેપૂરની ખંડણી ઉપર થોડાંક વરસ સુધી જમિ મૂકી. સને ૧૮૩૨ માં શાહુકારોને તથા ગાયકવાડ સરકારને માંહોમાંહે સમજાવીને ઇંગ્લેન્ડ સરકારે પોતાની જમીનગીરી કાઢી નાંખાવી, અને ખંડણી તથા ગામો ગાયકવાડ સરકારને પાછાં સોંપ્યાં.

૪૬. ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યની હદમાં થઈ આવતા અફીણ ઉપર શેરે બાર રૂપીઆ લેખે જકાત લેવાનો ઠરાવ હતો. તે ઠરાવ પ્રમાણે ન ચાલે તો અગાઉના વખતમાં તે લાવવા દેવાની ખંધી હતી. માટે વેચવાનો બાવ કબૂલ કરી તે વિષે ઈઠરાવ કર્યો. ત્યાર પછી તરતજ બીજા ઠરાવ એવો થયો કે ગાયકવાડ સરકારે ઇંગ્લેન્ડ સરકારની પરવાનગી વિના મહિકાંઠા અને કાઠિયાવાડમાં સ્વાર મોકલવા નહિ તથા ઇંગ્લેન્ડ

ફકોલ કરાર આંક ૭૬. *ફોલ કરાર આંક ૭૭ મો.

જ સરકારે, ગાયકવાડને માથે ખર્ચ ન પડવા દેતાં ખંડણી
ઊધરાવી આપવાનું કબૂલ કર્યું. તેથી ઇંગ્લેન્ડ સરકારને મ-
ધ્યસ્થ રાખ્યા વિના ખંડણીની તાકીદ ગાયકવાડ સરકારે
કરવી નહિ, એવું પોતે કબૂલ કર્યું. બાળહત્યા બાબતના
ફંડમાં ગાયકવાડ સરકાર મુકરર ઠરાવ ઉપરાંત જે વસ્તુ
આવે તે તથા કાઠિયાવાડમાંથી જે દંડ વસ્તુ થાય તે આ-
પવાને કબૂલ થયા. પવનના તોફાન વિગેરેથી કાઠિયાવાડ
માંનાં પોતાના તાબાનાં બંદરોમાં જે વહાણ ધસંડાઈ આવે
તે ઉપર શી જકાત લેવી તે બાબતનાં ઠરાવ સને
૧૮૮૪ માં કર્યા.

૪૭. અગાઉની એક સલાહ નામાની કલમ ૮માં એમ
જણાવે કે ગાયકવાડ સરકારે ત્રણ હજાર હંશિયાર સિખંદી કુ-
મકમાં રાખવા. આ સિખંદીનું કામ નહિ પડતું ત્યારે એ-
મની પાસે નોકરી કરાવવાનો હક્ક ઇંગ્લેન્ડ સરકારને નહોતો
તોપણ રીવાજ એવો થઈ પડ્યો હતો કે ખંડીઆ રાજ્યો-
માં તેમને વારે વારે પોલીસની જગોએ કામમાં લેતા, એ લ-
શ્કરે બધું નાકોવત જણાયું માટે ગાયકવાડ સરકાર ઉપર
તગાદો થયો કે જે તૃતાંશ લશ્કરે નોકરીમાં લાયક થાય
એવું તૈયાર કરી આપવું. તેમ કરવાને શિયાળરાવ મહા-
રાજા ના પાડી. તે ઉપરથી તેઓને વખતે વખતે પગાર
મળે જાય માટે પંદરલાખ રૂપિયાની ઉપજનો મૂલક જન્મ
કરીન્દીષો. ત્યારે સરકારે દશ લાખ રૂપિયા ઇંગ્લેન્ડ સરકાર-
ને ત્યાં અનામત રાખવા કબૂલ કરી તે જન્મ થએલો મૂલક
પાછો લીધો, એ થયા પછી બીજા વરસમાં ગાયકવાડ સરકારે
ઇંગ્લેન્ડ સરકારની સામે કેટલાંક દુશ્મનાઈનાં કામ કર્યા,
તેથી તેઓની મિત્રાઈમાં ખલેલ પહોંચ્યું અને પેટલાદ

* કોલકરાર આંક ૭૮મો. † કોલકરાર આંક ૭૯ મો.
૧ કોલકરાર આંક ૮૧મો.

પરગણું કે જેની ઉપજ સાત લાખ બત્રીશ હજારની આ-
વતી હતી, તે જમ કરી દીધું. વળી શિયાળરાવને ગાદીએ-
થી ઉઠાડી બીજા કુટુંબના માણસને રાજ કરવાની ધમકી
આપી. પેટલાદની ઉપજમાંથી “સિકંદરી” સ્વારની પલટણ
ઉભી કરી. ત્યાર પછી આ સરકારે પંદરસૌ સારા માણસોનો
રિસાલો રાખવો એવી ફરમાસ થઈ. પણ એ ફરમાસ આ-
ગલા સને ૧૮૧૭ ના તહનામા ઉપરથી નહોતી થઈ કિમ્કે
ગાયકવાડ સરકારની વર્ષણુંકથી તે ચોરણ તો તૂટી ગયું હ-
તું, અને ઘણાં વરસ થયાં પોતે અણબનાવ રાખતા હતા.
માટે આ બાબતમાં તેમણે ખૂબ વાંઘો લીધો, તેથી આગણું
સને ૧૮૧૭નું *તહનામું તાળું થયું, તેમાં એમ કહ્યું કે ત્રણ
હજાર રિસાલાના સ્વારના ખર્ચને પેટે ગાયકવાડ સરકારે
ત્રણ લાખ રૂપીઆ આપવા, અને તે રિસાલો ખંડિ-
યા મૂલકમાં નોકરી બજાવે, વળી ગાયકવાડ સરકાર હરકોઈ
વખતે એ રિસાલો કમી કરી પંદરસૌ માણસો પણ રાખી
શેકે. એ કબજત પૂરી થયેથી પેટલાદ પાંચું આવું અને
અગાઉ જે સને ૧૮૩૨ માં દશ લાખ રૂપીઆ અનામત
મૂક્યા હતા તે ગાયકવાડ સરકારને મળે મળ્યા. આ મહા
રાજના વખતમાં સતી થવાનો ચાલ નિકંદન થયો.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૪૫.) આનંદરાવ મહારાજ પછી ગાદીએ કોણ બેઠું અ-
ને તેમના દેવા બદલનું કિસ્ત ન બરાયાથી શું શું જમ થયું
હતું? (૪૬) ઈંગ્લેન્ડ સરકારે પંદર લાખનો મૂલક શાથી જમ
કર્યો અને તે ક્યારે પાછો મળ્યો ?

પ્રકરણ ૬. ઠું.

૪૮. મહારાજા શિયાણરાવ સને ૧૮૪૭ના ડીસેમ્બરની તા. ૨૮મીએ પછા ત્યારે તેમની ગાદીએ તેમના વડીલ પુત્ર ગણપતરાવ મહારાજા ૩૦ વરસની ઉમરે બેઠા. એમના દિવાન બાઉતાંબેકર થયા. તે ધણા હુંશિયાર હતા. તેને અ-ને રેસિડેન્ટ કર્નલ આઉટરામ સાહેબને બનતી રાસ આ-વતી નહોતી તથા બીજી રાજકીય અટપટ ધણી ચાલી, તેથી તે બંને વચ્ચે ધણી તકરાર ઉઠી. માટે મુંબાઈના ગ-વરનર લાર્ડ ક્રાકલેન્ડ સાહેબે કર્નલ આઉટરામને રેસિડેન્ટ-ના હોદ્દા ઉપરથી દૂર કર્યા. તે વિલાયત ગયો ને ત્યાં તેણે ધણી તકરાર કરી તેથી છેવટે સને ૧૮૫૩માં એવું થયું કે ગાયકવાડ સરકારના રાજ્યનો સંબંધ જે મુંબાઈ ઇલાકા સાથે હતો તે તોડીને બંગાલા ઇલાકા સાથે કર્યા. એવું થોડાંક વરસ સુધી ચાલ્યું. પણ જ્યારે હિંદુસ્તાનમાં બળવો થયો ત્યારે હરેક કામ બંગાલે લખી જવાબ મંગાવતાં ધણી ટી-લ થવા માંડી તેથી વારે વારે ધણી હરકતો નડી. સબબ તે વહીવટ ફેરવી પ્રથમ જેમ હતું તેમ કર્યું. એ મહારાજાને એકે છોકરો નહોતો. એમના વખતમાં ઇંગ્લેન્ડ સરકારના ધારા મુજબ સને ૧૮૪૮ માં એવી બંધી થઈ કે કોઈએ છોકરું વેચવું નહીં. તેમજ સને ૧૮૫૬માં કોઈ ગુલામ વે-ચે અગર ખરીદે નહીં એવી બંધી થઈ.

૪૯. મહારાજા ગણપતરાવ ગાયકવાડ સને ૧૮૫૬ ના નવેમ્બર માસની તા. ૨૯મીએ કૈલાસવાસી થયા. ત્યાર પ-છી સને મજકુરમાં તેમના બાઈ આપાસાહેબ ઉર્ફે ખંડે-

*એને લગતી તમામ હકીકત પાર્લામેન્ટરી બલ્યુ બુકો તથા બીજી એન્ડ મેરોડા અટપટનાં પ્રસ્તુત નોંધેથી માહિત મળશે.

૨૧૪ મહારાજ ગણપતરાવના દીકરાનું ૧૮૪૭મ્ મરણ થ-
એલું હોવાથી ગાદીએ બેઠા.

૫૦. સને ૧૮૫૭નો હિંદુસ્તાનમાં જે બળવો થયો હતો, તેનો કાંઈક પ્રકાશ ગુજરાતમાં પણ થયો. અમદાવાદમાં એ-
નેડીઅર પલટણમાંના કેટલાક માણસોએ શહેરમાં ભૂટવા-
નો નિશ્ચય કર્યો. પણ તેઓ પકડાયા, તેથી તેમાંના છળણ-
ને તોપને મોઢે બાંધી ઉડાડી મૂક્યા, છળણને ગોળીબારથી
માર્યા. છળણને ફાંસીએ દીધા; બાકીના તમામ ગુન્હેગાર-
ને કાળે પાણીએ મોકલ્યા. એવું પણ કહેવામાં આવેછે કે
તે વખતે ગાયકવાડ સરકારના ફટાયા બાપુસાહેબ કે જે
અમદાવાદ શહેરની પાસે છાવણી નજીક કેદ હતા, તેમની
શીખવણીથી એ પલટણવાળાઓએ બંડ કર્યું. એ વાત ગને
તેમ હોય પણ એટલું તો ખરું કે બાપુ સાહેબને ત્યાંથી
સુરત મોકલવામાં આવ્યા. એ વખતે ઇંગ્રેજ સરકારના ર-
સાલાવાળાએ પણ દીન બોઝવાનો સંકેત કર્યો હતો, તેઓ
પણ પકડાયા અને માર્યા ગયા નહીં એટલામાંતો એવી વાત
આવી કે ઇંદોરવાળો બાહજબાઈ ઇંગ્રેજ સરકારની સામે
થઈ છે, અને પંદરહજાર ફોજ લઈ ગુજરાતમાં આવેછે.
એ વાતપણ પાયા વગરની નહોતી, કેમકે તેના દીકરા સાથે
તેને અણબનાવ હતો, ને તે ઇંગ્રેજ સરકારની મદદમાં હતો.
એ બાઈ ઘણી માથાફરેલ હતી. એ જે કામ કરતી તે
પડેથી કરતી અને ઘણી બહાદુર કહેવાતી હતી, પણ પો-
તાની ધારણા પાર પાડ્યા પહેલાં પોતે મરીગઈ. એ વખતે
ગુજરાતનાં મોટાં મોટાં શહેરોમાં ઘણો ગભરાટ ઉડી રહ્યો
હતો. એ બળવા વખતે મહારાજ ખંડેરાવ ગાયકવાડે પણ
ઇંગ્રેજ સરકારની સાથેની દોસ્તીના હકમાં ઘણીજ કિમતી
અને તારીફ કરવા લાયક મદદ કરવાથી નામદાર હિંદુસ્તાન-
ની સરકારે તેમને સર, કે, સી, એસ, આયનો માનવંતો

કલિકાળ અને મોઝલ* ધનાયત* કર્યા; અને ઓગણીશ તોપોને બદલે એકવિંશ તોપનું માન મળવા લાગ્યું.

૫૧. આ બંડ પુર થયું નહીં એટલામાં ગાયકવાડી રાજના વિજયપુર નામે ગ. મનો રહેવાથી મગન નામે એક વાણીઓ હતો તેણે વડોદરાના કોઈ નાહાલચંદ નામે ઝવેરી સાથે બંડ કરેલા મસલત કરી અને ગુજરાતના ઉત્તર ભાગમાં જે મહેવાસ છે, ત્યાંના કોળી લોકોને ઉઠેરી એકઠા કરવા માંડ્યા. તેમના સામી ઈંગ્રેજ સરકારની ફોજ ગઈ, અને કાંઈ જણ લઢાઈ થવા સિવાય તેના આગેવાન લોકો પકડાયા. તે લોકો ગાયકવાડ સરકારના મૂલકના હતા. તેથી તેમની તજવીજ કરવાને પંચમાં બેસવા સાહે ગાયકવાડ સરકારની તરફથી તેમના ન્યાયાધિશ ત્રિંબકરાવ શાસ્ત્રી ગયા. કેટલાક દિવસ સુધી તેમની તજવીજ થયાપછી તેમાંના જે ગુન્હેગાર હતા, તેમને વિજયપુર આગળ તોપને મોઢે બાંધી ઉડાડી મૂક્યા.

૫૨. હવેથી તોફાન થતું અટકાવવા સાહે સરકારે કાયદો ઠરાવી હિંદુસ્થાનના લોકો પાસેથી હથિયાર લેવાં શરૂ કર્યા. ન્યારે સને ૧૮૫૮માં ગુજરાતમાં હથિયાર લેવા માંડ્યાં, ત્યારે મહેવાસી લોક સહેલાઈથી હથિયાર આપશે એમ જણાયું નહીં તેથી અંગ્રેજ સરકારે મહારાજા ખંડેરાવ સાથે સમજૂત કરી, તે પ્રમાણે મહારાજા પોતાનું અને અંગ્રેજી બંને લશ્કરને લઈ મહેવાસમાં ગયા ને ત્યાંથી તેમણે મળી શક્યાં તેટલાં હથિયાર લીધાં.

૫૩. સને ૧૮૬૬માં એક એવી વાત બની કે ગાયકવાડ સરકારના દરબારમાં હાથુમીઆં જામુમીઆં કરી મુસલમાન ઉમરાવ હતા. તેઓએ આગળ ગાયકવાડ સરકારની આકરી સારી બજાવેલી તેથી જામુમીઆંને ખેરાળું પરગણું

*મોઝલ એટલે મેરનાં પીછાંનાં બનેછે, તે દેવ કે રાજા આગળ જે બાણ્યુએ ધરી રાખેછે. *ધનાયત= બહીસ.

બક્ષિસ આપેલું છે. તે જામુમીઆના વંશમંત્રા કોઈક જીવાન પુરુષ ઉપર મહારાજાને કાંઈ વહેમ આવવાથી તેના મળતીઆ માણસોમાંથી એકને હાથોને પગે બાંધીને, બીજાને ગધેડા ઉપર બેસાડીને અને ત્રીજાને તરવારને ઝટકે ઘણી પૂરી હાલત કરી મરાવી નંખાવ્યો. આ પ્રમાણે ધાતકી શિક્ષા કર્યાથી આખા મુંબાઈ હિલ્લાકામાં પોકાર ઉઠ્યો, અને એ વાત છાપાવાળાએ આખી પૃથ્વી પર ફેલાવી દીધી. છેવટે બંગાળાની સરકારે મુંબાઈ સરકારની મારફતે લખી જણાવ્યું કે ગાયકવાડસરકારે એવી સજા કરવી દુરસ્ત નહીં, અને સલાહ આપી કે આગંદે એવું ન થવું જોઈએ.

૫૪. એ મહારાજાના વખતમાં ગોવિંદરાવ પાંડુરંગ એ દિવાન રાજકીય કામમાં ઘણા કુશળ હતા. તે ઉપરથી રાજ્યની સર્વ વ્યવસ્થા સારા પાયા ઉપર ચાલવા માટે દિવાની, ફોજદારી, મુલકી, રેવેન્યુ, સરવે તથા ઈનામ કમિશન આતાં કાઢ્યાં, અને કાયદા બાંધ્યા, તેજ કાયદા આજ દીન સુધી ચાલે છે. એ દિવાન પોતાની કારકીર્દિમાં વાજબી કામ કરનાર તથા બોલનાર ચાલનાર હોવાથી તેની તથા નારાયણ બાઉ સિંધિકે જે મહારાજાના ઘણા પ્રિય હોવાથી એક હલકી પાયરી ઉપરથી મોટા સેનાપતિના હોદ્દા ઉપર આવેલા તેની વચ્ચે અંદરખાનેથી ખટરાગ ઉત્પન્ન થયો. બાઉ સિંધિકે દિવાન બનાવવાની સરકારની હિચ્છા હતી, તેથી કેટલીક રાજકીય ખટપટ ચાલેલી, એનું પરિણામ એ થયું કે ગોવિંદરાવ રોડે ઘેર બેઠા, અને નારાયણ બાઉ સિંધિકે દિવાન થયા. સને ૧૮૬૭.

૫૫. એ મહારાજાને સાઠમારી અને કુસ્તીનો શોખ ઘણો હતો. એમને પોતાને એનેની હવા, પાણી માફક નહીં હોવાથી શહેરથી આશરે ગાઉ ચલેકને શુમારે મહરપરા

ગામ પોતાની રહેવા માટે સારાં સારાં મકાન બંધાવી ત્યાં રહ્યા. રાજકીય કામકાજ ત્યાં ચલાવતા હતા. વળી રાજધાની કરવાનો વિચાર પણ ત્યાંજ હતો. પણ તે કેટલાક કારણસર પાર પડ્યો નહિ.

૫૬. એ મહારાજને પોતાના ભાઈ દાદાભાઈનું ઉર્ફે મહારાવ સાથે કેટલાંક કારણોથી ધણેજ અણુબનાવ થયો હતો. તેથી પોતે જીવ્યા ત્યાં સુધી પોતાના ભાઈને પાદરે નજર કેદ રહેવું પડ્યું હતું. એ ઘણા આગ્રહી અને આપખુદી સ્વભાવના હતા. અંત કયા ધર્મ ઉપર એમનું દીક્ષ હતું તે કંઈ સમજાતું નહીં હતું. પોતે હિંદુ છતાં મુકે મોકલવાની હીરા, મોતીને જવાહીરના લાખો રૂપીઆ ખરચી એક ચાદર તૈયાર કરાવો હતી. પણ દૈવ યોગે એકાએક કાળ હોવાથી મનતા મનોરથ મનમાંજ રહ્યા. એમના વખતમાં દત્તક લેવાની સંનંદ ગરગતર જનરલ કાર્નિંગ સાહેબે ધનાયત કરી. (ઈ. સ. ૧૮૬૨ માં)

૫૭. એ મહારાજએ સને ૧૮૭૦ માં પોતાનું રાજપાટ દોક્ષત અને મ્હોળીયોને છોડી તા. ૨૦ મી નવેમ્બરે પારલોકે વાસ કર્યો. આ વખતે લિંબાજીરાવ ડોળે સેનાપતિ કે જે *એક્ટિંગ દિવાનનું કામ કરતા હતા, તેમણે મહારાજના પડવાના સમાચાર બ્રિટિશ રેસિડેન્ટ કર્નલ બાર સાહેબને જાહેર કર્યા. વળી તે સાથે એમ ફરમાસ કરી કે બીજા મહારાજની દવાઈકરેબા સિવાય કૈલાસવાસી લાસને આખર મજલે પહોંચાડાય નહિ, એવી રીત છે. તેથી મહારાજ મહારાવને પાદરેથી બોલાવવાની પરવાનગી મળી.

*ભાઉસિંધને બ્રિટિશ સરકારની સમતિથી કેટલીક મુદત થયાં દિવાનગીરી ઉપરથી દૂર કર્યા હતા.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૪૮) શિયાળુ મહારાજ પછી ગાદીએ કોણ બેઠું? અને તેમના વખતમાં શી બીના બની તે કહો? (૪૯) અંડેરાવ મહારાજ ક્યારે કોના મરણ પછી ગાદીએ બેઠા? (૫૦) અંડેરાવ મહારાજને ૧૮૫૭ ના બળવામાં ઘણી કીમતી મદદ કરવાથી ઇંગ્લેન્ડ સરકારે શું શું ધનાયત કર્યું? (૫૧) મગનના બંડની પૂરેપૂરી વાત કહી જાઓ? (૫૨) ઘાતકી શિક્ષા કરવાની મનાઈ ક્યારે થઈ? (૫૪) અંડેરાવ મહારાજના દિવાન કોણ હતા અને તેમણે શું કર્યું? (૫૫) અંડેરાવ મહારાજને ઘણો શોખ શાનો હતો અને તેઓ ક્યાં રહેતા? (૫૬) અંડેરાવ મહારાજ મરી ગયાના સમાચાર રેસિડેન્ટને કોણે કહ્યા તથા તેણે બીજી શી કરમાસ કરી હતી?

— ❦ —

પ્રકરણ ૭ મું.

૫૮. જે તારીખે મહારાજ અંડેરાવ કૈલાસવાસી થયા તેજ તારીખે મહારાજરાય મહારાજનું પાદરેથી આવવું થયું અને બ્રિટિશ રેસિડેન્ટના હુકમથી *અસ્મનપન્હા મહારાણી જમનાંબાઈ સાહેબને આશા હોવાથી રાજનું ધ્રમકાજ મહારાજરાય મહારાજ રીજન્સી તરીકે ચલાવતા હતા, પછી જમનાંબાઈ સાહેબને પુત્રી તારાબાઈ સાહેબ તા. ૧૫મી જુલાઈ ૧૮૭૧ માં આવવાથી સને ૧૮૭૧માં ૪૩ વરસની ઉંમરે એ મહારાજ ગાદીએ બેઠા.

૫૯. એ ઉદાર અને દાનેશ્વરી હતા, એમણે કેળવણી-ખાતું ઉભું કર્યું અને કેટલાક કૂવા તથા વાવો વગેરે મુધારાનાં કામ કરાવ્યાં. તેમજ ધર્મોદાતાં, દેવસ્થાનનાં વર્ધાશન

* વિધવા.

કે જે બોહસિંધેના વખતમાં બંધ થયા હતાં, તે પણ ચાલતાં કર્યા; પરંતુ એમના રાજ્યના કામની અવ્યવસ્થા થતી ચાલી તેથી લોકોને ધનસાફ્ર ઝટ મળે નહીં એવું થયું તેથી રૈયત અને સરદારોએ કંટાળી લાચાર થઈ આખરે બ્રિટિશ સરકારનો આશ્રય માગ્યો. તે વખતે રેસિડેન્ટના હોદ્દા ઉપર કર્નલકેર સાહેબ હતા. તેમણે એ લોકોની ફરિયાદ ખરીદી કે ખોટી તે તથા રાજ્ય સારા પાયા ઉપર કેવી રીતે ચાલવું જોઈએ તે નક્કી થવા વડી સરકારમાં જતેર કર્યું તેથી સને ૧૮૭૩માં એક કમિશન એકું. તેના પ્રમુખ કર્નલ મીડ સાહેબે સમજાવેલા બ્રિટિશ સરકારમાં લખી જણાવ્યાથી બ્રિટિશ સરકારે મહારાજાને સમજાવી રીતે પોતાનું રાજ્ય સુધારવાને અઠાર માસની મુદત આપી, અને તેમાં એવું ઠરાવ્યું કે જે એ મુદતની અંદર જોઈએ તેટલો સુધારો નહીં થાય તો તેનું પરિણામ ખૂર નીપજશે.

૧૦. મહારાજાવ મહારાજાના કાનપર ચારે તરફથી એવી ખબર આવવા લાગી કે રાજકારભારે નહીં સુધરે અને સાફ કામ કરનારા નહિ રાખે તો ગાદી ઉપરથી ખસેડવામાં આવશે. તે ઉપરથી પ્રખ્યાત પ્રોફેસર દાદાભાઈ નવરોજીને પોતાના દિવાન નિમ્યા. તેથી મિ. દાદાભાઈએ રાજ્યની સ્થિતિ પોતાના સુધરેલા વિચાર પ્રમાણે ચાલવા માટે મિ. ગાલા મંગેશ વાગલે, હોરમસજી અરદેસર વાડિયા, કાજી શાહજીદીન અને પેસ્તનજી જહાંગીરજી એ લોકોને ખોલાવ્યા. આથી કામકાજનો રસ્તો અને ન્યાય શું છે તે લોકો સમજવા લાગ્યા, પણ પ્રથમની રાજકારભાર કરનારી મંડળીનું જોર ઘણું હોવાથી એ લોકો કંટાળી રાજનામાં આપીને વિદાય થયા. તેમાં મિ. પેસ્તનજી સરકારની ખારફતે આવેલા તે રહ્યા. એમ થવાથી મહારાજાએ ખીજ

લાયકીવાળા અમલદારો રેસિડેન્ટ સાહેબની મારફતે જોલા-
વવા બાબત લખાણ કર્યું.

૧૧. મહારાજ તથા બ્રિટિશ સરકારના રેસિડેન્ટ કર્નલ
ફેર સાહેબને ઘણા દિવસથી અણબનાવ ચાલ્યો આવતો
હતો. આખરે મહારાજના લખવાથી બ્રિટિશ સરકારે એ
રેસિડેન્ટને દૂર કરી તેના જગોએ સર હુઝ પેલી સાહેબની
નિમણૂક કરી. એ તવા સાહેબ આવી પહોંચતાની અવધ
કર્નલ ફેર સાહેબને ઝેર દેવાની ઊશ્કેરણી કર્યા બાબતનું
તહોમત મહારાજ ઉપર આવવાથી તે તહોમતમાંથી મુ-
ક્ત થતાં સુધી તેમને બ્રિટિશ સરકારે તા. ૧૪ મી જાન-
્યુઆરી સને ૧૮૭૫ ને રોજ બ્રિટિશ રેસિડેન્ટના કાંપ-
માં નજર કેદ રાખ્યા. અને રેસિડેન્ટને કમિશનરનો હોદ્દો
આપી વડોદરાની સઘળી રાજ સત્તા સોંપી. મહારાજની
ખુશી રીતે તપાસ થવા સારે ત્રણ દેશીઓ અને ત્રણ
યુરોપિયન સારા અધિકારીઓનું એક કમિશન ઠરાવ્યું. એ
કમિશનનું કામ આશરે એક માસ ચાલ્યું તેના પ્રમુખ કૌચ
સાહેબનો કમિશનરોના અભિપ્રાય સાથેનો રિપોર્ટ બ્રિટિશ
સરકારમાં જતાં તે સરકારનો હિવટનો ઠરાવ સને ૧૮૭૫ના
એપ્રિલ માસની ૨૨મી તારીખે બહાર પડ્યો, તે ઉપરથી મ-
હારાજ મહારાવને એકદમરૂપેશિયલ ટ્રેનની મારફતે મદ્રાસ
મોકલી દીધા. જહોરમાં શાંતિ રહેવા કાળે બ્રિટિશ સરકારના
ઠરાવનાં જહોરનામાં થેડ થેડ તુરતજ ચોઢવામાં આયાં.

૧૨. તારીખ ૨૮મી એપ્રિલને રોજ મહારાજના કેટલાક
લોકો તથા પોલિસના સિપાઇઓમાં કાંઈક નજીવી તકરાર
થઈ. એ તકરારનો લાભ ગામના કેટલાક લોકોએ
લઈને મહારાવના પાર્વતિ બાઇથી થયેલા છ માસના
દીકરાને જીયાજીરાવ નામ આપીને માદીએ ખસાડ્યો.

અને દરવોજ બંધ કર્યા. પણ એટલામાં તેની અંદર લશ્કર-
ની મદદ આવી પહોંચવાથી હુલડખોર લોકો વિખર્યા ગયા,
અને દરવાનોએ દરવાજા ઉઘાડ્યા. આ ગરબડ થવામાં
મહારાજની રાણી માલસાબાઈ તથા પાર્વતિબાઈ નામની
બે રાણીઓનો પણ હાથ છે એવું બ્રિટિશ સરકારને માલમ
પડવાથી તે રાણીઓને એમના કુંવરસાથે તાબડતોબ મહારા-
જરાવ મહારાજ પાસે મોકલી દીધાં.

૬૩. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે તોફાન થયા પછી કેટલેક
દિવસે મહારાણી જમનાબાઈ સાહેબ પુનેથી વડોદરા પધાર્યાં.
ત્યારપછી તારીખ ૨૭ મી મે સને ૧૮૭૫ ને રોજ બ્રિટિશ
સરકારની સલાહથી અસ્મતપગ્ધા જમનાબાઈ સાહેબે
કાશીરાવ ગાયકવાડના આશરે બાર વર્ષની ઉમરના દીકરા
ગોપાળરાવને દત્તક લઈ શિયાળરાવ નામ આપીને ગાદી-
એ બેસાડ્યા. એ મહારાજના દિવાન કે, સી, એસ, આય,
સર, ટી, માધવરાવ સાહેબ તા. ૧૩ મી માર્ચે મે ૧૮૭૫ને
દિવસે નિમાયા, અને મહારાજએ કેળવણી બીધી ત્યાંસુધી
આ રાજ્યનો તમામ કારભાર તેમણે ચલાવ્યો.

૬૪. તા. ૦૨૧મી ડીસેમ્બર ૧૮૭૬ને દિવસે શ્રીમંત તારાબાઈ
સાહેબનું સાવંતવાડીના સરદેશાઈ સાથે અને તા. ૦૬ જાનેવારી
૧૮૮૦ ને દિવસે મહારાજનાં તંજવરનાં રાજકુંવરી લક્ષ્મી-
બાઈ સાથે મોટી ધામધૂમથી લગ્ન થયાં છે. સને ૧૮૮૧ના
જાનેવારી માસની તા. ૧ લીએ મહારાજસાહેબે રાજ્યનો
કુલ અખતાર ધારણ કર્યો છે અને એ દિવસથી મહારાજ
સ્વતંત્રથી રાજ્ય ચલાવે છે. રાજ. સર. ટી. માધવરાવ સને
૧૮૮૩ માં દિવાનનું કામ છોડી પોતાને દેશ ગયા, ત્યારથી તે
કામ ખાન બહાદુર કાજી શાહજીદીન ચલાવે છે.

૬૫. યુવરાજ કૃતેસિંગરાવ તા. ૩ જુ માંહે અગષ્ટ

૧૮૮૩ ને દિવસે જન્મ્યા છે, એ વખતે આ રાજ્યમાં તમામ તાલુકાઓમાં તેમજ શહેર વડોદરામાં મોટો ઉત્સવ થયો હતો.

પુનરાવર્ત્ત માટે પ્રશ્ન.

(૫૮) મહારાજરાવને રીજન્સી તરીકે કામ કેમ ચલાવવું પડ્યું તથા તે ગાદીએ કયી સાલમાં બેઠા ? (૫૯) સને ૧૮૭૩ ની સાલમાં કયા સરદારનું કમિશન શા વાસ્તે બેઠું અને તેમાં છેવટ શો ફરાવ થયો ? (૬૦) ગાદી ઉપરથી ખસેડવામાં આવશે એવી વાત સાંભળવાથી મહારાજરાવે શો ખંદોબસ્ત કર્યો ? (૬૧) મહારાજરાવને શા વાસ્તે નજર કેદ કરવામાં આવ્યા અને ક્યાં ? અને ત્યાર પછી શો ફરાવ શી રીતે થયો તે વિગતવાર કહી જાવ ? (૬૨) તા. ૨૮ એપ્રિલ સને ૧૮૭૫ ને રોજ વડોદરામાં કળાઓ શાથી કયા લોકોએ કર્યાં ? અને છેવટ શું થયું ? (૬૩) શિયાળરાવ મહારાજને ક્યારે ગાદી આપી ? અને તેમનું નામ તે અમુક શું હતું ? (૬૪) મહારાજાએ કેળવણી લીધી ક્યાં સુધી રાજ્યકારભાર કોણે ચલાવ્યો ? (૬૫) મહારાજાએ સ્વતંત્રપણે કુલ અખત્યાર ક્યારે ધારણ કર્યો અને ત્યારથી દિવાનનું કામ કોણ ચલાવે છે.

પુરવણી નંબર ૧ લો.

પ્રકરણ ૮ મું.

૧. દામાજી બાવાએ પોતાના ભાઈ ખંડેરાવને હિંમતે બહાદૂરને બહાદુર આપીને કડી પરગણાની જે જાગીર આપી હતી, તેના વંશમાં મહારાજા થયા. તેમની પાસે દત્તેસિંગરાવ મહારાજે ગાયકવાડ સરકારના વડા ધર સાથે રાજ્ય ધર્મ ચાલતો રાખવાનું તથા ચારસે અસ્વારોની નોકરી લેવાનું અથવા નોકરીમાં અસ્વારો ન આપે તો દર વરસે તે બદલ રૂ. ૨૦,૦૦૦ આપવાનું કમ્પૂલ કરાવી તેના આપનો હિંમતે બહાદૂરનો કિતાબ તેને ધારણ કરવા દીધો હતો. પણ ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે પોતે ગાયકવાડ સરકારને ન ગણતાં સ્વતંત્રપણે કારભાર ચલાવવા લાગ્યો.

• ૨. પ્રધાન રાવજી આપાજીએ ચઢેલી ખંડણી માગી તેથી તથા કાનોજરાવનું અપમાન અયોગ્યરીતે થએલું હતું ત્યાંદિક બીજાં ખોટાં કારણો બતાવી પોતે ખંડણી આપવાને ના પાડી, ને કહ્યું કે લઘુ હોય તો હું તૈયાર છું. તે ઉપરથી તેણે કેટલીક ફોજ એકઠી કરી વિશનગર તથા વિજાપૂરના કિલ્લા જોરાવરીથી લઈ લીધા, એવા સમાચાર સરકારે સાંભળ્યા. તેથી આપાજી આપાજીને કેટલીક ફોજ આપી મોકલ્યો. તે અમદાવાદ આગળ શાહીબાગ પાસે છાવણી નાંખી પડેલો હતો, ને તેની એક ટૂંકડી કાળીકાકોટ આગળ પડી હતી. તેમજ મહારાજા પણ પોતાના તરફ તેની ફોજનો કેટલોક ભાગ રાખી બાકીની હુનુંમંતરાવને આપી કલોલ આગળ છાવણી નાંખવાને મોકલ્યો હતો. એ જને પક્ષવાળાઓની નાની નાની ત્રણવાર લડાઈઓ થઈ તેમાં મહારાજાની જીત થઈ હતી. એવી હાલતમાં છતાં

કાનોજીરાવની તરફથી ગજરાબાઈના કામદારે ખ્રિસ્તિય સરકારની મદદ માગી. કારણ કે મલ્હારરાવ એ કાનોજીરાવના પક્ષમાં હતો. તેમજ આનંદરાવ ગાયકવાડ વતી રાવજી આપાજી પ્રધાને પાછલા ઓયા પ્રકરણમાં લખ્યા પ્રમાણે માગી હતી. એ બંને પક્ષકારો વિષે મિ. ડંકન સાહેબે કેટલાંક કારણોથી પૂર્ણ વિચાર કર્યા પછી આનંદરાવ ગાયકવાડને આથી આપવો કુબૂલ કરી મેજર વાકર સાહેબને ચારસે યુરોપિયન સહિત બે હજાર માણસોની ફોજ આપી ગુજરાતમાં જવાને હુકમ આપ્યો. એ સરકારે આગળ ડગલું બધું ન હોત તો જેમ હોલકર અને સિંધિયા સરકારના રાજ્યોની જેવી વલે થઈ તેમ ગાયકવાડ સરકારના વડોદરાના રાજ્યની પણ તેવીજ થાત. પણ તે કામ એકદમ આગળ વધીને એવા નિયમપર આવી ગયું કે તે નિયમ ગુજરાતના સર્વ રાજ્યોનો આગળ ઉપર થવાનો જે સંબંધ, તેના આધાર થઈ પડ્યો.

૩. સુરતથી બીજી ફેબ્રુવારીએ નાકુળેલી ફોજખંભાતને બારે ઉતરી. તે આગળ (સને ૧૭૭૫ માં) કર્નલ ક્રિટિંગ્ઝના તાબાની ફોજ જે ખુદી જગોમાં પડી હતી તે જગોએ આવી પડી, અને તેમના ઉપરી અધિકારીને ઉતરવા માટે એક વાડી માહેલો બંગલો આપ્યો. તેવામાં બાબાજી અને મલ્હારરાવની ફોજ વચ્ચે અનિર્ણિત અને અવ્યવસ્થિત નાની નાની લઢાઈઓ થવા લાગી, અને તે સાથે માલ વિનાનાં કહેણ પણ ચાલવા લાગ્યાં. મલ્હારરાવનું લશ્કર બધું મળી પંદર હજાર હતું. એ લશ્કરમાં શિવારામ નામે એક સરદાર માત્ર દમવાળો હતો. તેની પાસે કવાયત શિખેલા એવું ફોગટનું ડોળ કરનારો સાતસે હિંદુસ્તાની નોકરો હતા અને ત્રણસે કે ચારસે મરેઠા સ્વાર હતા. એક પલટણ “ગોસાંઈની બાયડીનું લશ્કર” એવા નામથી એ-

જાખાતી હતી, તેનો ઉપરી પાર્કર નામે એક ઇંગ્રેજ હતો. બીજી એક ખસે માણસોના ટૂંકડી હતી તેનો સરદાર એ-કળેકિપ કરીને ફિરંગી હતો. તેણે પોતાની ટૂંકડીમાં એક સરખો દેખાવ દેખાવાને મહેનત લીધી હતી. “તેઓ લાલ ડગ્લા પહેરતા હતા. સિવાય બાકીના બધા પોતાને ગોઠે તેવો પોશાક પહેરતા અને ફાવે તેમ લડતા” એમ પાર્કર તેઓને મીઠે બોલે. આ સેનમિળ લશ્કરમાં ઉપર લખ્યા તે સિવાય બાકી રહેલા સિંધી, પઠાણ, કાઠી અને કોળી હતા. તેમાં કાઠી અને કોળી લોક તો ક્યય પહેરેલા અમ્વાર હતા. તેઓનો ઉપરી ભૂપતસિંહ હતો. એ સખસ નકારા નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો બંકોડાનો ઠાકોર હતો તે હમણાં તો મલહારરાવની ટોળીનો બહુ નામીઓ માણસ થઈ પડ્યો હતો. પણ પ્રથમ તો તેનો કદો શત્રૂ હતો, કાનોજના રાજ્ય કારભારના વખતમાં કડીના જર્ગીરદાર ઉપર મોકલવાનું ફૂલિને એ ઠાકોરને વડોદરે તેડાવ્યો હતો. પણ કાનોજરાવ કેદ થયા, તે વખતે એને પણ કેદ કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તેને કાંઈક કારણસર રાવજીએ છોડી મૂક્યો હતો.

૪. તારીખ ૨૨ મી ફેબ્રુવારી સને ૧૮૦૨ સુધીના ગ્રિ-ટિશ ફોજવાળાએ કાંઈ આગળ પગલાં ભર્યા નહિ એટ-લી વારમાં મલહારરાવ આરબ કામદારો સાથે કાનોજરાવને છોડી મૂકવામાં કપટ કાર્ય રમતો હતો. આખાજી, અંગ્રેજ સરકારે ઢીલ કરી હતી તથા ખંભાતથી રેસિડેન્ટે એક પોતાના વડીલને મલહારરાવ તરફ મોકલ્યો હતો તેથી નિરાશ થઈ ગયો હતો. મલહારરાવે પોતાની ફોજના માણસોને હથિયાર છોડવાની ના પાડી, તેમજ વિશનગર અને બીજી જગ્યાઓ ને તેણે બંધ લીધી હતી તે પણ આપી દેવાને ના પાડી. કંઈ પણ બંદોબસ્ત કરતા પહેલાં મલહારરાવની પાસે એ બંને વાનાં કબૂલ કરાવ્યા સિવાય બાકી એમ નહતું, તેથી

મિ. ડુંકન ને આ વેળાએ ખંભાતમાં હતો તેણે ખાખાજીની કોજને જઈ મળવા સાથે પોતાના લશ્કરને આસા આપી. મહારાજાને ખબરે આપવામાં આવી કે મહારાજાને ને મૂલક તમે ગેરવાજખી રીતે દબાવી પડ્યાછો તે છોડાવવા માટે અત્રેથી કોજ રવાના કરવામાં આવીછે. તમે જે મૂલક પાછો આપવાને કુમૂલ કરશો તો માત્ર સો માણસો લઈ મિ. ડુંકન સાહેબને મળવા આવવાની રજા આપવામાં આવશે. એ વિના ખીજ કોઈ પણ ઠરાવની તમારે આશા રાખવી નહિ. મેજર વાકર સાહેબ તા ૨૩ મી માહે કે-પ્તુવારીને દિવસે નીકળ્યા તે માર્ચ મહિનાની તારીખ ૪ થી એ અમદાવાદ પહોંચ્યા. ત્યાંથી ખીજ દિવસે અડાલજ ગયા, ત્યાં સુધી મહારાજા સલાહનું કહેણ ચલાવતો હતો. પણ તે પ્રમાણે કરવાને તેની મરજી હોય એવી આવીપૂર્વક સાબિતી ન થવાથી તે પોતાના બારે સરસામાન તથા માંદાં માણસોને મૂકીને કડી તરફ રવાના થયો. તે તારીખ ૧૦ મી માર્ચ સને ૧૮૦૨ ને રોજ ખ્રિષ્ટી કોજ સહિત કડી મહાલમાં પેઠો. તેની સાથે ગાયકવાડી કોજ પણ હતી કે જેને તેણે પછવાડે રહેવા દીધી હતી. જે એમ કહું ન હોત તો તેની અવ્યવસ્થિત રીતને લીધે વાંકમાં આવી જત. મેજર વાકર સાહેબ જે ઢેકાણે જાવણી નાંખી પડેલો હતો તે ઢેકાણે તેની મુલાકાત લેવાને મહારાજા પોતાની મરજી જણાવી હતી. તે પ્રમાણે મુલાકાત તો થઈ ખરી પણ તે વખતની સર્વ હકીકત ઉપર નજર રાખતાં સલાહ શાંતિથી તકરાર પતી જાય એવું મેજર વાકર સાહેબને દીક્ષું નહિ. કારણ કે મહારાજાના મનમાં અવિશ્વાસ અને દગો હતો, એ વાત તે મુલાકાતની વેળાએ હથિઆર સજેલા બંધાજ માણસો લઈ ગયો હતો તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. ધારે સ્વાર અને પામદળ થઈને જે હજાર કરતાં પણ વધારે

માણસ રાખ્યાં હતાં, અને વળી તોપો પણ ત્રણ હતી. છાવણીથી બે માઇલના અંતરે મુલાકાત લેવાને માટે જે અંદરવો બાંધવામાં આવ્યો હતો ત્યાં આગળ આવવાને પણ ના કહ્યો. પરંતુ બીજા દિવસની સાંજરે મજર વાકર સાહેબને કેટલાંક કારણ બતાવીને તે તેને મળ્યો. તેણે પોતાની નવી ફોજ કાઢી મૂકવાની તથા બ્રિટિશ સરકાર કહે તે સર્વ વસ્તુ કબૂલ કરવાની પોતાની મરજી જણાવી, પણ એવી રીતે કે પોતાની યોગતા સચવાય એટલા માટે તેના કાંઈ વિચારથી વકીલોની મારફતે ખાનગી રીતે કરાર કરવાને ઇચ્છા જણાવી હતી. તે પ્રમાણે મજર વાકર સાહેબે તેનું કહેણ કબૂલ કર્યું. તે પછી મજર વાકર સાહેબે તેની પાસે એવી માગણી કરીકે મહારાજનો મૂલક જે તમે જીતી લીધેછે તે તેમને પાછો આપવો, ગાયકવાડની પ્રજામાંના જેઓને કેદ પકડવામાં આવ્યાંછે, તેમને છોડી મૂકવા, તેમની પાસેથી લીધેલી રકમ તેમને પાછી આપવી, મહારાજની જે ખંડણી બાકી હોય તે આપવાને બ્યવસ્થા કરવી, લઠાઇનો ખર્ચ આપવો અને હવે પછી સારી ચાલથી ચાલવા માટે જમીન આપવા. એ રીતે સર્વ પ્રકારે મહારાજનું મન મનવવું. વળી તેમજ તેણે પોતાની નવી ફોજને રજા આપવી, હમેશાં રહેતી હોય તેટલીજ ફોજ કડીના કિલ્લામાં રાખવો, અને તેના નિઃકપટપણાના મજર વાકર સાહેબને ખાત્રી થાય ત્યાં સુધી કડીની પાસે છાવણી કરી બ્રિટિશ બંદરે રહે તે પણ માગ્યું હતું.

૫. પરંતુ આગળ લખ્યા પ્રમાણે માલમ પડવાથી બ્રિટિશ ફોજને એકદમ કલોલ જવાનો દરાવ થયો, અને ગાયકવાડી ફોજને પાછળથી આવવાનું દરાવ્યું હતું. મજર વાકર તા. ૧૫ મીએ કલોલ આવ્યા ત્યારે ત્યાં કોઇ જિવામાં આવ્યું નહિ, તેમજ મહારાજરાવના કાંઈપણ સમાચાર જણાયા નહિ. ત્યાંથી તા. ૧૬મીએ કડીથી આશરે ત્રણ માઇલને

છેટે જુડાસણ નામે એક ગામ હતું ત્યાં ગયા. જ્યારે તેને
 બ્રિટિશ કોજ આવી મળી ત્યારે મલ્હારરાવના કેટલાક ઘોડે
 સ્વાર જોવામાં આવ્યા. તે કુંઈપણ દુશ્મનાવટ બતાવ્યા
 વિના તરતજ જતા રહ્યા. પછી કડી પાસે એક ઊંચી જગો
 હતી તેના કબજે લેવાને છેક ઊંચા ભાગ ઉપર એક તોપ
 તથા એક દૂકડી રાખી. આવી ઊંચી જગો કબજામાં આવી
 તેથી આખા કડી ગામનો દેખાવ, મલ્હારરાવનો છાવણી,
 તેની કોજ બાલમેલ કરતી તથા મેદાન ઉપર વિખરાઈ
 જતી તે તમામ મેજર વાકર સાહેબના જોવામાં આવતું
 હતું. કડીનાં કિલ્લો નાનાં અને વાંકાચૂકા હતો. તેને ચાર
 દરવાજા હતા, તેમાં એક કૂતેહ નામે દરવાજો હતો. તે દર-
 વાજા આગળ માત્ર એક મોરચો બાંધ્યો હતો ને તેના ઉપર
 એક તોપ ચઢાવી દીધી હતી. મલ્હારરાવના રહેવાના કિલ્લામાં
 એક જગો હતી તે વેગજેથી દેખાતી હતી, પણ તેમના એક
 મોટો ખુરજ તથા ખુલ્લી અગાસી એ મુખ્યત્વે કરીને જણાઈ
 આવતાં હતાં. તેના ઉપરથી આસપાસના પ્રદેશ નજરતો
 ચઢી શકે એમ હતું. શુમારે બધોરની વખતે મલ્હારરાવની
 પાસેથી કાગળ લઈ માણસો આવ્યા. તે કાગળમાં એટલી
 બધી નચતા બતાવી હતી કે કપટ કાર્ય ઢાંકવાનું એક સ-
 ધન ઉત્તર કરવામાં આવ્યું છે એવું મેજર વાકર સાહેબના
 મનમાં આવ્યું નહિ તેજ વખતે તે કાગળોના ઉત્તર એકદમ
 સુંદર અને કેપટન વિલિયમ્સ સાથે લખી મોકલ્યા. તેઓને
 ગયાને તો વિશ મિનિટ પૂરી થઈ નહિ અને તેની કોજની
 છાવણી આગળ પહોંચ્યાએ નહિ એટલામાંતો તેઓને કેદ
 કરી લીધા ને તોપોના મારો બ્રિટિશ કોજ ઉપર ચલાવ્યો.
 મેજર વાકર સાહેબે ગાયકવાડી સરદારો સાથે થોડીક મ-
 સલત કર્યા પછી તેઓને કામ નિમી આપ્યાં ને તેમની
 સાથે એવો ઠરાવ કરી રાખ્યો કે કોજે એકદમ ધસારો ક-
 રીને થવુંની કોજ ઉપર હાંસ કરવી. મીરકમાઉદ્દીન પાસે

જાગૃતિ એક જગત ધોડું હતું તે સહિત ખ્રિસ્તિ કોજની જમણી બાજુએ રહ્યો અને બાબાજીરાવ, પાપદળ, થોડા ઘોડે સ્વાર અને થોડા ગોલંદાજ લઇને તેની ડાબી બાજુએ રહ્યો.

૧. એ રીતે કોજની ગોઠવણ થયા પછી શુમારે અઢી કલાકે પછટણ હારબંધ સંગાતે ચાર તોપો સહિત ધીરે પણ સરસ બવસ્થાથી ચાલવા લાગી, અને શત્રુની કોજને જઈ મળવાને તેની જમણી બાજુએ નમી નેમ નેમ ખ્રિસ્તિ કોજ આગળ ચાલવા માંડી તેમ તેમ શત્રુની તોપોનો મારો વધારે ચાલવા લાગ્યો. નહારે બાગ્યે કરીને શત્રુએ એવી જગો પ્રસંદ કરી હતી કે ત્યાંથી મારની અસર ઘણી થતી હતી, તોપણ આશરે પાંચ વાગતાં તેની કોજથી શુમારે અર્ધા માઈલને છેટે મેજર વાકર સાહેબ આવી પહોંચ્યો. ત્યાં આગળથી શત્રુની કોજ તમામ દેખાતી હતી. તેણે હથો કરવાનો વિચાર જે પ્રમાણે અગાધી કરી રાખ્યો હતો તે પ્રમાણે કરવાને તૈયારીમાં હતો એટલામાં તો એવી અબર જણવામાં આવી કે બાબાજીની ટૂંકડી જાવણીથી જરા આગળ ચાલી છે અને તેના આરબ લોકો ખ્રિસ્તિ કોજની પછવાડે જવાને આનાકાની કરે છે. તેમજ મીર-કુમારજીનને જે બાજુએ રહેવાને ઠરાવ્યું હતું તે બાજુએ થોડીકવારે સુધી રહ્યા પછી શત્રુના ચઢીઆતા ધોડેસ્વાર આગળ ઠકી શકાયું નહીં, તેથી તે પછવાડે પડી ગયું, સાયકવાડી કોજનો અસર કરે એવો આશરો મળ્યા વિના ધોરલા વિચાર પ્રમાણે કરવાનું મેજર વાકર સાહેબને ઘણું જોખમ બરેલું લાગવાથી તેને તે વિચાર માંડી વાળવા બાબતની અમલ પડી. કેમકે જેમ જેમ તેની તરફ ચાલતો હતો તેમ તેમ શત્રુના મારાથી વધારે દૂર જઈ શકતો હતો અને તેના ધોડેસ્વાર જે હંચા જગોએ હતા તે જગોએ તેને જઈ પહોંચવાનું બની આવ્યું હતું. આ કેમકે અર્ધા થતાં

સુધી ફોજ રહી હતી. આવી રીતે ગડબડ થવાથી શત્રુને
 નુકશાન થયું હતું. તેમજ બ્રિટિશ ફોજને પણ ભારે
 નુકશાન થયું હતું. કારણ કે એશીમી પલટણનો લેફ્ટેનન્ટ
 કિંગ અને ન્યાકડોનલ્ડ તથા લોવેલ નામના બે કેપ્ટનો
 માર્યા ગયા હતા. મરાઝેલા તથા ઘાયલ થએલા એ સર્વ
 મળી ૨૪૯ માણસ હતા, તેમાં ૨૫ યુરોપિયન હતા. મેજર
 વાકર સાહેબને પોતાના પાસે જ ફોજ હતી તેનાથી તાત્પ-
 રીતે અને આશ્ચિંતો હતો કરીને લઢાઇનો અંત આણી
 શકાય એમ લાગ્યું નહીં. માટે મરેઠાની રીત પ્રમાણે કરવાને
 તેણે નિશ્ચય કર્યો, ને બાબાજીની સલાહ સ્વીકારી પછી
 મેરઝો બાંધીને જેમ કિલ્લો બાંધેલું શહેર હોય તેમ શત્રુની
 છાવણી ઉપર તેણે જવાને કબૂલ કર્યું. એ વખતે ખંભાત-
 મા મિ. ડંકને તથા કૉસિલના ખીજા અધિકારિયોએ બની
 શકે તેટલી ફોજ એકઠી કરીને મોકલવાનો પ્રયત્ન કરવા
 માંડ્યો હતો, તેમજ ચુંબાઈથી જ ફોજ મોકલવાને ફરી
 હતી તે રવાને થવાને વહાણ ઉપર ચઢી. આ વેળાએ ગે-
 વામાં બ્રિટિશ કમાન્ડિંગ કર્નલ સર વિલિયમ ક્લૉર્ક નામ
 હતો, તેને પણ હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે તમારા
 તાબાનું યુરોપિયન લશ્કર અને દેશી પાયદળનો પલટણુ લ-
 ઇને કડી આગળ બ્રિટિશ ફોજને જઈ મળવું.

૭. કેટલીકવાર સુધી કડી આગળ ખેતાલ લઢાઈઓ થઈ
 તેમાં સામાબાળા મેજર વાકરના લશ્કર ઉપર નજર રાખી
 ગાયકવાડી ફોજના સરદારો ઉપર મુખ્યત્વે કરીને દુશ્મનાંવદ
 જણાવતા હતા. આણી તરફ મેજર વાકર સાહેબના જા-
 હુવામાં આવ્યું કે આપડી પાસે જેમણે એટલો દારૂ ગોળો
 નથી તેમજ બાબાજીની ફોજનું તોપખાનું કામિ લાગે એવું
 નથી. વળી તેનું લશ્કર જો કે ખરેખર નાહિંમતવાન નથી,
 પ્રમાણિકપણા વિનાનું નથી તોપણ જેવી રીતે મહારાજાની
 ફોજમાં વગર કવાયત શિખેલા પણ પઠાણ, ગોસાઈ અને

કોળાએ જોયો શૂરવિર છે, અને તેમનામાં હાંસ છે, તેવી એમના મનમાં હોય એમ લાગતું નથી. તે ઉપરથી તેણે વિચાર્યું કે ગાયકવાડની ફોજની મદદ વિના હક્કો કરવાનું કામ પાર ઉતારી શકાય એમ નથી. માટે બહેતર છે કે તેમની હીં કરતાં પોતાનું રક્ષણ કરી બેસી રહેવું. વળી તેજ વેળાએ મેજર વાકર સાહેબ અને મહારરાવ વચ્ચે સલાહનાં કહે-ણ ચાલતાં હતાં. તેથી પ્રથમ મેજર વાકર સાહેબે કેપ્ટન વિલિયમ્સને કેદખાનાના દુઃખમાંથી મોકળો કરવાને દરખાસ્ત કરી. પણ મહારરાવે પોતાની ભણીની બહુ માગણી કરવા માંડી તેથી તે વાત પડતી મૂકી.

૮. સર વિલિયમ કલાર્ક પોતાની ફોજ સહિત તારીખ ૧૨મી એપ્રિલને રોજ ખંભાતને બંદરે ઉતર્યો. તેણે પ્રથમ એવો મનસૂઓ કર્યો હતો કે જેવી ફોજ ઉતરે તેવીજ એકદમ રવાના કરવી. પણ તેમનો અટકાવ કરવાને ભંડોડાનો ઠાકોર બૂપતસિંહ એક હજાર અસ્વારે લઈ વાટ જોઈ રહ્યો હતો. તે ઉપરથી તેનાથી થતાં નુકશાનમાં નહીં આવી પડવાને માટે થોભવા વાજબી વિચાર્યું હતું. ત્યાર પછી કેપ્ટલેક દિવસે સર વિલિયમ કલાર્ક પોતાની બધી ફોજ લઈ ચાલી નિકળ્યો. તે તારીખ ૨૪મી એપ્રિલે બ્રહ્મસણ આગળ મેજર વાકર સાહેબને મળ્યો. તે વેળાએ ગાયકવાડનું બચ્ચર બાદ કરતાં મિટિશ બચ્ચરમાં પાંચ હજાર માણસ થયું હતું. તેમાં બે હજાર કરતાં પણ વધારે યુરોપિયન હતા.

૯. મહારરાવના દરબારમાં બધા સરદારો એકઠા મળી મસલત કરતા હતા તેવામાં સર વિલિયમ કલાર્કના આવી પહોંચવાના સમાચાર જાણવામાં આવ્યા, તે વેળાએ શિવારામ, બૂપતસિંહ અને પદાણોના સરદાર બોલી ઉઠ્યા કે ધરમજો કુળાએ પતાવી દેવો નહીં. પણ મુકંદરાવ ગાયકવાડ તેઓને ઠપકો દેવા માંડ્યો અને કહ્યું કે તમારે બીધે

અનિ પણ સંકટમાં આવી પડીશું એવો દોષ તેમને શામે મૂક્યો. ટોળા મહિલા બીજા ને આગેવાન હતા તેઓ ચિંતાગુર થઈ એક બીજાની સાથું જીવા લાગ્યા, અને મહારાવ પણ ડર પામી ગભરાઈ બોલવા લાગ્યો કે કો-ણ જાણે શા કારણને લીધે આપણું ઘર પેટે ને કહેણ મા-લતું હતું, તેનો કશોએ ઉત્તર સામાવાળાઓએ વાળ્યો ન-હીં, તેથી પોતાના મનમાં ધાંધું કે જેમ બનવા કાળ હશે તેમ બનશે. પછી પોતાના શહેર ઉપર હુકો કરતા પહેલાં પોતાની તમામ ફોજને મોરચા બાંધી ઉભી રાખવામાં આ-વી હતી. તે વિખેરી નાંખવાની અગત્ય સર વિલિયમ ક-લાર્કને લાગી. જમણી બાજુએ પોતાના રક્ષણ માટે એક યુરોપિયન સરદારના હાથ નીચે ને બળવાન લશ્કર મૂક્યું હતું કે જેમાં તોપખાનું, ઘોડેસ્વાર અને ખારસે અથવા ચોદસે પઠાણોની પલટણ હતી તેના ઉપર હુકો કરવા માટે તારીખ ૩૦મી એપ્રિલને દિવસે ઇંગ્લાંડના રાજાની ૭૫મી પલટણ મુખ્ય ઠરાવી હતી, અને તેની એક બાજુએ ૮૪ મી પલટણમાંના બાકી રહેલા માણસોને ચાર તોપો સ-હિત રાખવામાં આવ્યા હતા.

૧૦. એ પ્રમાણે તમામ લશ્કર લિક્ટેનન્ટ કર્નલ વુડિંગટનના હુકમ નીચે તૈયાર થયું હતું. એ રીતે તૈયાર થયેલા લશ્કર સહિત વુડિંગટન કોઈને દેખા ન દેતાં પરીક્ષિયું થતાં ભોપખાનાની બગલગ આવી પહોંચ્યો. કે તરતજ બાપોનેટ ચઢાવી શહેર સ્વાધિન કરી લીધું, એમાં જેટલી લોપો ચો-તાના હાથમાં આવી તેમાંથી કેટલીક તેજ સજ્જે સજ્જના સામી આંહી દીધી, અને બિટિશ ફોજ જેમ જેમ પોતાને લાભ થતો જાય તેમ તેમ જુસ્સાથી લડવા માંડી. એ પ્રમાણે અગિયાર વાગતા પહેલાં મોરચાનો આખો ભાગ ને ફરીના મોખરા આગળ હતો, તે પોતાને સ્વાધિન કરી લેઈ ને ફોજ સજ્જનું રક્ષણ કરતી હતી, તેમાં અંધાણ પાડીને આ-

અવસર કંઈ નાંખી, આ પ્રમાણે જય પ્રાપ્ત કરી લેવામાં
ધણું નુકસાન થયું તો ન હોત પણ શત્રુના લશ્કરમાં દાકની
એક કંડીઆ પકડાવો, તે દુર્લભ થી સળગી ઉઠ્યો તેથીજ
કરીને ધણું નુકસાન થયું હતું તે નાચે પ્રમાણે.

ધાયલ થયેલા તથા મરાઠ્યેલાની વિગત.

કુરોપિયન મરાઠા ૨૨ તથા ધાયલ થયા ૮૨ } ૧૮૨
દેશી ૬ તથા ૫૨ }

અધિકારિયો મરાઠાની લીમત.

લેફ્ટેનન્ટ ફ્રાન્સીસ ધવિ રાજની ૮૪ મી પલટણનો

,, ડેવિડ પ્રેસ ૮૫ મી ,,

અધિકારિયો ધાયલ થયાની વિગત.

લેફ્ટેનન્ટ હેનરી પાલમર પહેલી અથવા બીજી કંદની
ટૂકડીનો, લેફ્ટેનન્ટ હેનરી રમ છઠી પલટણની પહેલી ટૂકડીનો.

૧૧. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે જય મેળબ્યા પછી મલ્હારરા-
વની છાવણી ઉપર છૂટ કરી. તેમજ કડી પાસેનું કુડલ
નામે ગામ લૂટી બાળી નાંખ્યું. તેની જે ફ્રેન્ચ શહેરના દ-
રવાજા આગળ દોડી આવી તેને અંદર પેસવા દીધી નહિ
ને વેરાઈ જવાનો હુકમ આપવામાં આવ્યો. તે કરીને પાછી
કડીથી સામીબાજુએ કેટલીકવાર મુઠા એકઠી થઈ હતી રહી
પણ તરત તે ઉલટી બારે ગરબડમાં આવી પડી. મલ્હાર-
રાવને ૩૨ ખતાવવામાં આવ્યો એટલે કેપ્ટન વિલિયમ્સને
હોડી મૂક્યો તે ઓફિસર સુંદરજીને સાથે લેધને સાંજની
વેળાએ બ્રિટિશ છાવણીમાં આવ્યો. બાબાજીરાવે આ
જયના સર્વ સમાચાર પોતાના બાધને લખી મોકલ્યા. તેમાં
તે બ્રિટિશ ફોજનું શૂરવિરપણું જોધને બહુ રાજ થયો અને
તેથી કરીને હવે તેને તથા તેના બાધને અને બીજાં મિત્રોને
લાલ થવાનો અવસર આવ્યો હતો તે પણ લખી જણાવ્યું
હતું. તેણે લખ્યું કે મલ્હારરાવે જે રીતે લખ્યા તે રીતે જોધને,

બાપા સાહેબા હું બહુ આશ્ચર્ય પામ્યો. એમના જેવું જગતમાં બીજું કોઈ લઢી શકે એવું હોય એમ મને લાગતું નથી. ધડીમાં તેમણે પોતાના ધાર્યા પ્રમાણે ક્યું, અને મિમંત સરકારના બાગ્યે કરી કડી બેદિવસમાં આપડા હાથમાં આવશે. કોલથી કડી અરધો કોશ થાયછે. ઇંગ્લેન્ડ ટૂંકડી આપની લગભગછે. ઇંગ્લેન્ડ સરકારને અહીં આણવાથી જે પરિણામો થશે તેથી તમારું બહુ ડહાપણ ચલાવેલું જણાશે, અને તેમના શૂરવિરપણાએ કરીને તેમની પ્રતિષ્ઠા તથા પ્રીતિ તમારા શત્રુઓને વિશેષ લાગશે એટલુંજ નહિ પણ આપના જગતને લાગશે. હવે આપણે ચિંતા કરવી મઠી ગઈ. કેમકે હવે આપણી નજરમાં આવશે તેમ કરવાને આપણને કંઈ હરકત નહિ થાય.”

૧૨. મહારાજાવે વિલિયમ કેપ્ટન અને સુંદરજીને જોડી મૂક્યા, તેથી સર વિલિયમ ક્લાર્કે કંઈ કહાવી મોકલ્યું હતું તે ઉપરથી તેણે લઢાઈને બીજે દિવસે કહેવરાવ્યું કે હું ખ્રિષ્ટિય સરકારને શરણ થઈશ. પછી તેની મરજી જણાયા પ્રમાણે ખ્રિષ્ટિય છાવણીમાં તેડી લાવવાને એક ટૂંકડી દરવાજા આગળ મોકલવામાં આવી. તે દરવાજા આગળ પાલખીમાં બેઠો હતો. ત્યાં તેના લોકોએ તેને નહીં જવા માટે ઘણું સમજાવ્યો અને અટકાવ્યો. તેથી કિલ્લો તોડી પાડવાને તોપોનો મારો ચલાવ્યો, અને કામ ઘણું આગળ વધ્યું તે ઉપરથી તારીખ ૩૦ મેને દિવસે મહારાજાવે માત્ર પોતે અને પોતાના કુટુંબના બચાવની શરતે શરણ થયો. ત્યાર પછી બે દિવસે કડીનો કિલ્લો શત્રુએ ખાલી કર્યો. તેમાં ખ્રિષ્ટિય અને ગાયકવાડની ફોજો પ્રવેશ કરવાથી તેઓના એકઠા વાવટા ઉડવા લાગ્યા. તે કિલ્લામાંથી નાની એટી ૩૦ તોપો, કેટલાક

હાથી, ઘોડા, ઊંટ અને ઘણુંક દારૂખાનું તથા સરસામાન તેમને હાથ લાગ્યો.

૧૩. ઉપર લખ્યા પ્રમાણે શરણ થયા પછી મલહારરાવે મુંબાઈ ગવર્નર સાહેબને કોલ તરીકે પત્ર લખી મોકલ્યો, પછી મહારાજા આનંદરાવ ગાયકવાડને જે લખેલો પત્ર તેના કોલકરાઓમાંથી નકલ કરી લીધોછે તે નીચે પ્રમાણે.

સલામ બાદ તમારું લહેણું મારી પાસે નીકળવું હું અને આપણા બંને વચ્ચે બાહેધરીઓ હતી તથાપિ મેં વાંધો ઊઠાવ્યો અને લશ્કર રાખી વિશનગરનો કિલ્લો લઈ તમારા રાજ્યમાં ફિતૂર કર્યું તેથી બાબાજી આપાજી જોડે લલાઈ થઈ.

આથી કરીને તમે ઇંગ્રેજ બહાદૂરની કુમક સુધાં નામદાર જોનાયન ડંકન બહાદૂરે વચ્ચે પડી સલાહ સંપથી સમજી-તી કરવાનું સમજાવ્યું પણ મેં તેની દરકાર કરી નહીં. તે ઉપરથી ઇંગ્રેજ લોકોએ તમને કુમક આપવાનું કબૂલ કર્યું. તે પ્રમાણે આવીને કડીનો કિલ્લો તથા મારા તાબાનો બધો મૂલક લઈ લીધો અને તમારી સરકારને સ્વાધિન કર્યો, અને મારા વાસ્તે નડિયાદ પરગણામાંથી દર વરસે સવા લાખ રૂપીઆની નિમણૂક બાંધી આપીછે અને આપ મહારાજાની મહેરબાનીથી મને જે મળ્યું છે તે કબૂલ કરીશ અને મારો છોકરો કુટુંબ અને ભાઈઓ તમારીસાથે સલાહ સંપથી ચાલશે. મારી ચાલ વિષે ગવર્નર સાહેબે ખાત્રી કરી આપીછે અને એઓ સાહેબે સમજાવ્યુંછે તે પ્રમાણે અમે સારી ચાલથી ચાલીશું અને તેમાં ફરક પડશે નહીં. મારા કુટુંબના પોષણ માટે મને જગીર આપીછે. મારી આગલી જગો બાબત દાવો રહ્યો નથી. પણ મારો સનંદ પ્રમાણે જો

હું સારી સહકારીથી આણું તો ગવરનર સાહેબનાં હુકમ મુજબ સરકાર તરફથી મારી જૈદાદ વધારી આપશે.

તારીખ ૨૭ મી સપ્ટર તારીખ ૩ જુલાઈ સને ૧૮૦૨
જેજર વાકરે તથા મીર કમાલુદ્દીન હુસેનખાન અંગ્રેજી
ધર્મ ઇંડિયા કંપની તરફથી આ લેખ માટે બહિષરીદાર
અથવા જમીન થયા છે.

સહી મીરકમાલુદ્દીન હુસેનખાન જમીન માફક
“જેજર વાકરે જમીન માફક.”

૧૪. ઉપર લખ્યા મુજબ પત્ર આવ્યા પછી મહારાજાએ
સરકાર તરફથી નડિયાદ પરગણામાંથી સવાલાખ રૂપીઆ-
ની જાગીર ખર્ચ અને કુટુંબના પોષણ માટે કાઢી આપેલી
એ કામ માટે ગામોના વહીવટના કરાવ બાંધ્યા તેની વિગત:

૧ લો—નડીઆદ પરગણામાં વેઠ, વેરો, બાની બાંદરી
અથવા બીજા કોઈપણ પદાર્થ ઉપર નવો કર બેસકડાશે નહીં.

૨ જો—તે પરગણામાં સિરસ્તો ચાલે છે તે પ્રમાણે ધામ
વિગેરે બંદોબસ્ત કામમ તમારે રાખવો પડશે.

૩ જો—કોળી લોકો અથવા મહેવાસીઓ તરફથી કાંઈ
જોર જલમ થવામાં આવે અને તે તમારાથી દુઃખ મઠા-
ડાય નહીં તો તમે મંગાવશો તે માફક લશ્કર મોકલવામાં
આવશે તેથી તે દુઃખનો નિકાલ થઈ જશે.

૪ થો—કડીમાં તમારાં સગાં વહાલાં, દોસ્તો હશે તેમને
હરકત હેલો થનાર નથી પણ તેઓએ સારી સહકારીથી
ચાલવું પડશે.

૫ થો—લખતમાંના કરાવ પ્રમાણે પરગણામાંથી તમારાં
૨૧૨૫૦૦૦ તમારે લેતા જવા.

૬ ઠોં—પરગણા ઉપર કાંઈ આદત, કળ, અથવા નુ-
કશાન આવી પડશે તો તેના હિસાબ જોયા ઉપર છૂટ મૂકી
તે બાબત મજરે આપવામાં આવશે.

ઉપર લખેલી છ સરતો સરકારે કબૂલ ફરાખવી પડશે અને
તેના માટે નામદાર ઇંગ્લિશ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની તરફના
મજર વધાર તથા કમાણુદીન હુશિનખાન બહાદુરને મધ્ય-
સ્થ તથા ખોળાધર ઠરાવ્યાછે.

તારીખ ૭મી સફર એટલે તા.૨ જુન સને ૧૮૦૨

દિવાન રાવખાની સહી (આનંદરાવની)

મહાર.

૧૫. કડી તૂટી કે તરતજ વડોદરામાં બ્રિટિશરાજની સચા
વધી. અગાઉ માર્ચમહિનામાં મિ. ડંકન અને રાવજી વચ્ચે
જે ઠરાવ થયો હતો તે પ્રમાણે ગાયકવાડ સરકારે ચોરાસી
પુરગણું અને સુરતની ચોથ તેમને આપી તે બ્રિટિશ કો-
જના અર્ચની જમીનગીરી પેટે સુરત અઠાવીશીમાંનો પો-
તાનો ભાગ આપ્યો. એક ગુજા ઠરાવ થયો હતો. જેકે લઠાઇનો
અંત આવતાં સુધી અમલમાં લાવવાને બંધ રાખવામાં
આવ્યો હતો તે ઠરાવ એવો હતોકે બેહજર દેશી પાયદળ,
એક યુરોપિયન ગોલંદાજની ટૂકડી અને તેના પ્રમાણમાં
જેટલા ખરચવા જોઇએ તેટલા રૂપીઆ આપવાનું હમેશાંનું
કબૂલ કર્યું હતું. તેના ખરચને પેટે બંને પક્ષકારોને સુલભ
પડે તે ભાગ ગાયકવાડના રાજ્યમાંથી ઇંગ્રેજ સરકારને આ-
પવો હોય. તેમજ આરખોનું લશ્કર કાઢી નાંખવાનું હોય
હતું. ગાયકવાડ સરકારને બ્રિટિશ સરકારે આશ્રો આપ્યો,
તેના બદલામાં ખુશી થઇને આનંદરાવ ગાયકવાડે જુન.
મહિનાની ૪થી તારીખે સુરત અઠાવીશીમાંનું સીપાહી પ-

રગણું. આપ્યું. ત્યાર પછી જે દિવસે એક બીજો ઠરાવ થયો, તેમાં માર્ચ મહિનાના કોલકરાર અને આખલી પરગણું આપવાનો ઠરાવ રીત પ્રમાણે બહાલ રાખવામાં આવ્યો હતો તથા જે આરખોને ઓછા કરવાના છે તેમનો પગાર આપવાને ખ્રિટિશ સરકારે ગાયકવાડને જે પૈસા ધીરવાં, તેને પેટે ગાયકવાડે વડોદરા, કોરલ, જનોડ, પેટલાદિ, અને અમદાવાદનાં પરગણાં લખી આપવાં. તેજ દિવસે આનંદરાવ ગાયકવાડે એક ઠરાવ કરી આપેલો તે પ્રમાણે હવે પછી ગાયકવાડને મદદ આપવા સાહેબ્રિટિશ સરકારે સહાયકારી ફોજ સંવત ૧૮૬૦ ઈ. સ. ૧૮૦૪ ની સાલથી રાખવી. તેના ખરચને સાહેબ ગાયકવાડ સરકારે ધોળકા પ-રગણું આપવું હતું. પહેલા વરસમાં લશ્કરના ખરચના રૂપિયા સાત લાખ એંશી હજાર થયા, તેનો પણ એક દરતાવેજ થઈ તેને પેટે પચાસ હજાર રૂપિયાની નડિયાજ શહેરની જૈદાદ આપવામાં આવી તથા બાકીના રૂપિયા પૂરા કરવાને કડીની ઉપજ અને કાઠિયાવાડની સંવત ૧૮૫૭-૫૮ અથવા ઈ. સ. ૧૮૦૧-૨ ની મુલકગીરી જમા સોંપવામાં આવી. જુનની તારીખ ૭ મીએ મેજર વાકર સાહેબ વડોદરાના રેસિડેન્ટ હયા. તે વડોદરા જુલાઈની ૧૧મી તારીખે આવી પહોંચ્યા તે સમયે ગાયકવાડે તેનો ઘણો આંદર સરકારે કર્યો.

૧૬. પ્રધાન રાવજીના કહેવા ઉપરથી તેના ઘરની પાસે પરામાં એક વાડી હતી ત્યાં આગળ મેજર સાહેબને માટે તંજુ ઠોકાઓ અને ત્યાં ખ્રિટિશ સરકારનો વાવટો ચલ્યો. આનંદરાવની સાથે એક બીજું ખંડ થયું હતું, તે સમી ગયાના સમાચાર થોડા દિવસ અગાઉ મળ્યા હતા. તે એકે

ગાયકવાડના કુટુંબનો સગો એક ગણપતરાવ કરીને હતો તે. માછ મહારાજ ગોવિંદરાવના કરતાં પોતાનો વિશેષ હફ ધરાવીને સર્વ સત્તા લઈ લેવાને ઉભો થયો હતો, તોપણ બલા સ્વભાવના મહારાજએ તેને સંખેડાનો કિલ્લો અને તેનું નાનું પરગણું થોડે રૂપિયે ઇજારે આપ્યું હતું. તેના રૂપિયા આપવા બંધ કરી બેઠો હતો. મહારાવની સાથે મળી જ- ઇને પોતે સ્વતંત્રપણે સ્થાપના કરવાને તૈયાર થયો હતો. પણ કડી જેર થયા પછી તે પોતાના કિલ્લામાં ભરાઈ બેઠો હતો. ત્યાં માત્ર બે તોપો હતી પણ બીજું રક્ષણ માટે બરાબર સાધન પોતાની પાસે નહીં હોવાથી ગાયકવાડનો હલ્લો સહન કરી શક્યો નહીં. એ ગણપતરાવની સાથે મહારાજના પિ- તાનો એક દાસી પુત્ર મોરારરાવ કરીને હતો. તે તેને મળી ગયો હતો. ખ્રિષ્ટીય ફોજની એક ટૂંકડી કેપ્ટન બેથુનના ઉપરીપણા નીચે જઈને તરત ગાયકવાડની ફોજ સાથે મળી ગઈ હતી. એ બંને ફોજે જુલાઈ માસની તારીખ ૭ મીએ સંખેડું તાબે કર્યું. પણ તેમાં કિલ્લેદારોની ખાનગી મિલકત અને તેમના જીવ બચાવવાનો કોલકરાર થયો, પણ તે પહેલાંની રત્રે ગણપતરાવ અને મોરારરાવ થોડા માણસો લઈ પગે ચાલતા નીકળી પડ્યા. તેઓ ગોવિંદરાવનો સાળો બાપુ પુવાર કરીને માળવામાં મોટો જગીરદાર હતો તેના રક્ષણ નીચે ધાર જઈ રહ્યા હતા.

૧૭. હવે ગાયકવાડની પ્રધાન ટોળાનું અને ખ્રિષ્ટીય રે- સિડેન્ટનું મન કેટલાક મહિનાથી આરબોને કાઢી મૂકવાના કડણ કામ ઉપર લાગ્યું હતું. તેઓ એટલા બધા બળીઆ થઈ પડ્યા હતા કે રાજ્યના પ્રત્યેક કામકાજમાં પોતાનું માયું ધાલતા હતા. એનું યથાસ્થિત વર્ણન આપવાની આ ઠેકાણે કંઈ જરૂર નથી. ટુંકામાં એટલું જ કે ખ્રિષ્ટીય ફોજના

આશ્રય વિના તેમ થાય એમ નહોતું. છેવટ આરબોની જમાદારોને વડોદરાના કિલ્લામાં ઘેરી લીધા, અને કનૈયલ બુડિંગનના તાબાની ફોજના બળથી સને ૧૮૦૨ ના ડિ-સેમ્બર મહિનાની તારીખ ૨૫ મીએ તેઓએ વડોદર છોડી જવાને કબૂલ કર્યું. કારણ કે તેઓના ચઢેલા પગાર વિષે તેમના કામનો નિવેડો કરી નાંખવામાં આવ્યો હતો.

૧૮. મહારાવ ગાયકવાડે ફરીને બંડ મચાવ્યું. સને ૧૮૦૩ના અક્ટોબર મહિનાના આરંભમાં બાબાજી આપાજી કાઠિયાવાડમાં મુલકગીરી કરવા નીકળ્યો હતો. તેના લશ્કરના ઘોડેસ્વારની એક ટૂકડીને મહારાવની સાથે સાવર કુંડલા આગળ એક લઢાઈ થઈ. તેમાં મહારાવના માણસે હાર્યા અને તેનો ખટલો લૂટાયો, એટલે તેણે બાવનગર નાથી જઈને વખતસિંહ ગોહિલનો આશ્રય માગ્યો. પણ વખત-સિંહનો વિચાર તેનો પક્ષ એચવાનો નહિ હતો તેથી દ્વારકાં કે બુજ હોડીમાં બેશીને નાથી જવા દીધો. પણ તેટલામાં બે ઇંગ્લિશ હોડીઓ આવી પહોંચી, ને તેના હોડીના ઉપર બે બાર કર્બા, તેથી મહારાવને ફરીને કિનારે આવવું પડ્યું અને બાવનનર હતર્યો. પણ રાવણે તેને આશ્રય આપવાની ના કહી એટલે ડરી જઈને એ તથા એનો જોકરો પોતાનાં નિશાન, નગારાં, હાથી ઘોડા જોડી દઈ નાડા. તે શત્રુજય અથવા પાલીતાણાના કુંગરે આવી પહોંચ્યા, ત્યાંસુધી કોઈ ઠેકાણે રાજો કર્યો નહિ. ત્યાં માત્ર એક ચાકર સહિત તે અને તેની જોકરો ધણા દહાડા બગી ધણા ખરા ભૂખે મરતા રહ્યા એટલામાં પાસે વસનારા લોકોએ તેની બાતમી બાબાજીને આપી. તેથી તેઓને લઈ આવવાસાર એકસોસ્વારની એક ટૂકડી તેણે મોકલી. પેલા ત્રણ જણાઓ મરી જવાય એવી ભૂખની પીડા સહન કરતા હતા અને સર્વ આશાઓ તેઓ

એ કોરે મૂકી હતી. તેથી જ અસ્વાસ્થ્ય પહેાંચ્યા તેમની સાથે કંઈ પણ તકરાર ન કરતાં તેઓ ગાયકવાડના સ્વામી સાથે આવવા કબૂલ થયા. તેઓને ગાયકવાડની છાવણીથી થોડે અંતરે આણ્યા એટલે તેમને લેવાને બાબાજીએ સામે મેના મોકલ્યા. આ કડીના જુદિમાન, લોભી, ઉડભંગી અને ભાગ્યહીણ જાગિરદારની ગુજરાતમાંના તેના છેલા દેખાવની વખતે તેના આવી સ્થિતિ થઈ. જે મહિનામાં તેને તેના છોકરા ખંડેરાવ સહિત ખ્રિશ્ચ સરકારના તાબામાં કર્યા પછી તેને મુંબાઈ લઈ જવામાં આવ્યો ને ત્યાં તે મરતા સુધી નજર કેદ રહ્યો.

• ૧૯. હવે ખ્રિશ્ચ સત્તા ગુજરાતમાં કેમ પ્રવેશ થઈ તે વિષેનું થોડું વૃત્તાંત તો ઉપર આપવામાં આવ્યું; પરંતુ હવે પછીની વૃદ્ધિ વિષે હું ટુંકમાં લખીશ. ઈ.સ. ૧૮૦૫ના એપ્રિલ મહિનાની તારીખ ૨૧મીએ ગાયકવાડ સરકાર સાથે છેવટનો એક ડરૌવ થયો. તેમાં વધારો અને ફેરફાર કરવાને જ યોગ્ય જણાયું તે કરી મોકલ ડરૌવ થયો. ગાયકવાડે પ્રથમ જે હજાર માણસોની ફોજ સહાયતા મટે રાખી હતી પણ હવે ત્રણ હજાર રાખવાને કબૂલ થયા, ને તે તેમનાં મૂલકમાં રહેવાને ડરી. પરંતુ જ્યારે અગત્ય પડે ત્યારે તેને કામમાં લેવી એમ ક્યું. તેના ખરખરે સાથે અગિયાર લાખ સિત્તેર હજાર રૂપિયાની ઉપજનાં પરગણાં આપવાં ક્યાં. ચોરાસી, ચાખલી, સુરતની મોથ અને ખેડાજીલ્લાનાં પરગણાં તો ખ્રિશ્ચ સરકારને આપેલાંજ હતાં. ગાયકવાડ સરકારને ખ્રિશ્ચ સરકારનું દેવું હતું તેના પેટામાં બીજાં પરગણાંની ઉપજ પણ જવા લાગી.

મહારાજ આનેદરાવ ગાયકવાડના વખતથી એનારેખલ

ઈન્ડિયા કંપનીને જે આપવામાં આવ્યું હતું તેની યાદી
ગંગાધર ગામ્ત્રીની વિગત પ્રમાણે કર્નલ વાકરના સન્ ૧૮૦૯
ના જન્યેરી મહિનાની તારીખ ૧ લી ના રીપોર્ટ સાથે જો-
ડવામાં આવેલી હતી તે નીચે પ્રમાણે.

ક્રમાંમ	રૂપિયા.
ખેડાજીલ્લાની ફિલ્દારીની	૪૨,૦૦૦
ચિખલી પરગણું	૭૬,૦૦૦
સુરત બંદરની ચોથ	૫૦,૦૦૦
ચોરાસી પરગણું	૯૦,૦૦૦

કુલ ક્રમાંમ રૂ. ૨૫૮,૦૦૦

જેદાદ	રૂપિયા
નડિયાદ પરગણું	૧,૭૫,૦૦૦
ધોળકા પરગણું	૪,૫૦,૦૦૦
વિજાપૂર પરગણું	૧,૩૦,૦૦૦
માતર પરગણું	૧,૩૦,૦૦૦
મહુધા પરગણું	૧,૧૦,૦૦૦
કડી ટપ્પો	૨૫,૦૦૦
કિમ, કકોદ્રાની જકાત	૫૦,૦૦૦
કાઠિયાવાડની વાર્ષિક વરાત	૧,૦૦,૦૦૦

કુલ જેદાદ રૂ. ૧૧,૭૦,૦૦૦

૨૦. ગોવિંદરાવ મહારાજના વખતથી પેશવા અને વડોદરા
સરકાર વચ્ચે કોઈ કોલકરાર થયો નથી. આખા સેલુકરનું બેડ
બેસાડી દીધા પછી પેશવા પાસેથી ગાયકવાડ સરકારે અમ-
દાવાદ, કાઠિઆવાડની સુલકગીરી, પેટલાદ, નાપાડ, સુડા,
રાણપૂર, ધંધુકા અને ધોધા પરગણાં તથા કંપનીના કિલ્લાક

ભાગ હજારે લીધા હતા. પણ વસાહતના કોલકરાર થયો તે-
માં રાણપૂર, ઘોઘા, ધંધુકા તથા પેશવાનો ભાગ ખ્રિષ્ટિય
સરકારને આપ્યો. એ સિવાય બાકી રહેલો મૂલક દશ વરસને
પટે ગાયકવાડ સરકારને સને ૧૮૦૪ ના જ્યુન નહિનાથી
પેશવા સરકારે આપ્યો હતો. પણ પ્રથમ આપેલા પટાની
સુદત થઈ રહી ત્યારે તે નવો આપેલો પટો પેશવાએ રદ
કર્તા, અને ગુજરાતમાં પોતાની રાજસત્તા વધારવાની આ-
વૃત્તતા થઈ. તેથી સને ૧૮૧૫માં ત્રિંબકજી ડેંગલાએ સરસ્વતી
હરાબો. તેણે તે પ્રાંતમાંનો પેશવાનો મૂલક તેના નામે લીધો.
આ પ્રમાણે પોતાને જે સત્તા મળી હતી તેનો ખ્રિષ્ટિય સર-
કારે સાથે કપટકાર્ય રમવામાં ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. પણ
સને ૧૮૧૭ માં જે કુરાર પેશવા સરકાર સાથે થયો તે કુરાર
પ્રમાણે આ તોફાની સૂચાને તેણે માન્ય રાખ્યો નહીં. પે-
શવા સરકારે હવે પછી ગાયકવાડ સરકાર ઉપરનો દાવો
છોડી દેવાને કમન કરેલું હતું તે તથા પાછલા લહેણા બદ-
લનો ચૂકાદો કરેલો હતો તે સિવાય પોતાની ગુજરાતમાંની
ઉપજ ઓરપાડ ખાતલ કરતાં ખ્રિષ્ટિય સરકારને આપી.

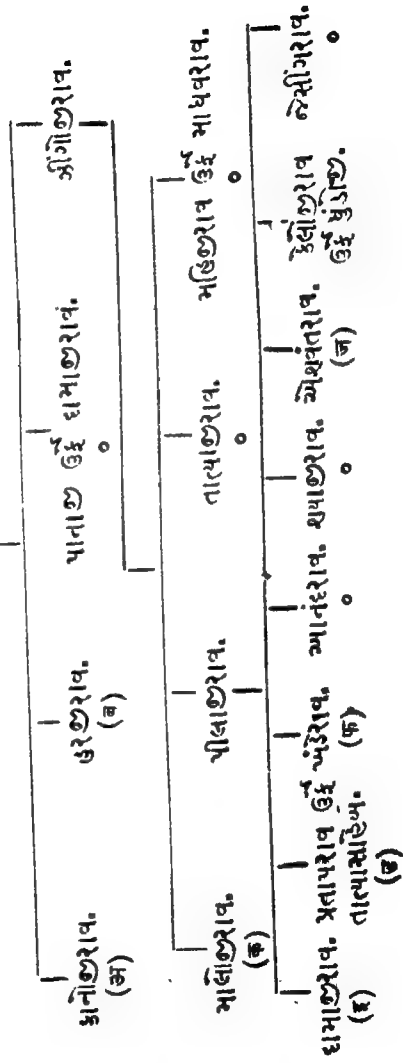
૨૧. તારીખ ૬ ડી નવેમ્બરે વડોદરામાં જે આસ હરાવ
થયો હતો, તેમાં પુના સરકાર કરતાં ગાયકવાડ સરકારને
વધારે લાભ થયો હતો. ગુજરાતમાં એક બીજાનાં જે રાજ્યો
હતાં તેની થોલ પડતી વહેંચણુ થઈ હતી. સહાયકારી ફોજમાં
એક હજાર કવાયતી પાયદળ તથા ધોડે સ્વારની બે પલટણો
વધારી આપવાનો હરાવ થયો હતો. તેના ખર્ચના બદલામાં
ખ્રિષ્ટિય સરકારને થોલ પડતું કરવામાં વચ્ચે જે પરગણાં
આવે તે આપવાનું ગાયકવાડ સરકારે કબૂલ કર્યું હતું.

પરવણી નખર ર ને. શ્રીમંત સરકાર ગાયકવાડ મહારાજની

વંશાવળી.

કેરોળ.

(૬)
દામૌજરાવ.

શિયાજીરાવ. કૃતેસિંગરાવ.	માનાજીરાવ.	મહારાવ ઉદ્દે રામરાવ.	ગોવિંદરાવ મહારાજ.
-------------------------	------------	----------------------	-------------------

દામૌજરાવ.	આનંદરાવ.	કૃતેસિંગરાવ.	શિયાજીરાવ મહારાજ
-----------	----------	--------------	------------------

ગણુપતરાવ ઉદ્દે રાવસાહેબ.	ખંડેરાવ ઉદ્દે આપાસાહેબ.	આનંદરાવ ઉદ્દે આપાસાહેબ.	ગયાજીરાવ ઉદ્દે ભાડિસાહેબ.	મહારાવ ઉદ્દે દાદાસાહેબ.	અશવંતરાવ ઉદ્દે બાબાસાહેબ.
-----------------------------	----------------------------	----------------------------	------------------------------	----------------------------	------------------------------

શિયાજીરાવ ઉદ્દે ગોપાલરાવ.
(જાન રાજ કરેછે.)

યુવરાજ (સંવત ૧૯૩૬ ના આપાડ વૅ૬૦૦) ઉપર આવણુ યુદ્ધ ૧ યુદ્ધવારે તા. ૩ જી
કૃતેસિંગરાવ. અગષ્ટ ૧૮૮૩ ને રોજ જન્મ્યા છે).

(5)

पु. १३५३

(5)

अश्वत्थराज.

मथुरारराव. दीवराव. लीवराव. त्रिजकराव.

(五)

ਮਾਨੀਐਰ।੫.

ગોવિંદરાય ગિર, ગોદાવરી.

गणपतराव. दंडिलतराव. भालोजराव.

श्रीविंशत छन्द आ प्रसाहिम. गोपालराव.

અંડેરાવ ઉર્ફળાખાસાહેબ. ગણપતરાવ.

(सुसुध्यात)

આપ્યામાંહેલ. શદાશીવરાવ ઉર્ફે, મુરાગરાવ ઉર્ફે

२।वसाहिय-

(सुध्यात)

ਮਲਕੀਤੀਰੀਯ.

અંડેરાવ. મહાદેરાવ.

(ਪਾਠਯੋਗ)

नारायणराव. गोपालराव.

अथ शिवं तरे। व.

દાદાબહેન.

आपराव. विक्राराव. गंगाशराव.

(E)

કાનૌજીરાવ.

କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ

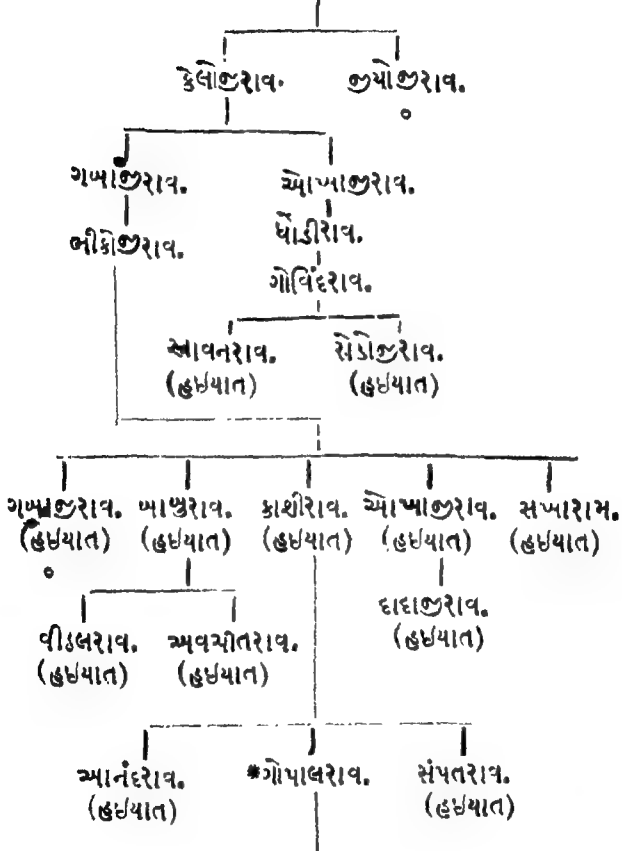
કદાચ ૨૦૧૯.

त्रिभुजक.

અંકેશવ. પ્રતાપરાવ.

(૬)

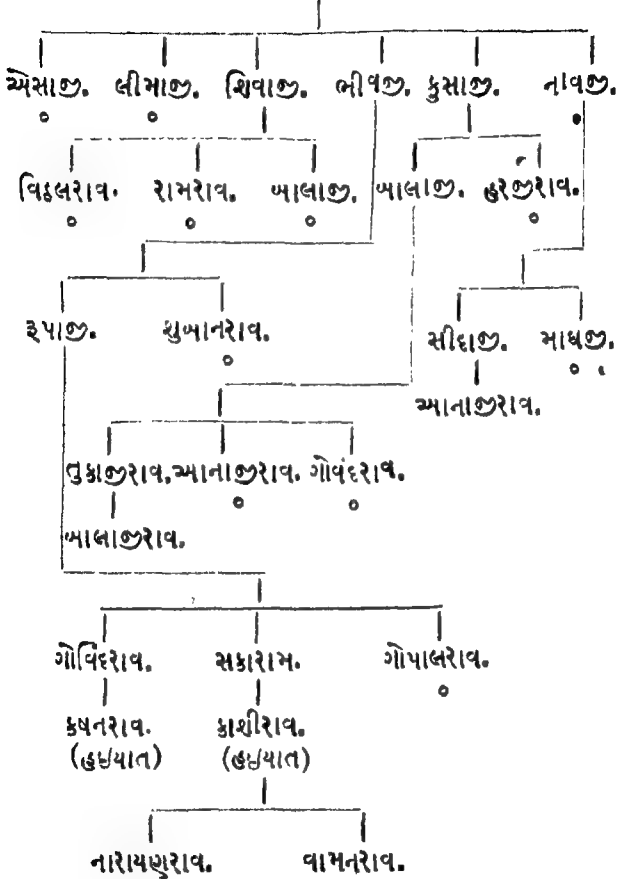
પ્રતાપરાવ ઉર્ફે તાત્યાસાહેબ.

મહારાજ ખંડેરાવની રાણી અ-
રમતપન્હા જમનાંબાઈ સાહેબે તા. ૨૭ મી મે સને ૧૮૭૫
અથવા વૈશાખ વદ ૭ સંવત ૧૯૩૧ ને રોજ દત્તક લીધા.

* હાલ નામ ચિયાજીરાવ.

(વ)
હરજીરાવ.

પરવણી નંબર ૩ નો.

વડોદરાની ગાદી ઉપર સ્ત્રીમંત ગાયકવાડ મહારાજ સેનાપ્તાસખેલ સમશેર બહાદુરના વંશમા ને ને ગાદીપતિ થએલા તેઓના ગાદીએ બેઠા, ઉત્પાના સત વિગેરે કેટલીક બાણવા ભોગ ખીનાનું હકીકત પત્રક.

અનુક્રમ નંબર	રાજનું નામ.	ગાદીએ બેઠાનો સત.	ગાદીએ ગાદી ઉપરથી પરથી ઉઠ્યાનો સત.	કેટલી સુદત રાજ્ય કંયુ.	દિવાન ક્યા ક્યા થયા.	વિશિષ્ટ રેસિડેંટો ક્યા ક્યા ક્યાં ક્યાં સુધી રહ્યા.
૧	પીલાજીરાવ	૧૭૩૦	૧૭૩૨	૨	કોઈ નહીં.	કોઈ નહીં.
૨	દામાજીરાવ	૧૭૩૨	૧૭૩૨	૪૦	દેવાજીતાકપર, માધ જી ગોવિંદ કાકીરડે.	કોઈ નહીં.
૩	શિયાજીરાવ } ફતેસિંગરાવ } મુતાલિક	૧૭૩૨	૧૭૩૮	૬	માધવ નિરમાજી, રામચંદ્ર, ખાલાજી, ગોપાળ નાઈક, તાં બેઠે.	કોઈ નહીં.

૪	ફતેસિંગરાવ.	૧૭૭૮-૧૭૮૬	૧૧	અપાણ નાગેશ, રામચંદ્ર બાસ્કર.	કોઈ નહીં.
૫	શિયાળરાવ વતી કામ અલાવતાર માતાજીરાવ	૧૭૮૬-૧૭૯૭	૪	"	કોઈ નહીં.
૬	ગોવિંદરાવ મહારાજ	૧૭૯૩-૧૮૦૦	૭	રાવણ આપાણ, (વરસ ૭).	કોઈ નહીં.
૭	આનંદરાવ મહારાજ } ફતેસિંગરાવ	૧૮૦૦-૧૮૧૬	૧૬	રાવણ આપાણ, (વ. ૩). સીતારામ રાવણ, (વ. ૪). આપાણ આપાણ (વ. ૫). ગંગાધર શાસ્ત્રી, (વ. ૩). ધાકજીદાદા, (વ. ૪).	મેજર. એ. વાકર (૧૮૦૨-૧૮૧૦) મેજર. ને. રિવેટ. કનાક (૧૮૧૦-૧૬)

૮	શિયાળરાવ મહારાજ ૧૮૧૯-૧૮૪૭	૨૮	વિઠ્ઠલરાવ ભાઉ, વિઠ્ઠલરાવદિવાનજી, ગોપાળપંચ દાદા, વેણીરામઆદિતરામ બાપુ છરગડે, બાબા નાગડે, ભાઉ પુરાણિક, ગોપાળરાવ મ્હોરાળ, સખારામ પાંકુરંગ રોડે.	મેજર.જે.રિવેટકનોક (૧૮૧૯-૧૮૨૦) મિ.સિ. નોરેસ (૧૮૨૦-૧૮૨૧) મિ. જી. ઉવિલિયમ્સ (૧૮૨૧-૧૮૩૭) મિ. જી. સર્વેલન્ડ (૧૮૩૭-૧૮૪૦) મિ. ડે. એસ. જોયડ (૧૮૪૦-૧૮૪૪) મિ. રેમિંગટન (૧૮૪૪-૧૮૪૫) સ. આર. કે. આબર્થનોટ (૧૮૪૫-૧૮૪૬) મિ. ડબ્લ્યુ. એન્ડુસન (૧૮૪૬-૧૮૪૭)
૯	ગણપતરાવ મહારાજ ૧૮૪૭-૧૮૫૬	૯	ભાઉ તામિકર (વ.પ) ગણેશ સદાશિવ એનિ અને ગો- વિદરાવ પાંકુરંગ રોડે.	ક.જી.આહિરામ (સત ૧૮૪૭-૧૮૪૮) કેપ્ટન. પી. ડી. ફ્રેન્સ (૧૮૪૮-૧૮૫૦) કર્નલ. જી. આહિરામ (૧૮૫૦-૧૮૫૨) મિ. જી. એમ. ડેવીસ (૧૮૫૨-૧૮૫૩) મિ. જી. બી. સેન્ટનકાર (૧૮૫૩-૧૮૫૪) કર્નલ. જી. આહિરામ (૧૮૫૪-૫૫) મ. ડી. એ. માલકમ (૧૮૫૬-૫૭) સ. આર. શેકરપીયર

૧૦	ખેડેરાવ મહારાજ	૧૮૫૬	૧૮૭૦	૧૪	ગોવિંદરાવ પાંડે- રંગ રોડ. (વ. ૧૦). ભાઉસિધિયા, (વ. ૨). નિમ્બાજીદાદા, (વ. ૧). ગોપાળરાવ મહેરાણ (વ. ૧) નાનાસાહેબ ખા- નવેલકર. (વ. ૧). દાદાભાઈ નવરોજી (વ. ૧).	સ. આર. શેક્સ્પીયર (૧૮૫૭-૫૮) કર્નલ. આર. વાલિસ (૧૮૫૬-૬૬) કર્નલ. જી. ડી. બાર (૧૮૬૬-૧૮૬૭) કર્નલ. ઇ. પી. આર્થર (મા. ૬) કર્નલ. જી. ડી. બાર (૧૮૬૭-૧૮૭૦) કર્નલ. જી. ડી. બાર (૧૮૭૦-૭૨) કર્નલ. એ. જી. શોર્ટ (૧૮૭૨-૭૩) કર્નલ. આર. ફેર. (૧૮૭૩-૭૪) સ. લુઇસપીલી એન્ટ ગવર્નર જન- રલ અને રેપ્રેસિયલ કમિશનર (૧૮૭૪-૭૫).
૧૧	મહારાવ મહારાજ	૧૮૭૦	૧૮૭૪	૪		
૧૨	શિખાજીરાવ મહારાજ	૧૮૭૫	આલુછે		સ. ડી. રાજા મા- ધવરાવ, (વ. ૮). ખાનખજાદર કા- જીશાહજીદીન આલુછે.	સર. આર. મીડ. એન્ટ ગવર્નર જન- રલ અને રેપ્રેસિયલ કમિશનર (મા. ૭) મિ. પી. એન. ચેલવીલ. સી. એસ. આઇ. એન્ટ ગવર્નર જનરલ (૧૮૭૫-૮૩) જનરલ વાટસન (૧૮૮૩ થી) આલુછે.

